اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ

کیوں ! اسماناں ناں تے زمین ناں کس نے پیدا کیو ؟ تے کس نے تھارا واسطے اسمان

مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَنْۢبَتْنَا بِهٖ حَدَآئِقَ ذَاتَ

تیں پانٔی برھایو ! فر ہم نے اس پانٔی ناں سوہناں سوہناں باغ پیدا کر

بَهْجَةٍ ۚ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْۢبِتُوْا شَجَرَهَا ؕ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ

دتا؛ تھارا بس غی تے یاہ گل وی نیہنہ تھی کہ تم اس غا بوٹا پیدا کر دیتا؛ کیوں ! اللہ تعالیٰ ناں کوئے ہوروی عبادت غے لائق ہے؟

بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَّعْدِلُوْنَ ۝۶۰ؕ اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا

(نیہنہ) بلکہ یہ لوک (سدا رستہ تیں) کنّی ہور ہیا ہیں (۲۶) تے کس نے زمین بسن غے قابل بنائی

وَّجَعَلَ خِلٰلَهَآ اَنْهٰرًا وَّجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ

تے اس ماں نہر چلا دتیں تے اس واسطے پہاڑ بنا دتا ؛ تے کس نے

بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ؕ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ

دو سمندراں غے بشکار بنّو رکھدتو؛ کیوں ! اللہ تعالیٰ ناں کوئے ہوروی معبود ہے؟ (نیہنہ) بلکہ ان ماں متا لوک

لَا يَعْلَمُوْنَ ۝۶۱ؕ اَمَّنْ يُّجِيْبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ

کجھ جانتا ہی نیہنہ ؛ تے کونٔ بے بس غی فریاد سُنٔیں جسویلے کہ وہ اس اگے دعا کرے

وَيَكْشِفُ السُّوْٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ الْاَرْضِ ؕ

تے کونٔ مصیبت ناں دور کرے تے کونٔ تمناں پشلاں تیں بعد زمین غو وارث بناوے ؟

ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ۝۶۲ؕ اَمَّنْ

کیوں ! اللہ تعالیٰ ناں کوئے ہوروی معبود ہے؟ تم گھٹ ہی نصیحت حاصل کریں (۲۷) تے کونٔ

يَّهْدِيْكُمْ فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُّرْسِلُ

تمناں خشکی غی تے سمندر غی اندھیریاں ماں رستو دسّے ! تے کونٔ ہوا واں

الرِّيٰحَ بُشْرًاۢ بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ؕ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ

ناں اپنٔی رحمت غے اگے اگے خوشخبری واسطے ٹورے ! کیوں ! اللہ تعالیٰ ناں کوئے ہوروی معبود ہے !

(۲۶) اللہ تعالیٰ غا اک ایکلّا ہونٔ تے اس غی توحید غیں دلیل بیان ہورہئی ہیں تے ویہہ گل پیش کی جا رہئی ہیں جنھاں ناں عرب غا مشرک وی منٔیں تھا جے اک پاسے تے اللہ تعالیٰ غی یاہ شان ہے جس نے زمین اسمان غی یاہ ساری کائنات پیدا کی جس نے بدل برھا غے زمین تیں رنگ رنگ غیں بیل بوٹیں غلّا ، اناج تے باغ پیدا کر دِتا ہیں ۔ اس حقیقت ناں مشرک آپ وی منیں تھا جس را سورت عنکبوت آیت ۶۳ ماں ہے ۔ دوجے پاسے مشرکاں غا باطل معبود ہیں جنھاں ناں مشرک آپ وی دیکھیں جے ویہہ زمین غا بوٹا وی نیہنہ جما سکتا اللہ تعالیٰ مشرکاں ناں پچھے جے جدتم آپ منّیں فر اتنی بڑی قدرت غا مالک اللہ تعالیٰ غا شریک یہ بے بس باطل معبود کس را ہوسکیں ۔ فر اللہ تعالیٰ تیں سِوا کوئے عبادت تے دُعا غو مستحق کس را ہو سکے؟ کوئے نیہنہ ہوسکتو ! ور یہ مشرک حقیقت غے نیڑے پُج غے سِدّا رستہ تیں کنٔی ہوجئیں ۔

(۲۷) یعنی تم وی منٔیں ہیں جے زمین ناں بسّنٔ غے قابل بنانٔوں اس ماں نہر تے دریا چلانا دریاں غا مٹھا پانٔی تے سمندر غا اُکڑا پانٔی غے بشکار اسّو بنٔوں رکھنٔوں کہ دریا اکڑا نہ ویں تے سمندر مٹھا نہ ویں یہ سارا اللہ تعالیٰ ہی غا کم ہیں فر کوئے دوجو عبادت غو تے دعا غو مستحق کس را ہو سکے !! اصل ماں انھاں ماں مّتا لوک ویہہ ہیں جہڑا کجھ جانتا ہی نیہنہ نہ جانٔنٔ غی کوشش کریں ۔ فر عرب غاں مشرکاں ناں یاد کروایو جئے جے جس ویلٔے تم سخت مصیبتاں ماں تے سمندر غاں چھکھڑ چھولاں ماں پھس جیئں اس ویلٔے تم سارا باطل معبوداں تیں مایوس ہو غے اک اللہ تعالیٰ اگے دعا کریں فر وہ جہڑو بے بس غی دعا سنٔ غے اُسی غی پریشانی دور کرے تے اک قوم ، اک امت تے اک نسل غا ختم ہونٔ تیں بعد زمین ماں دوجی امت تے دوجی پیہڑی ناں بساوے کیوں ! اُس اللہ غے نالٔ کوئے دوجو معبود ہو سکے ! کوئے اس غی خدائی غو پیہال بنٔ سکے؟ بالکل نیہنہ بنٔ سکتو ! ور یہ مشرک کسے چیز تیں نصیحت حاصل کرتا ہی نیہنہ ۔

تَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٦٣﴾ اَمَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ

یہ لوک جھڑی شرک کریں اللہ تعالیٰ غی ذات اس تیں مچ اُچی ہے (۲۸) تے کونؔ ہے جھڑو مخلوق ناں پہلی واری پیدا کرے فر

يُعِيْدُهٗ وَمَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ ءَاِلٰهٌ

وہ دوھری واری پیدا کرے غو تے کونؔ ہے جھڑو تمناں اسمان تے زمین تیں روزی دئے؛ کیوں! اللہ تعالیٰ نالؔ

مَّعَ اللّٰهِ ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٦٤﴾

کوئے ہور وی معبود ہے؟ (اے نبیؐ) تم فرمادیو: کہ جے تم سچا ہیں تاں اپݨی دلیل پیش کرو (۲۹)

قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا

تم فرمادیو: جھڑا اسماناں ماں ہیں تے جھڑا زمین ماں ہیں اللہ تیں سوا انھاں بچوں کوئے غیب

اللّٰهُ ؕ وَمَا يَشْعُرُوْنَ اَيَّانَ يُبْعَثُوْنَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ادّٰرَكَ

نیہنہ جاݨتو؛ انھاں ناں تے یوہ وی پتو نیہنہ جے دوھری واری کد پیدا کیّا جیں غا؛ بلکہ آخرت غا بارہ ماں

عِلْمُهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ ۚ بَلْ هُمْ فِىْ شَكٍّ مِّنْهَا ۚ

انھاں غو علم رل گڈ ہو گیو ہے؛ بلکہ یہ اس غی طرفوں شک ماں پیا وا ہیں

بَلْ هُمْ مِّنْهَا عَمُوْنَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا

بلکہ یہ اس دروں انّاں ہوگیا ہیں (۳۰) تے کافر لوک کیہنہ: جے

ءَاِذَا كُنَّا تُرٰبًا وَّاٰبَآؤُنَآ اَئِنَّا لَمُخْرَجُوْنَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ

کیوں! جسویلے ہم وی تے مھارا باپ دادا وی مرغے مٹی ہوجیں غا؛ الاّ! اسویلے ہم (فر قبراں تیں) کڈیا جاں غا؛ یوہ

وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ ۙ اِنْ هٰذَآ

وعدو تے مھارے نالؔ اور مھارا باپ دادا نالؔ پہلاں وی ہوتو رہیو ہے؛ یہ تے بس

اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيْرُوْا فِى الْاَرْضِ

پشلاں لوکاں غا قصہ کہاݨی ہی ہیں؛ (اے نبیؐ) تم فرمادیو: کہ زمین ماں ٹرو پھرو

فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٦٩﴾ وَلَا

فر تک لیو کہ مجرماں غو انجام کے ہویو ہے (۳۱) تے (اے نبیؐ) تم

۲۸) یعنی سمندر غیاں تے زمین غیاں اندھریاں ماں رستو دسݨوں تے بدلؔ برہان تیں پہلاں ہوا چھولؔ غے لوکاں ناں رحمت غی پھوئیں غی خوشخبری دیݨی یہ سارا اُسے غا کم ہیں۔ اس گل ناں وی عرب غا مشرک منّیں تھا ہُݨ انھاں ناں پچھیو جئے کہ کیوں! فر اسی قدرت آلاؔ خدا غے نالؔ کوئے دوجو وی عبادت غے لائق ہو سکے؟ بالکل نیہنہ ہوسکتو! بلکہ یہ جھاں ناں اس غی عبادت ماں شریک کریں اُس غی ذات تے انھاں غا اس شریک تیں مُچ اُچی ہے۔

(۲۹) پہلی واری جیا جون اللہ نے پیدا کی ہے اس گل ناں عرب غا مشرک وی منّیں تھا۔ ہاں! دوجی واری پیدا ہونؔ ور انھاں غو یقین نیہنہ تھو ور ویہہ اس گل ناں ضرور منّیں تھا کہ جیکدے دوھری واری پیدا ہویا تاں اللہ تعالیٰ ہی پیدا کرے غو؛ انھاں ناں پچھیو جئے کہ پہلی واری پیدا کرنؔوں تے دوھری قیامت غے تہاڑے زندہ کرنوں نالے دنیا ماں ساری جیا جونؔ ناں روزی دیݨی جد یہ سارا اللہ ہی غا کم ہیں فِر کوئے دوجو اس غے نالؔ کس را خدا ہو سکے؟ یہ خدا غا اک ایکلا ہونؔ غیں دلیل ہیں ہُݨ جیکدے تم یہ دلیل منؔ غے شرک تیں باز نیہنہ آتا تاں تم ہی دسّو تھارا کولےؔ شرک غی کھڑی دلیل ہے۔

(۳۰) اُپر اللہ تعالیٰ غی قدرت غو بیان تھو ہُݨ اُس غا عِلم غو بیان ہے جے زمین اسمان غی اک اک چھپّی وی مخلوق ناں تے غیب ناں اللہ تیں بجنؔ کوئے نیہنہ جانتو اس غاں رسولاں ناں وی اُسّے گل غو پتو لگے جھڑی وہ آپ وحی یا الہام غے ذریعہ دسے اپنے آپ تیں ویہہ وی کجھ نیہنہ جانتا تے جس ناں اللہ تعالیٰ وحی یا الہام غے ذریعہ اپݨاں غیب بچوں کجھ دَس چھوڑے اس غا بارہ ماں یوہ نیہنہ کھیو جا سکتو جے یوہ غیب جانݨے یا یوہ عالم الغیب ہے اِسے گلوں قرآن تے حدیث ماں اللہ تعالیٰ تیں بجنؔ کسے ناں وی کسے جگہ ''عالم الغیب'' نیہنہ کھیو گیو؛ غالباً اسے آیت ور حضرت عائشہ صدیقہؓ فرمانویں ویں تھیں کہ جھڑو یوہ خیال کرے جے رحمت عالم ﷺ پہلکے آنؔ آلاؔ حالات جاݨیں وہ اللہ تعالیٰ ور بہت بڑو بہتان لاوے کیونجے اللہ تعالیٰ تے آپ فرماوے جے ''اسمان زمین ماں غیب غو علم بس اللہ تعالیٰ ناں ہی ے'' (بخاری مسلم) فر فرمایو: جد یہ دنیا غا بارہ ماں وی کجھ غیب نیہنہ جانتا فِر آخرت غا بارہ ماں کے جانݨے غا! بلکہ آخرت غا بارہ ماں تے انھاں غو علم مُک ہی گیو ہے تے رَل گڈ ہو گیو ہے کیونجے آخرت غو علم تے وحی غے ذریعہ ہی وہے اور یہ اس ناں منتا ہی نیہنہ فِر انھاں ناں اُس غی حقیقت غو کے پتو لگ سکے بس یہ اندازہ غا ہی تیر تکّا ماریں تے اپݨی آخرت دروں سِروں انّاں ہی ہو غے ریہنہ۔

(۳۱) مشرکاں غو یوہ اعتراض کییں جگہیں بیان ہو یو ہے جے جد ہم مر غے مٹّی ہو جاں غا فر کسرا دوھری واری زندہ واں غا۔ اس راغیں گل تے مھارا تیں پہلاں لوکاں ناں وی کہئی گئیں تھیں جد کہ اُنھاں بچوں کوئے زندو نیہنہ ہوو اِس غو مطلب یہ اینویں ہی قصا کہانی ہیں جواب دتو جے زمین ماں ٹُر پھر غے تک لیو جے خدا نے ظالماں مُجرماں ناں کے کے سزا دتیں ہیں تے جد خدا دنیا ماں وی سزا دے سکے حالاں کہ دنیا تے نمیڑا غی جگہ نیہنہ فر آخرت غو اصل نمیڑو کیوں نیہنہ ہوسیں۔

تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِيْ ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُوْنَ ﴿٧٠﴾

انھاں غا حال ور غم نہ کریو تے نہ انھاں غی چال چلاکیاں تیں جہڑیں یہ کر رہیا ہیں تنگ دل ہویو

وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٧١﴾

تے یہ کیہنہ : جے یوہ وعدو کد پورو وہے غو ؟ جیکر تم سچا ہیں ؛

قُلْ عَسٰۤى اَنْ يَّكُوْنَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِيْ

تم فرمادیو : جے جس (عذاب) واسطے تم کاہلا ہوواوا ہیں ہوسکے اس بچوں کجھ تھارے

تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿٧٢﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ

نیڑے ہی آلگو وہے ؛ اور تھارو رب تے لوکاں ور بڑو ہی فضل کرن آلو ہے

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُوْنَ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ

ور مچ لوک شکر ادا نیہنہ کرتا : تے بیشک تھارو رب خوب جانے

مَا تُكِنُّ صُدُوْرُهُمْ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ

جوکجھ انھاں غاں سیناں نے چھپایو وہے تے جوکجھ ویہہ باندے کریں (۳۲) تے اسمان ماں اور زمین ماں

فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ﴿٧٥﴾ اِنَّ هٰذَا

کائے وی چھپی وی چیز اسی نیہنہ ؛ جہڑی اک صاف کھلی کتاب ماں (لکھی وی) نہ وہے (۳۳) بیشک یوہ

الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ اَكْثَرَ الَّذِيْ

قرآن بنی اسرائل غے سامنڑے مچ ساریں ان گلاں ناں بیان کر رہیو ہے جن ماں ویہہ

هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿٧٦﴾ وَاِنَّهٗ لَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٧٧﴾

اختلاف کررہیا ہیں ؛ تے یوہ بلاشبہ ایمان آلاں واسطے ہدایت تے رحمت ہے ؛

اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِيْ بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهٖ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْعَلِيْمُ ﴿٧٨﴾

یقیناً تھارو رب انھاں غے بشکار اپنڑاں حکم ناں فیصلو کردئے غو تے وہ زبردست ہے ؛ (سب کجھ) جانڑن آلو ہے ؛

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۖ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِيْنِ ﴿٧٩﴾ اِنَّكَ

تے (اے نبیؐ) تم اللہ ور پُہروسو کرو بیشک تم صاف حق ور ہیں (۳۴) بلاشبہ تم

(۳۲) نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جا رہئی ہے جے تم انھاں غیں گلاں ور غمگین تے تنگ دل نہ ہووا قعہ ہی یہ بڑا کاہلا ہووا ہیں کہ عذاب آتو کیوں نیہنہ ور انھاں غی کاہلی تاولاں ہی مٹھی ہو جیئ غی تم انھاں ناں فرما دیو: جس عذاب غی تم کاہلی کریں خورے اُس بچّوں کجھ بالکل تھارے نیڑے ہی آ لگو وہے، یوہ اشارو تھو جنگِ بدر غا اس عذاب در جس ماں کافراں غا ستر مقدم قتل ہونا تھا۔ فر عذاب ماں دیری غی وجہ بیان فرمائی جے اصل ماں اللہ تعالیٰ اپنڑاں بنداں ور مہربان ہے اس گلوں وہ انھاں ناں توبہ غو ہور موقعو دیئے، ور نافرمان بندا توبہ غی جگہ ناشکری ہی کریں آخر ماں فرمایو جے اللہ تعالیٰ تیں انھاں بچوں کوئے پُہلّو وو نیہنہ نہ اس تیں انھاں غو کوئے عمل چھپ سکے ویلّو آنڑ ور پورو پورو لیکھو ہو جیئ غو۔

(۳۳) یعنی اس تیں کوئے مُجرم یا کسے غو کوئے عمل کسرا چَھپ سکے جد کہ زمین آسمان غی اِک اِک چھپی وی چیز اللہ تعالیٰ نے پہلاں تیں ہی لوح محفوظ ماں لکھ غے رکھی وی ہے۔

(۳۴) یعنی قیامت غا دِن غو یوہ نیکی تے بدی آلو عملی نمیڑو تے اجوں نیہنہ ہویو یوہ تے محشر غا مدان ماں ہی وہے غو ور قرآن عقیدہ غی گلاں غو لوکاں ماں اج ہی فیصلو کرتو جا رہیو ہے؛ بنی اسرائیل جہڑا عرب ماں مچ ہی پڑھیا لکھیا شمار وہیں تھا انھاں غے بشکار وی کتنی ہی گلاں ماں اختلاف تھو۔ یہودی حضرتِ عیسیٰؑ ناں نعوذ باللہ اک پخنڈی کیہنہ تھا جد کہ عیسائی انھاں ناں خدائی غا درجہ تیں وی اپر پہچاویں تھا۔ قرآن نے اس غو فیصلو کیو جے ویہہ تے اللہ غا بندا اور اس غا سچا رسول تھا۔ یہ فیصلہ قرآن اس گلوں کرے کیونجے یوہ ہی اللہ غو آخری پیغام ہے تے یوہ ہی موموناں ناں سِدّ ورستو دس غے اللہ غی رحمت غا مُستحق بناوے ور دنیا ماں قرآن غو کم بس سمجھانوں ہے اصلی عملی فیصلو تے اللہ اپنڑی قدرت اور عمل غے مطابق آخرت ماں ہی کرے غو۔ جد یوہ سارو کجھ اللہ تعالیٰ ہی غا ہتھ ماں ہے فر اللہ اپنڑاں حبیب ﷺ ناں فرماوے جے تم کسے غی مخالفت تیں پریشان نہ ہووو تم تے بس اللہ تعالیٰ ور ہی پُہروسو رکھو کیونجے تم ہی صاف سِدّ ارستہ ور ہیں۔

لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَآءَ اِذَا وَلَّوْا

مُڑداں ناں نیہنہ سناؔ سکتا تے نہ ڈوراں ناں تم (اپنؔی) اوآز سناؔ سکیں جدکہ ویہہ کنڈ

مُدْبِرِيْنَ ﴿۸۰﴾ وَمَآ اَنْتَ بِهٰدِى الْعُمْىِ عَنْ ضَلٰلَتِهِمْ ؕ اِنْ

پھیر غے نس پُویں ؛ تے نہ ہی تم اناں ناں انھاں غی گمراہی تیں ہٹا غے سِد و رستو دس سکیں؛ تم

تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُّؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا فَهُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۸۱﴾ وَاِذَا

تے بس انھاں ناں سناؔ سکیں جھڑا مھاری آیتاں ور ایمان لیانویں فر ویہہ فرمانبردار ہوجیں (۳۵) تے جسویلے

وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ الْاَرْضِ

(عذاب غی) گل انھاں ور ثابت ہوجئ غی ہم انھاں واسطے زمین تیں اک جانور کنڈاں غا

تُكَلِّمُهُمْ ۙ اَنَّ النَّاسَ كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا لَا يُوْقِنُوْنَ ﴿۸۲﴾ ع

جھڑو انھاں ناںؔ گل کرے غو جے لوک مھاری آیتاں ور یقین نیہنہ کریں تھا (۳۶)

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يُّكَذِّبُ بِاٰيٰتِنَا

تے جس تہاڑے ہم ہر اک امت بچوں ان لوکاں غی جماعت کٹھی کراں غا جھڑا مھاری آیتاں ناں چُھوٹھی کیہنہ تھا

فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ﴿۸۳﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَآءُوْ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ

فر ویہہ کنّی کنّی لینؔ ماں کھلاؔ کیاؔ جیں غا؛ ات توڑی کہ جسویلے ویہہ حاضر ہوجیں غا اللہ فرماوے غو: کیوں! تم نے

بِاٰيٰتِىْ وَلَمْ تُحِيْطُوْا بِهَا عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۸۴﴾

میری آیتاں ناں چُھوٹھیں کہیو ! حالانکہ تم نے ویہہ اپناں علم غا دائرہ ماں وی نیہنہ آنئیں تھیں فرتم کے کم کریں تھا؟

وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوْا فَهُمْ لَا يَنْطِقُوْنَ ﴿۸۵﴾

تے انھاں غا ظلم غی وجہ تیں انھاں ور (عذاب) غی گل پوری ہوجئ غی؛ تے ویہہ بول وی نیہنہ سکسیں (۳۷)

اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ لِيَسْكُنُوْا فِيْهِ وَالنَّهَارَ

کیوں! ویہہ دیکھتا نیہنہ ! جے ہم نے رات اس واسطے بناؔئی تانجے ویہہ اس ماں ارام کریں تے ہم نے تہاڑی

مُبْصِرًا ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۸۶﴾

لوء آلی بناؔئی ، بیشک اس ماں ایمان لیانؔ آلاں واسطے بڑیں نشائیں ہیں (۳۸)

(۳۵) رحمت عالم ﷺ ناں فرتسلی دتی جارہئی ہے جے تم مشرکاں غا ایمان نہ لیان ور پریشان نہ ہو۔ تم انھاں ناں توحید غیں گل کسرا سُنا سکیں جدکہ یہ مُڑدا ہیں کیونجے انھاں غا دِل مُو وا ہیں یہ دل غاں کناں تیں ڈورا ہیں اور دین غی گلاؔں ور توجہ وی نیہنہ کرتا فر جھڑو ڈورو کنڈ پھیر غے نس پُوے وہ کس را کسے غی گل سُنئیں ! یہ دل غا اناں ہیں تے اناں ناں کسرا کوئے سِدّا رستہ ور لاوے ! یہ تھاری نصیحت تیں تے کجھ نفعو کھٹ سکتا ہی نیہنہ کیونجے تھاری نصیحتاں غو فائدو تے انھاں ناں وہے جھڑا اللہ غی آیتاں ور یقین کرغے آپ اُس غی فرمانبرداری کرنی چاہویں۔

(۳۶) قیامت غے نیڑے جس راہور چ ساریں قیامت غیں نشانیں دسیں غیں جھاں غا باندے آجان تیں بعد کسے غی توبہ قبول نیہنہ ہوسیں جس را کہ دیہنہ غو چڑھدا غے بجائے رلہندادروں چڑہنؔوں۔ اسے را اِک نشانی یاہ وہے غی کہ (کجھ روایتاں غے مطابق) مکّہ غو صفا پہاڑ چان چک پھٹّے غو جس بچوں اک چوکھر نکل غے لوکاں ناںؔ گل کرے غو یاہ اِس گل غی نشانی وہے غی جے ہُنؔ قیامت سِر ور آنؔ کھلؔی ہوئی ہے تے توبہ غو بُوؔ بند ہوگیو ہے۔ رحمت عالم ﷺ فرمانویں ساراں تیں مُہرے جھڑی نشانؔی باندے آوے غی واہ یاہ ہے کہ دیہنہ چڑھدا غے بجائے رلہندادروں نکلے غو فر ذری چر بعد اک چوکھر نکلے غو ان دُواں بچوں جھڑی نشانؔی وی پہلاں دسے غی دوجی اس تیں فَٹ بعد دِس جئ غی (مسلم شریف)۔

(۳۷) قیامت غو نقشو پیش ہورہیو ہے جے اُس تہاڑے مشرک، کافر، چور، بدکار وغیرہ ہر قسم غا مجرم رکھد غے کٹھا کیا جیں غا فِر جہنّم غے نیڑے ساراروک غے ٹھیک انتظام ناںؔ انھاں غیں کنّی کنّی ٹولیں بنائی جیں غیں تے جد سارا مجرم کٹھا ہوجیں غا فِر انھاں ناں پچھیو جئ غو جے تم نے میری آیتاں ور غور فکر کرن تیں پہلاؔں ہی انھاں ناں چُھوٹھیں کہہ دتو تھو تم پہلاں کجھ غور فکر تے کرتا آخر تم کھڑا کم ماں لگا وا تھا جتّوں تمناں قران ور غور فکر کرن غی یہل ہی نیہنہ لگی ور اس ویلؔے تے جہنم جان غی گل پکّی ہو گئی وہے غی تے مجرم کوئے عذر معذرت پیش نیہنہ کرسکسیں۔ فائدو:- یُوْزَعُوْنَ غیں سلف صالحین تیں دو تفسیر چلیں آویں اک یاہ جے ''انھاں غیں کنّی کنّی ٹولیں بنائیں جیں غیں'' تے دوجی یاہ جے ''ویہہ روکیا جئیں غا'' ہمنؔے دوئے ترجمہ جوڑ غے تفسیر کی ہے۔

(۳۸) اللہ نے لوکاں غیں اکھ اگاڑن آلیں کتنی ہی نشائیں دنیا ماں رکھنڈا چھوڑیں ہیں ور لوک انھاں ور کدے غور فکر ہی نیہنہ کرتا۔ اک رات تہاڑی غا آنؔ جانؔ تے رات غا ارام اور تہاڑی غی لوء غا بارہ ماں ہی جد کدے کوئے ڈنگی نظراں ناںؔ غور کرے فِر یاہ ہی اک نشانؔی خدا غی توحید اور پیغمبراں غی دعوت ناں سمجھنؔ واسطے سُدّی ہوجئ ور لوک کدے ان چیزاں درتہان نیہنہ دیتا قدرت غی ان نشانیاں تیں سبق تے بس ایمان آلاؔ ہی حاصل کریں۔

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ
تے جس تہاڑے صور ماں پھوکیو جۓ غو فر جتنی مخلوق اسماناں ماں ہے تے جتنی زمین
وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ ۭ وَكُلٌّ اَتَوْهُ
ماں ہے ساری گھبرا جۓ غی ور جس ناں اللہ چاہوے ! تے سارا اس کولے عاجز ہو غے
دٰخِرِيْنَ ۝۸۷ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَّهِيَ
حاضر ہوجیں غا؛ تے تم پہاڑاں ناں دیکھ غے یوہ خیال کریں غا جے یہ (اپݨی جگہ ور) کھلا ہیں ور ویہہ
تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ۭ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِيْٓ اَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۭ
چھڑ ہاروں اڈتا پھریں غا یاہ اللہ تعالیٰ غی کاری گری وہے غی جس نے ہر اک چیز مضبوط بݨائی ہے
اِنَّهٗ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَفْعَلُوْنَ ۝۸۸ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ
تم جو کجھ وی کریں اس ناں اس غی یقیناً پوری پوری خبر ہے؛ (۳۹) جہڑو نیکی لے غے آوے غو اس ناں
خَيْرٌ مِّنْهَا ۚ وَهُمْ مِّنْ فَزَعٍ يَّوْمَىِٕذٍ اٰمِنُوْنَ ۝۸۹
اس تیں سرس اجر لبھے غو تے اسا لوک اس دن غا خوف تیں محفوظ ریہنہ غا ؛
وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوْهُهُمْ فِي النَّارِ ۭ
تے جہڑو بدی لے غے آوے غو فر اسا لوک منہ موندا کر غے جہنم ماں سٹ دتا جیں غا
هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝۹۰ اِنَّمَآ اُمِرْتُ
تمݨاں بدلہ ماں وہ ہی دتو جا رہیو ہے جو کجھ کہ تم کریں ویں تھا (۴۰) (تم فرمادیو:) مݨاں تے یوہی حکم دتو گیو ہے
اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِيْ حَرَّمَهَا وَلَهٗ
جے ہوں اس شہر غا رب غی عبادت کروں جس نے اس ناں عزت آلو بݨایو ہے تے جہڑو
كُلُّ شَيْءٍ ۡ وَّاُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ ۝۹۱
ہر اک چیز غو مالک ہے تے مݨاں حکم دتو گیو ہے جے ہوں اس غو فرمانبردار بݨ غے رُہوں
وَاَنْ اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ ۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ
تے یوہ کہ ہوں قرآن غی تلاوت کروں ؛ تے جہڑو ہدایت ور آوے وہ یقیناً اپݨاں ہی فائدہ

(۳۹) قیامت غو یوہ نقشو قرآن نے جگہ جگہ پیش کر غے لوکاں ناں اس غی تیاری کرن غی دعوت دتی ہے۔ ور جنھاں نے اِس دروں کݨ بند رکھݨ غو فیصلو کر لیو ہے انھاں غیں اکھ قیامت غا اِس پچھل تیں پہلاں کدا اُگڑ سکیں۔

(۴۰) قیامت غا اس پچھل تیں بعد محشر غو مدان لگے غو، جت نیکی کر غے آݨ آلا ہر قسم غا گھبرا تیں بالکل محفوظ ریہنہ غا تے انھاں ناں اپݨاں عملاں غو مچ سہݨو بدلو لبھے غو یعنی کھٹوں کھٹ اک نیکی غو دس گنا زیادہ ثواب !! جس را کہ سورت اعراف ماں ہے۔ ور جہڑا بدنصیب اُت بدیں ہی بدیں لے غے آویں غا ویہہ تے اپݨاں کرتوتاں غی سزا ماں منہ موندا جہنم ماں سٹ دتا جیں غا؛ یوہ انھاں غا عملاں غو بدلو وہے غو انھاں ور ظلم ذری نیہنہ ہوسیں۔

(۴۱) مکہ غا مشرکاں ناں جھنجوڑیو جا رہیو ہے جے کُجھ تے سوچو! اللہ نے تھارے اپر کتناں احسان کیا ہیں، تمناں اس امنْ آلا عزت آلا تے حرمت آلا شہر ماں رہنْوں نصیب کیو ہے۔ جس غی اک اک چیز اللہ نے عزت آلی بنائی ہے ات غو شکار کرنوں، بوٹا کپناں بلکہ کنڈا تروڑناں وی جائز نیہنہ، ات اللہ غو گھر ہے جس غی وجہ تیں ساری دنیا ماں ات رہنْ آلاں غی وی عزت ہے۔ اس غے باوجود تم اس گھر غا مالک اللہ تعالیٰ غی عبادت کر غے اس غو شکر نیہنہ ادا کرتا۔ خیر!! وہ تھارو کم ہے مناں تے یوہی حکم ہے جے ہوں اس عزت آلا شہر مکہ غا مالک غی عبادت کروں! نالے اس غو فرمانبردار بنْ غے رہوں سگوں اُس غی کتاب قرآن پاک غی تلاوت کر کر غے ساری دنیا ناں وی اس غی عبادت تے فرمانبرداری غی دعوت دیوں، یوہ میرو کم ہے باقی جہڑو ہدایت ور آوے غو وہ اپنْوں ہی کجھ پَہلو کرے غو تے جہڑو گمراہ رہ غو وہ وی اپنْوں ہی کجھ گماوے غو، میرو کم تے بس خدا غا عذاب تیں اگاہ کر غے ڈر سنْا دینْوں ہے۔

(۴۲) یعنی ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جس نے اپنْاں محبوب پیغمبر رحمت عالم ﷺ ساری دنیا واسطے رحمت تے ہدایت بنا غے مبعوث فرمایا! تے انھاں ور اپنْی بابرکت کتاب نازل فرمائی تے اللہ نے انھاں غی سچائی غیں بیشمار نشانْیں نازل کیں ہیں۔ تے اللہ تعالیٰ اگے اپنی قدرت نالے نبی ﷺ غا برحق ہونْ غیں اسیں نشانْیں دسے غو جنھاں ناں دیکھ غے لوک پشانْ لیں غا جے یہ اللہ غا سچا نبی ہیں۔ جس را کہ کجھ سالاں تیں بعد ہی اللہ نے سارا عرب ور اسلام ناں غالب کر دتو۔ ساری دنیا نے اکھیں تک لیو جے واقعہ ہی اسلام برحق دین ہے۔ تے اسے راویہہ دوجیں نشانْیں وی اپنْاں اپنْاں ویلا ور باندے آویں غیں جنھاں غی پیش گوئی اج قرآن یا آپؐ رحمت عالم ﷺ کر رہیا ہیں اس ویلے لوک انھاں ناں پشانْ لیں غا، بلکہ ایمان وی لیانویں غا ور اس ویلے ایمان لیانْوں کجھ کم نیہنہ آسیں بلکہ ہر ایکنْ غو پورو پورو حساب ہو جے غو۔ اللہ غا فضل تے کرم نالْ سورت نمل غی تفسیر اج ۶/اپریل ۲۰۰۰ء مطابق ۱۱/محرم ۱۴۲۱ھ جمعہ آلے تہاڑے سویرے ست بجے پوری ہوگئی۔

(۱) ''قصص'' غو مطلب ہے ترتیب غے نالْ قصّا سنْانْا آیت ۲۵ ماں ہے جے موسیٰؑ نے مدین پج غے حضرتِ شعیبؑ ناں اپنْوں سارو حال سنایو اس گل ناں بیان کرن واسطے قَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ غو لفظ آیو ہے اسے لفظ ور سورت پاک غو ناں ''سور قصص'' ہے۔ یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے حضرت عبداللہ ابن عباسؓ تیں روایت ہے جے پہلاں سورت شعرٰی نازل ہوئی فر سورت نمل تے اس تیں بعد یاہ سورت پاک نازل ہوئی (روح المعانی) تے کجھ روایتاں ماں ہے جے یاہ سورت پاک خاص ہجرت غا وقت ماں اس ویلے نازل ہوئی تھی جد رحمت عالم ﷺ مکہ تیں نکل غے مدینہ در جا رہیا تھا اس سورت پاک ماں بنیادی طور ور مشرکاں غاں انھاں اعتراضاں غو جواب دتو گیو ہے جہڑا اویہہ رحمت عالم ﷺ غی نبوت ور کریں تھا۔ تے نالْ ہی مشرکاں واسطے یاہ دڑ وی ہے جے تم اپنْاں باطل عقیداں واسطے پَہانویں جتنی مرضی لکڑ لا لیو تے اسلام غا اس دیا ناں بجھانْ واسطے جو مرضی سو کر لیو! ور اس دیا نے ضرور بلنو تے ساری دنیا ماں اپنْی چانْنْ لانی ہے، اور تم نے چھیکڑ ضرور ملیا میٹ ہونْوں ہے نالْ ہی ایمان آلاں ناں یاہ خوش خبری وی سنائی گئی ہے جے تم صبر کرو! غالب آخر حق ہی آوے غو یہ ساریں گل حضرت موسیٰؑ غا قصہ ماں اشارہ نالْ بیان ہوئی ہیں۔ سورتِ پاک غا ادھ توڑی یوہی حضرتِ موسیٰؑ تے فرعون غو قصو تفصیل نالْ بیان ہوو وہ ہے جے باطل پَہانویں کتنی ہی پھونکڑ پھانکڑ کرے ور چھیکڑ اس ناں برباد ہی ہونْو پُوے۔ اس تیں بعد مشرکاں غا کجھ خاص خاص اعتراضاں غو جواب دتو گیو ہے تے اللہ تعالیٰ غی توحید بیان ہوئی ہے فر قارون غی تباہی غو قصو بیان کر غے دنیا پرستاں ناں نصیحت تے عبرت کروائی گئی ہے۔ تے آخر ماں نبی ﷺ ناں یاہ تسلی دتی گئی ہے جے اک تہاڑ و ضرور آوے غو جد تم فاتحانہ شان نالْ اپنْاں اِس وطن مکہ ماں آویں غا۔

(۲) اس قصہ غا بیان ماں یاہ دلیل ہے جے رحمتِ عالم ﷺ اللہ غا سچا نبی ہیں تیئں تے اللہ تعالیٰ غی وحی - قرآن - غے ذریعہ ہزاراں سال پرانا یہ قصّا اس را سنْا رہیا ہیں جس را کہ یہ اج

لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ اِنَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُنْذِرِيْنَ ﴿۹۲﴾

واسطے آوے؛ تے جہڑو گمراہ رہ؛ فر تم فرمادیو: جے ہوں تے بس ڈرانْ آلو ہی ہوں (۴۱)

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ فَتَعْرِفُوْنَهَا ۭ

تے تم فرمادیو: ساریں صفت اللہ تعالیٰ واسطے ہیں؛ وہ تاولاں ہی تمناں اپنْیں نشانْیں دسے غو فر تم انھاں ناں پشانْ لیں غا

وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۳﴾ ع

تے تم جو کجھ وی کریں تھارو رب اس تیں بے خبر نیہنہ (۴۲)

سُوْرَةُ الْقَصَصِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانٌ وَّثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّتِسْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورت قصص مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اٹھاسی آیت اور نوْں رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالْ جہڑو بے بہا مہربان بچ رحم آلو ہے

طٰسٓمّٓ ﴿۱﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿۲﴾ نَتْلُوْا

(۱) یہ واضحہ کتاب غیں آیت ہیں؛ (اے نبیؐ) ہم تمناں

عَلَيْكَ مِنْ نَّبَاِ مُوْسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ

موسیٰؑ تے فرعون غا کجھ حالات ٹھیک ٹھیک سنْا رہیا ہاں

لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۳﴾ اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي

ان لوکاں واسطے جہڑا ایمان لیانویں (۲) بیشک فرعون نے زمین ماں اتی

الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَّسْتَضْعِفُ

چک لی تھی تے اس نے ات غا بسنیک ٹولیاں ماں بنڈ چھوڑیا تھا، ان بچوں وہ ایکنْ جماعت

طَآئِفَةً مِّنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيٖ

ناں کمزور کرے تھو، وہ انھاں غا بچاں ناں حلال کر دئے تھو، تے انھاں غیں کالْسریاں ناں

نِسَآءَهُمْ ۭ اِنَّهٗ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿۴﴾ وَنُرِيْدُ

زندی رہنْ دئے تھو، واقعہ ہی وہ بڑو ہی فسادی تھو؛ تے ہم چاہواں تھا

أَنْ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا فِي الْأَرْضِ

کہ ہم انھاں لوکاں ور احسان کراں جھڑا (اس) ملک ماں کمزور کر دتا گیا تھا

وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَّنَجْعَلَهُمُ الْوٰرِثِيْنَ ۝۵ وَنُمَكِّنَ

تے ہم انھاں ناں رہنما بنا دیاں اور انھاں ناں ہی (ملک غا) وارث بنا دیاں؛ تے ہم انھاں ناں

لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا

زمین ماں حکومت دیدیاں تے فرعون اور ہامان نالے انھاں غی فوجاں ناں واہ چیز

مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ ۝۶ وَأَوْحَيْنَا إِلٰى أُمِّ

دس چھوڑاں جس تیں ویہہ ڈریں تھا (۳) تے ہم نے موسیٰؑ غی ماں ور وحی

مُوْسٰى أَنْ أَرْضِعِيْهِ ۚ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيْهِ

کی جے توں اس ناں دُدھ پیالتی رُہو! فر جسویلے تناں اس ور کجھ ڈر سہئی ہووو تاں توں اس ناں

فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِيْ وَلَا تَحْزَنِيْ ۚ إِنَّا رَادُّوْهُ إِلَيْكِ

دریاماں سٹ چھوڑیئے تے توں فکر نہ کریئے! تے غم نہ کریئے! ہم ضرور اس ناں فر تیرے کولے لے آواں غا

وَجَاعِلُوْهُ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ۝۷ فَالْتَقَطَهٗ اٰلُ

تے ہم اس ناں رسول بناواں غا؛ فر فرعون غاں لوکاں نے موسیٰؑ

فِرْعَوْنَ لِيَكُوْنَ لَهُمْ عَدُوًّا وَّحَزَنًا ۭ إِنَّ

چالیا تانجے چھیکڑ ویہہ ہی انھاں غا دُشمن تے غم غا باعث بن جیں؛ اس ماں کوئے شک نیہنہ

فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا كَانُوْا خٰطِئِيْنَ ۝۸

کہ فرعون تے ہامان اور انھاں غا لشکر سارا غلطی کر رہیا تھا (۴)

وَقَالَتِ امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّيْ

تے فرعون غی بیوی نے کہیو: یوہ تے میری اور تیری (دواں غی) اکھاں غو ٹھنڈیار

وَلَكَ ۭ لَا تَقْتُلُوْهُ ۖ عَسٰٓى أَنْ يَّنْفَعَنَآ أَوْ

ہے؛ اس ناں قتل نہ کریو، ہو سکے یوہ ہم ناں کجھ نفعو دئے، یا ہم

ہی نظراں غے سامنڻ ہور ہیا ویں تے یہ قصّا لفظ لفظ سچا ہیں جھاں ناں انسانی عقل وی سچا منڻے، اس غی قدر انسان ناں اس ویلے وہے جد وہ بائبل غو الجھیو و بیان پڑھے۔ تے اس قصہ ماں ساری دنیا واسطے بڑیں سبق آلیں گل ہیں ور اس تیں فائدو ایمان آلا ہی چکیں کیونجے ویہہ ہی اس غی سچائی ور یقین کریں فر یوہ نتیجو کڈیں جے جس را بنی اسرائیل غا مظلوماں ناں اللہ نے بے سہارا، بے ڈاہیا ہوڻ غے باوجود فرعون جیًا ظالم غا مقابلہ ماں فتح نصیب کی اسے را عرب غا مشرک فرعوناں غا مقابلہ ماں ایمان آلاں غی لسی جماعت ناں غلبو عطا کرے غو۔

(۳) یہ ترے آیت حضرت موسیٰؑ تے فرعون غا قصہ غی تمہید ہیں اتوں اگے حضرتِ موسیٰؑ غی پیدائش تیں یوہ قصو شروع کیو جے غو۔ اس تمہید ماں قصہ غیں بنیادیں گل تے مقصد بیان ہووو ہے جے فرعون نے مصر ماں اتی چک لی تھی، اپناں آپ ناں خدائی غا درجہ توڑی پہچاڻ تیں علاوہ حکومت ماں وی اس نے ظلم زیادتی غو تندور پہخا یو و تھو اس نے مصر غاں لوکاں غیں کنی کنی ٹولیں بنائی ویں تھیں؛ اس غی قوم غا قبطی لوک تے اس ملک غا مالک اور مقدم منیا جیں تھا، جد کہ اسے ملک غا بسنیک بنی اسرائیل اس راد با غے رکھیا وا تھا جنیں ویہہ قبطیاں غا غلام ہیں جھڑا غلامی واسطے ہی پیدا ہویا ہیں۔ یوہی نیہنہ بلکہ فرعون اس خطرہ ماں جے کِدے انھاں ناں اپنوں حق منگڻ غی ہمت نہ ہو جئے۔ انھاں غا بچّا حلال کرواتو جے تھو۔ کہیو جے کہ فرعون نے کوئے خواب ڈِٹھو تھو جس غی نجومیاں نے یاہ تعبیر دسی تھی جے بنی اسرائیل ماں اسو بچو پیدا ہو سکے جس غے ہتھوں تیری حکومت تباہ ہو جے غی۔ تے یوہ وی کہیو جئے کہ بنی اسرائیل ماں حضرت ابراہیمؑ غی یاہ پیشن گوئی مشہور تھی جے مھاری لَہڑی ماں اک بچو پیدا وہے غو جس غے ہتھوں فرعونی حکومت تباہ وہے غی تے ہم ناں اس ظلم تیں نجات ملے غی (ابن کثیر) فرعون نے اس غو یوہی انتظام کیو جے بنی اسرائیل غا بچا حلال کروان لگ گیو تانجے کدے اسو خیال وی بنی اسرائیل غا ذہن ماں نہ آ سکے ور بچیاں ناں زندہ رہڻ دیئے تھو تانجے ویہہ بڑیں ہو غے گولیاں ہاروں خدمت کریں۔ یوہ سارو کجھ فرعون نے اس گلوں جائز کیو و تھو کیونجے وہ تھو ہی بڑو ظالم تے فسادی ور دوجے پاسے اللہ تعالیٰ غی منشا کجھ ہور ہی تھی، وہ بنی اسرائیل غاں مظلوماں ناں ہی ملک غو سردار تے دین غو امام بنا دیڻوں چاہوے تھو۔ وہ انھاں ناں زمین غو حاکم تے وارث بنا غے فرعون ناں نالے اس غا وزیر ہامان ناں تے انھاں غیں فوجاں ناں واہ چیز دسڻ چاہوے تھو جس غا ڈر پچھے انھاں نے بنی اسرائیل غو یوہ قتلام شروع کیو و تھو اس قصہ ماں اللہ نے دنیا ناں یوہ دسڻوں تھو جے خدا غی تقدیر ناں کوئے تدبیراں غا ڈکّا لا غے روک نیہنہ سکتو تے یوہ وی کہ جد ایمان آلاں غی کائے لسی ماڑی جماعت وقت غا فرعون غے ٹہا چڑھ جے تے فر وہے مومڻ ایمان ور ڈٹ جیں تاں اللہ انھاں لِساں غے ہتھوں ہی فرعون غو بیڑو غرق کر دیئے۔

(۴) موسیٰؑ غی ماں غا دل ماں اللہ نے پہلاں اس گل غو الہام کیّو جے توں بے فکر ہو غے بچّہ ناں دُدھ پیالتی جاتے جس ویلے حضرت موسیٰؑ ذری بڑا ہوا اور فرعونیاں ناں پتو لگ جاڻ غو خطرو ہووو اُس ویلے یوہ الہام ہووو جے ہُڻ بچہ ناں کاٹھ غا صندوق ماں رکھ غے صندوق دریا ماں سٹ چھوڑ، تے بچہ غا ڈُب جاڻ تے ضائعہ ہو جاڻ غو کجھ فکر نہ کر نہ جدائی ور دکھیا ہو کیوں جے ہم اپنی قدرت ناں اس ناں فِر تیرے ہی کولے لے آواں غا ہم نے اس بچہ ناں رسول بنا غے اس کولوں بڑا ابڑا اکم لینا ہیں فر یوہ ڈب کد سکے؟ چھیکڑ یوہ ہی ہووو تے موسیٰؑ غو صندوق رُڑتو رُڑتو اُت جا لگو جتوں فرعونی لوکاں نے چک غے ویہہ اپناں محل ماں پہچا دتا اس را خدا غی تقدیر ناں فرعونیاں نے وہ بچو مُچ پیار محبت ناں اپنا محل ماں، اپناں بستر اماں، بلکہ اپنی چھولی ماں پالن واسطے چالیو جس نے پہلکے انھاں غو دشمن تے غم غو باعث بنڻوں تھو اللہ تعالیٰ فرماوے بچارو فرعون تے ہامان نالے انھاں غی فوج اپناں دشمن ناں آپے پال غے بڑی غلطی کر رہیا تھا ور ویہہ بچارا کرتا وی کے خدا غی تقدیر اگے انھاں غو کے وَس چل سکے تھو۔

نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ⑨ وَاَصْبَحَ

اس ناں اپڻوں بچو ہی بݨا لیاں تے ویہہ (نتیجہ تیں) بے خبر تھا (۵) تے موسیٰؑ غی

فُؤَادُ اُمِّ مُوْسٰى فٰرِغًا ؕ اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِيْ بِهٖ

ماں غو دل بے قرار ہوگیو، واہ تے موسیٰؑ غا پِہیت ناں ظاہر ہی کر دیتی

لَوْلَاۤ اَنْ رَّبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ⑩

جیکر ہم اس غا دل ناں مضبوط کر غے نہ رکھتا تانجے واہ مومن بݨ غے رہ؛

وَقَالَتْ لِاُخْتِهٖ قُصِّيْهِ ؗ فَبَصُرَتْ بِهٖ عَنْ

تے اس نے موسیٰؑ غی بہݨ ناں کہیو: توں اس غے پچھے پچھے چلی جاءفر واہ دوروں انھاں ناں

جُنُبٍ وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ⑪ۙ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ

تکتی رہئی؛ اور ان لوکاں ناں پتو وی نیہنہ لگو؛ تے ہم نٔے پہلاں تیں ہی موسیٰؑ ور دُدھ پیالݨ

الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰۤى

آلٔیں حرام کر چھوڑیں تھیں؛ تے انھاں غی بہݨ نے کہیو: کیوں! ہوں تمنّاں اک اسا

اَهْلِ بَيْتٍ يَّكْفُلُوْنَهٗ لَكُمْ وَهُمْ لَهٗ نٰصِحُوْنَ ⑫

گھرغو پتو دسوں جھڑا تھارا واسطے اس بچہ ناں پالٔیں؛ تے ویہہ ویں وی اس غا ہمدرد!

فَرَدَدْنٰهُ اِلٰۤى اُمِّهٖ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ

اس راہم نٔے موسیٰؑ واپس انھاں غی ماں کولٔے پہچا چھوڑیا؛ تانجے اس غیں اکھ ٹھنڈیں ہوجیں تے واہ غم نہ کرے

وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا

نالٔے واہ جاݨ لئے جے اللہ غو وعدو برحق ہے ور متا لوک

يَعْلَمُوْنَ ⑬ع وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَاسْتَوٰۤى اٰتَيْنٰهُ

تے جاݨتا ہی نیہنہ (٦) تے جسویلٔے موسیٰؑ اپݨی جوانی ناں پُج گیا اور اپݨو آپ سانبھ لیّو، ہم نٔے انھاں ناں

حُكْمًا وَّعِلْمًا ؕ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ⑭

حکمت تے علم عطا فرمایو: تے ہم نیکو کاراں ناں اسے را بدلو دئیاں (۷)

(۵) موسیٰؑ فرعون غا محل ماں پُج گیا اللہ نے انھاں ماں کجھ اسی کشش رکھی تھی جے جھڑو وی تکے تھو اس غو دل انھاں غی محبت ناݪ بھر جئے تھو۔ فرعون غی بیوی بولٔی جے یوہ تے میری، تیری دُواں غی اکھاں غو ٹھنڈیار ہے ہمنّاں اولاد نیہنہ اسے ناں تک تک غے اکھ ٹھنڈیں کراں غا تے ممکن ہے بڑو ہو غے یوہ مھارے کم آوے یا ہم اس ناں منگ پُوت ہی بݨا لیاں لہٰذا اس ناں قتل نہ کرو فرعون ناں وی گل سمجھ ماں آ گئی تے اس نے موسیٰؑ ناں قتل نہ کرݨ غو حکم دید تو اس نے سوچیو کہ اس ایکن غا زندہ رہݨ ناݪ کے ہو جئے غو! اللہ تعالیٰ فرماوے ویہہ یہ سارا سوٹھا اپݨاں اندازہ ورکر رہیا تھا اور حقیقت غو انھاں ناں کجھ پتو ہی نیہنہ تھو پہلکے کے ہوݨ آلو ہے تے ہم کس ناپال رہیا ہاں۔

(٦) ماں تے سو کر غے ماں ہی وہے موسیٰؑ غی ماں ناں اللہ غا وعدہ ور پکو یقین تھو ور دل غی بے قراری تے اس غا قبضہ ماں نیہنہ تھی منہ، بند تھو، خدا غا وعدہ ور پکو یقین تھو ور دل بے قراری ناݪ ریت ماں مچھّی ہاروں تڑفے تے چھڑکے تھو بلکہ اللہ تعالیٰ تے فرماوے کے جیکدے ہم اپݨی خاص مہربانی ناݪ اس غا دل ناں مضبوط نہ رکھتا تاں واہ بے قراری ماں اس پِہیت ناں کھول ہی چھوڑتی۔ مُنہ تیں ''او میریا بچیا'' جسا لفظ نکل جاتا جس تیں لوکاں ناں راز غو پتو لگ جاتو۔ ور اللہ تعالیٰ نے انھاں نا صبر غی توفیق عطا کی انھاں نے موسیٰؑ غی بہݨ ناں کہیو جے صندوق غے پِچھے پِچھے ٹرتی جاتے دیکھ صندوق غو کے وہے واہ ذری دُراڈے رہ غے اس را تکتی رہئی کہ کسے ناں پتّو نیہنہ لگو چھیکڑ صندوق غے ناݪ ہی محل ماں جا بڑی اُواں اللہ تعالیٰ غی قدرت ناݪ حضرت موسیٰؑ کسے کالٔسری غو دُدھ نیہنہ پیئیں تھا جس تیں فرعون غا ملازم وی پریشان ہو گیا تھا اِس ور انھاں غی بہن اُوپری جئی بݨ غے بولٔی جے ہوں تمنّاں اسی اک دُدھ پیالݨ آلی کالٔسری غو پتو دس سکوں جھڑی اتنی صاف سُتھری رہ کہ منّاں یقین ہے یوہ بچو اُس غو دُدھ ضرور پی لئے غو نالٔے ویہہ ہمدردی ناݪ اس غی پرورش کریں غا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے اس را ہم نٔے موسیٰؑ انھاں غی ماں کولٔے پہچا چھوڑیا جھڑی دُدھ چھوڑن توڑی موسیٰؑ غی اپݨی چھولی ماں پرورش کرتی رہئی حالانکہ ویہہ کسے دوجی کالٔسری غو دُدھ وی پی سکیں تھا ور یوہ سب کجھ اس گلوں ہوو تانجے موسیٰؑ غی امڑی غیں اکھ ٹھنڈیں ہوجیں تے واہ غم نہ کرے نالے پکو یقین کر لئے جے اللہ تعالیٰ غو ہر اک وعدو سچو وہے تے وہ اپݨوں وعدو ضرور پورو کرے ور متا لوک اِس حقیقت ناں جانتاں نیہنہ۔

(۷) اَشُدُّ غو لفظی مطلب ہے پوری طاقت ماں آ جاݨوں یعنی بچو نِکّاں ہوتاں تیں بڑو ہوتو ہوتو جد اس عمر ماں پُجھ جئے کہ اس ماں جتݨی طاقت آݨی وہے واہ آ جئے اس وقت ناں ''اَشُــــد'' یعنی پورو جوان ہوݨوں کیہنہ اس تیں بعد کجھ زمانہ توڑی یاہ ہی طاقت تے یا ہی جوانی رہ فر جوانی ڈھلنی شروع ہو جئے اِس بشکار لا دور ناں ''اِسْتَوٰی'' یعنی ہوش سمھاݪ لیݨی تے پوری قوتّ ماں رہݨوں کہیو جئے یوہ وقت کݨی کݨی علاقاں ماں بکھری بکھری عمر ماں آوے عرب غا لحاظ ناݪ علاّمہ آلوسیؒ تے قرطبیؒ نے حضرت ابن عباسؓ تیں ۳۳ سال نقل کی ہے۔ بہر حال جس ویلٔے حضرتِ موسیٰؑ اپنی پوری جوانی ناں پُج گیا اللہ تعالیٰ فرماوے اُس ویلٔے ہمݨٔے انھاں ناں حکمت، دانشمندی، عقلمندی تے علم عطا کیّو کیو نجے ویہہ پہلاں تیں نیکو کار تھا تے ہم نیکو کاراں ناں اِسے را اپݨی نعمتاں ناݪ نوازاں۔ کجھ مفسراں نے اس غو یوہ مطلب بیان کیو ہے جے اللہ تعالیٰ نے انھاں ناں نبوت تے رسالت عطا فرمادتی تھی ور زیادہ مفسراں غو خیال ہے جے نبوت انھاں ناں مدین تیں واپس آ تاں عطا ہوئی تھی۔ ات سمجھداری تے عقلمندی عطا ہوݨی مراد ہے۔

وَدَخَلَ الْمَدِيْنَةَ عَلٰى حِيْنِ غَفْلَةٍ مِّنْ اَهْلِهَا

تے (اک تہاڑے) موسیٰؑ شہر ماں اس ویلّے داخل ہووا کہ ات غا بسنیک بالکل غفلت ماں تھا

فَوَجَدَ فِيْهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلٰنِ هٰذَا مِنْ شِيْعَتِهٖ

تے موسیٰؑ نے اس ماں دو بندا گُھلتا تکیا اک تے انھاں غی بلادری غو تھو

وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهٖ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِيْ مِنْ شِيْعَتِهٖ

تے اک انھاں غاں دُشمناں بچوں تھو؛ فر جہڑو آدمی انھاں غی بلادری غو تھو اس نے موسیٰؑ کولوں اس آدمی غے خلاف

عَلَى الَّذِيْ مِنْ عَدُوِّهٖ فَوَكَزَهٗ مُوْسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ

مدد منگی جہڑو انھاں غاں دُشمناں بچوں تھو تاں موسیٰؑ نے اس ناں اک مکّو ماریو جس نالؔ اس غو کم ہی کر چھوڑیو؛

قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ اِنَّهٗ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِيْنٌ (۱۵)

موسیٰؑ کہنؔ لگا یوہ تے شیطانی کم ہے؛ بیشک وہ دُشمنؔ ہے کھلم کھلا گمراہ کرن آلو ہے؛

قَالَ رَبِّ اِنِّيْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ فَاغْفِرْ لِيْ فَغَفَرَ لَهٗ

عرض کی: او میریا ربا! میں اپنےؔ ظلم کر چھوڑیو ہے تے توں مناّں معاف فرمادے فر اللہ نے انھاں ناں معاف کر چھوڑیو

اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ (۱۶) قَالَ رَبِّ بِمَآ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ

بیشک وہ بڑو بخشنؔ آلو مچ مہربان ہے؛ عرض کی: ربا! جس را تیں میرے اپر احسان کیّو ہے

فَلَنْ اَكُوْنَ ظَهِيْرًا لِّلْمُجْرِمِيْنَ (۱۷) فَاَصْبَحَ فِي الْمَدِيْنَةِ

ہنؔ ہوں کدے وی گناہ گاراں غو مددگار نیہنہ بنؔ سوں (۸) فر سویرے ڈرتا ڈرتا شہر ماں

خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ فَاِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهٗ بِالْاَمْسِ

گیا جے دیکھاں کے وہے؟ فر اچانک وہ ہی آدمی جس نے جاتے تہاڑے انھاں کولوں مدد منگی تھی

يَسْتَصْرِخُهٗ قَالَ لَهٗ مُوْسٰٓى اِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِيْنٌ (۱۸) فَلَمَّآ

وہ موسیٰؑ ناں مدد واسطے بلّا رہیو ہے، موسیٰؑ نے اس ناں کہیو: بیشک توں صاف بے راہ آدمی ہے؛ فر جسو یلّے

اَنْ اَرَادَ اَنْ يَّبْطِشَ بِالَّذِيْ هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ

موسیٰؑ اس آدمی ناں پگڑن لگا جہڑو انھاں دواں غو دُشمنؔ تھو تاں وہ فریادی بول پیو:

(۸) قرآن غا اندازتیں یوہی سہئی وہے کہ بڑاں ہو غے حضرتِ موسیٰؑ غو ساراں ناں پتو لگ گیو تھو جے یہ فلاناں اسرائیلی گہر غا فرزند ہیں ور اس ویلّے گل آئی گئی ہوگئی تھی اس گلوں فرعون نے اک اسرائیلی بچہ غا زندہ رہ جانؔ غی کجھ پرواہ نیہنہ کی۔ ہو سکے اس نے یوہ خیال کیّو وہے جے یہ تے میرا ہی محل ماں جوان ہویا ہیں، یہ میری کد مخالفت کریں غا ور ابنِ اسحاقؒ غی اک روایت غے مطابق بڑاں ہوتاں ہی موسیٰؑ نے فرعون غاں کماں تیں کھلم کھلا نفرت شروع کرلئی تھی۔ خیر! حضرت موسیٰؑ غا جوان ہونؔ تیں بعد انھاں غی زندگی ماں یوہ اک بڑو واقعو پیش آیو: اک تہاڑے حضرت کدے باہروں اس ویلّے شہر ماں آیا جد شہر غا لوک غفلت ماں سُتا وا تھا۔ اکثر مفسراں غو کہنوں ہے۔ جے یوہ دَپہر غو ویلّو تھو (قرطبی) تے کجھ اک نے کفتاں غو ویلّو لکھیو ہے۔ (دُرِّ منثور) حضرت موسیٰؑ نے دو بندہ گُھلتا تکیا اک تے انھاں غا قبیلہ بنی اسرائیل ہی غو تھو۔ تے دوجو انھاں غاں دشمناں فرعونیاں بچوں تھو اسرائیلی نے حضرت موسیٰؑ کولوں مدد منگی حضرت نے وہ فرعونی سمجھایو تے جد باز نیہنہ آیو اس ویلّے اس غے بلّیں جے اک مُکّو ماریو ور وہ مُکّو موسیٰؑ غو تھو اِس نالؔ اس غو کم ہی ہوگیو۔ یاہ کوئے گناہ آلی گل تے تھی نیہنہ کیونجے وہ اک ظالم دشمن کافر تھو اُس ناں مارنوں کہڑو جرم تھو!! ور حضرت موسیٰؑ نے اپنی شان غے یاہ گل خلاف سمجھی جے اللہ غو حکم آن تیں پہلاں انھاں غے ہتھوں اک بندو مرگیو حالانکہ اُس نالؔ کوئے اعلانِ جنگ وی نیہنہ تھو نہ جانوں مارن غو ارادو تھو اس گلوں سخت پیشمان ہو غے اللہ تعالیٰ اگے بخشش غی دعا کرن لگ گیا (کما فسربہ صاحب روح المعانی)۔ تے اپناں اس کم ناں شیطان غا وسوسہ نالؔ ہویو وہ کم فرمان لگ گیا اللہ تعالیٰ نے وی بخشش غو اعلان فرمادتو۔ حضرت موسیٰؑ نے اس غا شُکر یہ ماں یوہ وعدو کیو جے ربا! تیں میرے اُپر بڑا بڑا احسان تے انعام کیّا ہیں انھاں غا شکر یہ ماں ہوں یوہ وعدو کروں جے ہُنؔ ہوں کدے کسے مجرم غی مدد نیہنہ کرسوں۔ علماء فرماویں جے حضرت موسیٰؑ ناں بعد ماں اندازو ہوگیو تھو جے یوہ اسرائیلی وی لڑاکو بندو ہے کہول چھَغڑو اس غی عادت ہے بس ہوں آئندہ کدے اِسّا مجرم غی مدد نیہنہ کرسوں، ور حضرت ابن عباسؓ تے کجھ دوجاں بزرگاں نے مجرم غی تفسیر کافر کر غے یوہ مطلب بیان کیّو ہے جے ہوں اِس احسان ماں کدے کسے خدا غا نافرمان کافر غی مدد نیہنہ کرسوں۔ (روح المعانی)

يٰمُوْسٰٓى اَتُرِيْدُ اَنْ تَقْتُلَنِيْ كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْاَمْسِ ۖ

جے اے موسیٰؑ! کیوں! تم منّاں قتل کرنوں چاہویں؟ جس را تم نے کل اک بندو قتل کر چھوڑیو تھو

اِنْ تُرِيْدُ اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ جَبَّارًا فِي الْاَرْضِ وَمَا تُرِيْدُ

تم تے بس ملک ماں زورا ور بنّ غے ہی رہنوں چاہویں تے تم سدھار کرن آلا

اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْمُصْلِحِيْنَ ﴿۱۹﴾ وَجَآءَ رَجُلٌ مِّنْ اَقْصَا

نیہنہ بنّوں چاہتا (۹) تے شہر غا پرلا کنڈا تیں اک آدمی دوڑتو

الْمَدِيْنَةِ يَسْعٰى ۡ قَالَ يٰمُوْسٰٓى اِنَّ الْمَلَاَ يَاْتَمِرُوْنَ بِكَ

دوڑتو آیو ؛ اس نے کہیو : اے موسیٰؑ ! بیشک (ات غا) مقدم تھارا قتل غو مشورو

لِيَقْتُلُوْكَ فَاخْرُجْ اِنِّيْ لَكَ مِنَ النّٰصِحِيْنَ ﴿۲۰﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا

کر رہیا ہیں لہٰذا تم (اتوں) نکل جاؤ ! بیشک ہوں تھارو خیر خواہ ہوں ؛ فر موسیٰؑ اُتوں ڈرتا

خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ ۡ قَالَ رَبِّ نَجِّنِيْ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۲۱﴾

ڈرتا تے (اُراں پراں) تکتا نکل پیا (تے) دعا کی جے ربا! منّاں ظالم لوکاں تیں نجات دے (۱۰)

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبِّيْٓ اَنْ

تے جسویلّے موسیٰؑ مدین (شہر) در چل پیا تے کہنّ لگا : منّاں امید ہے جے منّاں میرو رب

يَّهْدِيَنِيْ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿۲۲﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ

سدّو رستو دس دئے غو (۱۱) تے جسویلّے ویہہ مدین غا پانٔی ور پجیا

وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُوْنَ ۬ وَوَجَدَ مِنْ

انھاں ناں پانٔی ور لوکاں غو اک مجمعو لبھو جہڑا (مالّ ناں) پانٔی پیالّیں تھا تے انھاں لوکاں تیں اک پاسے

دُوْنِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُوْدٰنِ ۚ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ۭ قَالَتَا

دو گُڑیں ڈِٹھیں جہڑیں (اپنّاں مالّ ناں) ڈک غے کھلیّں تھیں ؛ موسیٰؑ نے پچھیو : تھارو کے معاملو ہے؟ انھاں نے کہیو :

ہم اُس ویلّے توڑی پانٔی نیہنہ پیالّ سکتیں جچر توڑی یہ آجڑی پیالّ غے مڑ نہ جئیں، تے مھارو باپ بڈو جریف ہے؛

(۹) حضرت موسیٰؑ غے ہتھوں جد وہ بندو مارے گیو تھو اُس ویلّے کسے نے تکیو تے تھو نیہنہ بس ویہہ آپ جانّے تھا یا وہ اسرائیلی ! ور اسرائیلی تیں اس گلوں کو ے خطرو نیہنہ تھو کیونجے اس غو تے وہ دشمن تھو تے اسے نے اُس غی شکایت لائی تھی فر وی دوجے تہاڑے ویہہ حالات ناں دیکھتا ٹھکور تا نکلیا جے دیکھاں کِسو ماحول ہے۔ اُواں فرعون غا خاندان غا ایکنّ بندا غا قتل ور شہر ماں اگ لگی وی تھی جگہ جگہ قاتلی غی لوڑ وہے تھی۔ خیر! حضرت کے دیکھیں جے وہ اسرائیلی دوجے تہاڑے ایکنّ ہور قبطی بندہ نالّ پلچیو وو ہے تے مدد غی فریاد کرے لگو حضرت نے پہلاں اس اسرائیلی در کھو ہریئیں تک غے اس ناں ذری درڑیو جے توں ہر ویلّے کھول کرتو رہ فر اس قبطی در مڑیا جے اس ناں ذری چنڈ پٹا کو کر غے دَرڑیں کہ توں کیوں لِساں ور ظلم کرے ور حضرت موسیٰؑ غیں کھو ہریں نظر تک غے وہ بدبخت اسرائیلی ڈر گیو اُس نے سوچیو کِدے اَج میری ہی باری تے نیہنہ ! بس اگے تیں بَڑ یا غے بولیو جے اچھا! تم منّاں جانوں مارنوں چاہویں جس را تم نے کل اک بندو مار چھوڑیو تھو! کل غا بندہ غا قاتلی غی لوڑ تے تھی ہی اس فرعونی بندا نے جسی یاہ گل سُنّی وہ اِکساں فرعون غا محل در دوڑ پیو تے جا غے دسیو جے کل وہ مھارو بندو تے موسیٰؑ نے ماریو تھو۔

(۱۰) فرعون ناں حضرت موسیٰؑ غے ہتھوں قبطی غا قتل غو جس ویلّے پتو لگو اس غی تے ہوش ہی اُڈ گئی اس نے سوچیو ہو سکے یوہ ہی وہ اسرائیلی بچو وہے جس غے ہتھوں میری بادشاہی تباہ وہے غی اس نے دربار غا مقدم سد غے حضرتِ موسیٰؑ غا قتل غو پلان بنانوں شروع کیّو حضرت موسیٰؑ وی سوٹھاں تے دلیلاں ماں پیا وا تھا جے ہُنّ کے وہے! اِتنا ماں شہر غا اُس کہنڈا تیں فرعون غا محل دَروں حضرت غو اک خیر خواہ بندو دوڑتو آیو جے اُت غا مقدم تے تھارا قتل غو مشورو کر رہیا ہیں لہٰذا تم اِتّوں فٹو فٹ نکل جاؤ ہوں تھارو ہمدرد ہاں ! حضرت موسیٰؑ یاہ گل سنتاں ہی ڈرتا ڈرتا تے اُراں پَراں خیال کرتا کرتا اُتوں نکل پیا۔ اللہ تعالیٰ اگے وی دعا کرن لگا جے ربّا! توں ہی منّاں اس ظالم قوم تیں نجات دے۔ یوہ ہمدرد بندو کون تھو؟ اکثر مفسراں غو خیال ہے جے یوہ فرعون ہی غی قوم غو اک نیک طبیعت انسان تھو جس غا دل ماں اللہ نے حضرت غی ہمدردی گہل چھوڑی تھی۔

(۱۱) حضرت موسیٰؑ ناں مصر تیں چان چک نکلنوں پیو تھو انھاں نے ہُنّ توڑی غی زندگی شہزاداں ہاروں گذاری تھی نہ انھاں ناں لمّوں پینڈو کچھنّ غو تجربو تھو نہ ویہہ کِدے غو رستو جانّیں تھا بس اللہ تو کل مَدْیَن آنّے پاسے دوڑ پیا تے دل دل ماں اَپنّاں آپ ناں کہتا جار ہیا تھا جے میرو رب منّاں نیڑے ہی سِدّ ورستو دس دیئے غو دعا قبول ہوگئی اللہ نے مَدْیَن جان آلّا صاف سِدّ ارستہ ورلا دتا۔ ابن کثیرؒ نے اک روایت یاہ وی لکھی ہے جے اللہ نے فرشتہ غے ذریعے انھاں ناں رستہ دسیو۔ واللہ اعلم۔

فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنِّىْ لِمَآ

تے موسیٰؑ نے انھاں واسطے (بکریاں ناں) پاݨی پیالؔ چھوڑیو، فر چھاں ماں ہٹ آیا تے دعا کرن لگا: ربا! توں میرا در جھڑی

اَنْزَلْتَ اِلَىَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيْرٌ ۝۲۴ فَجَآءَتْهُ اِحْدٰىهُمَا تَمْشِىْ

وی نعمت پہیجدے ہوں اس غو محتاج ہوں (۱۲) فر انھاں دواں بچوں اک کُڑی - جھڑی شرم حیا نالؔ

عَلَى اسْتِحْيَآءٍ قَالَتْ اِنَّ اَبِىْ يَدْعُوْكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ

ٹرتی آوے تھی - موسیٰؑ کوݨے آئی ؛ (تے) کہن لگی: میرا ابّا جی تمناں سدّیں لگا تا نجے تم نے مھارا (واسطے) جھڑو

مَا سَقَيْتَ لَنَا ۭ فَلَمَّا جَآءَهٗ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ ۙ

پاݨی پیالیو تھو اس غی تم ناں مزوری دیں فر جسویلے موسیٰؑ انھاں کوݨے پُجیا ؛ اور انھاں ناں سارو قصو سنایو ؛

قَالَ لَا تَخَفْ ۫ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝۲۵ قَالَتْ

انھاں نے کہیو : ڈرو نہ ، تم ظالم لوکاں تیں بچ آیا ہیں (۱۳) انھاں دواں

اِحْدٰىهُمَا يٰٓاَبَتِ اسْتَاْجِرْهُ ۡ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَاْجَرْتَ

بچوں ایکنؔ کُڑی نے کہیو : ابّا جی ! انھاں ناں مزوری ور رکھ لیو ؛ کیو نجے چنگو آدمی جس ناں تم مزوری ور رکھیں

الْقَوِىُّ الْاَمِيْنُ ۝۲۶ قَالَ اِنِّىْٓ اُرِيْدُ اَنْ اُنْكِحَكَ

وہ ہی ہے جھڑو طاقت ور تے امانت دار وہے (۱۴) اس (بُزرگ) نے موسیٰؑ ناں کہیو : ہوں اپݨی ان دو کُڑیاں بچوں

اِحْدَى ابْنَتَىَّ هٰتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَاْجُرَنِىْ ثَمٰنِىَ

اک تھارا نکاح ماں دیݨی چاہوں اس شرط ور کہ تم اٹھ سال توڑی میرو کم کاج

حِجَجٍ ۚ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ ۚ وَمَآ

کریں تے جے تم دس سال پورا ہی کر دیں تاں وہ تھاری طرفوں (احسان) وہے غو ؛ تے ہوں

اُرِيْدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَ ۭ سَتَجِدُنِىْٓ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ

تھارا ور سختی کرنی نیہنہ چاہتو ؛ انشاءاللہ تم مناں نیک آدمی

مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝۲۷ قَالَ ذٰلِكَ بَيْنِىْ وَبَيْنَكَ ۭ

دیکھیں غا ؛ موسیٰؑ نے فرمایو : یاہ گل میرے تے تھارے بشکار پکّی ہوگئی

(۱۲) مصر تیں مَدْیَن اٹھ دس تہاڑی غو پینڈ و دسیو جئے یوہ شہر شام غا ملک ماں پُوے تاریخی روایت غے مطابق یوہ حضرت ابراہیمؑ غا اک صاحبزادہ مَدْیَن نے بسایو تھو جھڑا حضرت غی تیجی بیوی قطورہ غا شکم تیں تھا یوہ شہر وی انھاں غا ناں ور تھو تے اس قبیلہ ناں وی مَدْیَن کہیو جے تھو اس رایوہ علاقو حضرت موسیٰؑ غاں خاندانی لوکاں غو تھو (السیر التفسیر) حضرت موسیٰؑ پیکھا پہانا اٹھ دس تہاڑاں غو یوہ پینڈ وچھتا چھتا ابن کثیرؒ غے مطابق جنگلاں غا پتر کھا تا کھا تا مَدْیَن پج آیا شہر تیں باہر کھوء تھو جس ور لوک مالؔ ناں پاݨی پیالیں تھا حضرت نے اِت دو کُڑیں تکیں کہ وے یہہ اپݨوں مالؔ کنّی ڈک غے کھلیں ہیں حضرت نے وجہ پچھی انھاں نے بڑی شرم حیا نالؔ کہیو جے ہم عورت ذات ہاں ہم مرداں غا مجمع ماں بڑھ غے پاݨی نیہنہ پیال سکتیں ہم تے اس ویلے لوکاں غو رہیو کھیو پاݨی پیالاؔں جد آجڑی پاݨی پیالؔ غے چلیا جئیں تے ہم عورت ہو غے فر وی گہروں باہر آنؔ ور اس گلوں مجبور ہاں کیو نجے مھارے گہر کوئے مرد نیہنہ بس والد صاحب ہیں ور ویہہ بڈا جریف ہیں حضرت موسیٰؑ تھکّا وا وی تھا تے نرنّے پیٹ وی ! ور فر وی انھاں تیں برداشت نیہہ ہو وو جے میرے ہوتاں اِنھاں غی مدد نہ وہے ۔ حضرت نے اُٹھ غے آپ کھوء بچوں پاݨی کڈ غے انھاں کڑیاں غی بکریاں ناں پیال دِتو ۔ حضرت عمرؓ غو یوہ اشارد تفسیر غی کتاباں ماں آیو ہے جے آجڑیاں نے اس کھوء ور اک بڑی پہاری تاڑ رکھ غے اُپروں ٹھک چھوڑیو تھو اُس تاڑ ناں دس جناں رل غے مسیں مر غے چکیں تھا حضرت نے واہ ایکلاؔں چک غے اک بالٹی پاݨی کڈیو اللہ نے اس ماں اتنی برکت دتّی کہ سارا مال نے رج پاݨی پی لیّو (ابن کثیر، قرطبی) خیر ! پاݨی پیال غے حضرت چھاں ماں ہٹ آیا تے اللہ تعالیٰ اگے دعا کرن لگا جے ربا ! توں جھڑی نعمت وی عطا کر دیئے ہوں اس غو سخت محتاج ہاں ۔

(۱۳) بچّیں اج مال ناں جلدی پاݨی پیالؔ غے وقت تیں پہلاں گہر پُج گئیں تھیں انھاں غا والد نے وجہ پچھی جس ور بچیاں نے ’’ اُس اوپرا مسافر ‘‘ غو سارو قصّو سنایو والد نے اِک کُڑی چلائی جے جا ! توں اُس مسافر ناں بُلا غے لے آ اس نے مھارا اُپر احسان کیّو ہے ہم اس غو بدلو دیاں غا کُڑی شرم و حیاء نالؔ ٹُرتی ٹُرتی موسیٰؑ کوݨے آئی جس غی تفسیر حضرتِ عمرؓ نے انھاں لفظاں ماں کی ہے ’’ واہ شرم و حیاء نالؔ اپݨاں کپڑا سمھالتی آئی اُنھاں بے حیاء کالسریاں ہاروں بے پڑدہ ہو غے نیہنہ آئی جھڑی بے حیائی نالؔ جیّاں چاہویں ٹُرپُویں تے جت چاہویں جا بڑیں فر چھپرا نالؔ اپݨوں مُنہ ٹھک غے تے اک پاسے مڑ غے حضرت موسیٰؑ ناں کہن لگی ‘‘ (ابن جریر، ابن ابی خاتم) میرو اَبّو جی تمناں بلاویں لگا تا نجے تھارا اس احسان غو (جے تمݨے مھارا مالؔ ناں پاݨی پیالیو ہے) بدلو دیں ۔ حضرت موسیٰؑ مسیں دعا کر غے بیٹھا تھا ویہہ سمجھ گیا کہ دعا قبول ہوگئی ہے ۔ بس اٹھ غے بچی نالؔ ٹر پیا تفسیراں ماں ہے موسیٰؑ اُس بچی تیں اگے ہو غے ٹُرن لگا تے بچی ناں کہیو توں مناں پچھے تیں رستو دستی چل ، گہر پجیا تے اُس غا والد ناں اک بزرگ بندو سمجھ غے سارو قصّو سُنا چھوڑیو انھاں نے فرمایو : فکر نہ کرو وات فرعون غی حکومت نیہنہ تم ظالماں کولوں بچ آیا ہیں ہُنؔ امن امان نالؔ رُہو !

فائدو :- انھاں بچیاں غا والد کھڑا بزرگ تھا ؟ قرآن نے انھاں غو ناں نیہنہ لیّو متاں مفسراں غو خیال ہے جے یہ حضرت شعیبؑ نبی تھا جھڑا مدین غاں لوکاں در نبی بنا غے چلایا گیا تھا علاّمہ شوکانیؒ وی اسے گل ناں بہتر سمجھیں ، ور علاّمہ ابن جریرؒ تے حافظ ابن کثیرؒ فرماویں جے یہ حضرت شعیبؑ غی لہڑی بچوں ہی کوئے دوجا بزرگ تھا کیو نجے حضرت شعیبؑ غو زمانوں مُچ پرانوں ہے فر جیکدے حضرت شعیبؑ ہوتا تاں قرآن ضرور انھاں غو ناں لیتو کیو نجے ویہہ تے مشہور نبی ہیں ۔

(۱۴) یعنی گہر ماں کم کاج غی سخت لوڑ ہے ہمناں آپ باہر جاݨوں پُوے کیو نجے مھارو کوئے پہائی نیہنہ لہذا تم اس بندہ ناں تنخواہ ور کم کاج واسطے رکھ لیو ۔ نالؔ ہی سمجھداری سنگ عرض کی جے چنگا نوکر واسطے دو گل ضروری ہیں اک تے وہ بل جان ماں وہے دوجے امانتدار وہے ، کیو نجے جھڑو جاݨوں لسو وہے غو وہ کم کسرا کرے غو تے جھڑو امانتدار نیہنہ ہوسیں اُس غی طاقت غو کے

فائدو!! مفسر حضرات فرمانویں: اس بچی ناں حضرت موسیٰؑ غی طاقت غو اندازو ٗکھوء غا اس ٹھکّن غا چاڼ تیں ہووو وہے غو تے امانتداری غو اندازو اِس توں ہووو وہے غو کہ انھاں نے رستہ ماں اس بچی ناں پچھے چلّڼ واسطے تاکید فرمائی تھی تے آپ اس غے اگے اگے ٹُریا تھا تانجے اس ور نظر نہ پُوے۔

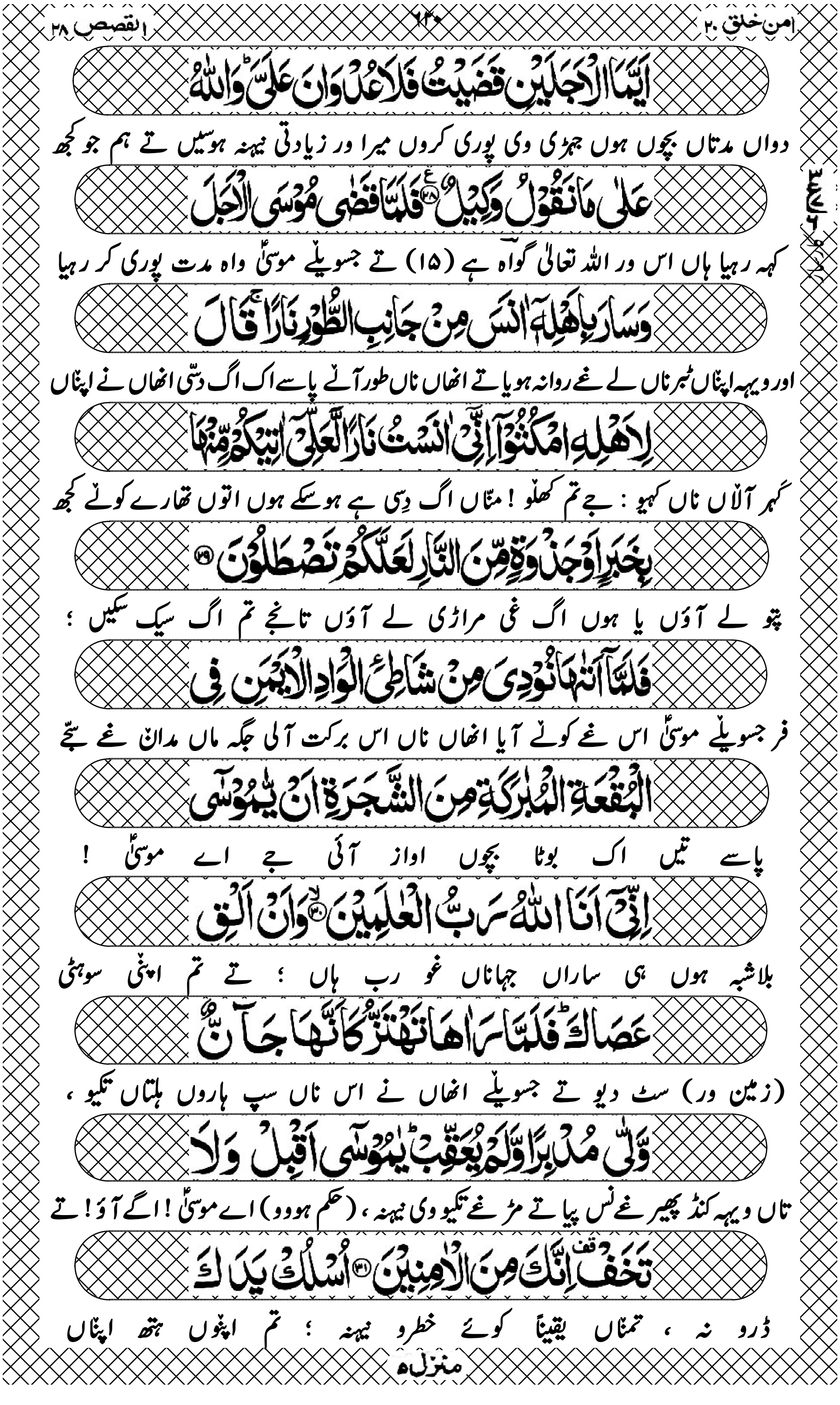

امن خلق ۲۰ ۶۴۰ القصص ۲۸

أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ ۖ وَاللَّهُ

دواں مدتاں بچوں ہوں جہڑی وی پوری کروں میرا ور زیادتی نیہنہ ہوسیں تے ہم جو کجھ

عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾ فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ

کہہ رہیا ہاں اس ور اللہ تعالیٰ گواہ ہے (۱۵) تے جسویلے موسیٰؑ واہ مدت پوری کر رہیا

وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِن جَانِبِ الطُّورِ نَارًا ۚ قَالَ

اور ویہہ اپڼاں ٹبرناں لے غے روانہ ہویا تے انھاں ناں طور آڼے پاسے اک اگ دسّی انھاں نے اپڼاں

لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا

گھر آلاں ناں کہیو: جے تم کھلو! مڼاں اگ دِسی ہے ہوسکے ہوں اتوں تھارے کوڼے کجھ

بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾

پتو لے آؤں یا ہوں اگ غی مراڑی لے آؤں تانجے تم اگ سیک سکیں؛

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِن شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي

فر جسویلے موسیٰؑ اس غے کوڼے آیا انھاں ناں اس برکت آلی جگہ ماں مداڼ غے سجّے

الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَن يَا مُوسَىٰ

پاسے تیں اک بوٹا بچوں اواز آئی جے اے موسیٰؑ!

إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ

بلاشبہ ہوں ہی ساراں جہاناں غو رب ہاں؛ تے تم اپڼی سوہٹی

عَصَاكَ ۖ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ

(زمین ور) سٹ دیو تے جسویلے انھاں نے اس ناں سپ ہاروں ہلتاں تکیو،

وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا

تاں ویہہ کنڈ پھیر غے نس پیا تے مڑ غے تکیو وی نیہنہ، (حکم ہووو) اے موسیٰؑ! اگے آؤ! تے

تَخَفْ ۖ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ اسْلُكْ يَدَكَ

ڈرو نہ، تمڼاں یقیناً کوئے خطرو نیہنہ؛ تم اپڼوں ہتھ اپڼاں

منزل ۵

(۱۵) اس بزرگ نے تہی غی گل سُن غے آپ وی اس معاملہ ور غور فکر کی فِر حضرت موسیٰؑ ناں فرمایو: جے ہوں اپڼیاں دواں تہیاں بچوں ایکڼ غو تھارے ناڵ عقد کر دیڼوں چاہوں اس شرط ور کہ تم اتے مھارے کولے اٹھ سال رہ غے گھر غو کم کاج سمھالیں تے جے تم دس سال پورا کر دئیں تاں وہ تھاری طرفوں ہور احسان وہے غو اصل ماں ویہہ یاہ گل سوچتا ہوڼا جے اٹھ سال توڑی حضرت اتے مدین ماں ریہنہ تانجے مصر ماں فرعونی حکومت ناں وہ قتل غو قصّو بِسر جئے۔ ناڵے ہم ایکڼ دوجا ناں بَل طرح سمجھ لیاں۔ ناڵ ہی اُس بزرگ نے اپڼی ہمدردی غو یقین دوایو جے ہوں کوئے کوڑی طبیعت غو بندو نیہنہ نہ تھارے ور سختی کرڼی چاہوں، انشاللہ- ناڵ رہ غے تم آپ تجربو کرلیں غا کہ ہوں کتنی مٹھی رسیلی طبیعت غو بندو ہوں، حضرت موسیٰؑ نے یوہ معاملو قبول کر لیو ناڵو ناڵ یاہ گل وی صاف کر چھوڑی کہ ہُڼ اٹھ تے دس سال غی انھاں دواں مُدتاں بچوں مڼاں اختیار ہے، ہوں کہڑی مُدت پوری کروں! حضرت ابن عباسؓ تے ہور مُچ سارا صحابہءِ کرام تیں روایت ہے کہ حضرت موسیٰؑ نے واہ مُدت پوری کی جہڑی مُچ بہتر تھی یعنی دس سال کیونجے بڑا لوک اُچّا اخلاق غو ثبوت دیں (ابن کثیر، فتح الباری) عُلماء نے اِت لکھیو ہے جے یاہ رشتہ غی پہلی پہلی گل تھی اصل نکاح ضرور بعد ماں ہووو وہے غو جس ماں دُواں کُڑیاں بچوں طے کر غے ایکڼ ناڵ عقد ہووو وہے غو تے اس ویلے نکاح غیں باقی ساریں گل وی آئیں وی غیں۔

فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ٘ وَّاضْمُمْ

گلماں ماں رکھو ! وہ کسے بماری تیں بجنؔ چٹو چمکیلو ہو غے نکلے غو (۱۶) تے ڈر دور کرن

اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذٰنِكَ بُرْهَانٰنِ

واسطے اپنٹیں دوئے بانھ اپنٹے نالؔ ٹکوہ لیو یہ تھارا رب غی طرفوں

مِنْ رَّبِّكَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا

فرعون واسطے تے اس غاں مقدماں واسطے دو دلیل ہیں بلاشبہ یہ سارا

قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿۳۲﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّيْ قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا

نافرمان لوک ہیں (۱۷) موسیٰؑ نے عرض کی : اے میرا رب ! میں انھاں غو اک بندو قتل کر چھوڑ یو تھو

فَاَخَافُ اَنْ يَّقْتُلُوْنِ ﴿۳۳﴾ وَاَخِيْ هٰرُوْنُ هُوَ اَفْصَحُ

اس گلوں ہوں ڈروں کہ ویہہ مناں قتل کر چھوڑیں غا ؛ تے میرو پہائی ہارونؑ میرے تیں زیادہ

مِنِّيْ لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْاً يُّصَدِّقُنِيْٓ ۫ اِنِّيْٓ

صاف زبان آلو ہے لہٰذا توں اس ناں میرے نالؔ مددگار بنا غے پھیجدے تا نجے وہ میری تصدیق کرے مناں

اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ﴿۳۴﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ

ڈر ہے کہ ویہہ مناں چُھوٹھو کیہنہ غا ؛ اللہ تعالیٰ نے فرمایو : ہم تیرا پہائی نالؔ تیری بانھ

بِاَخِيْكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطٰنًا فَلَا يَصِلُوْنَ اِلَيْكُمَا ۚۛ

تغڑی کردیاں غا ؛ تے ہم تم دواں ناں اسو غلبو عطا کراں غا کہ فر ویہہ تھارا توڑی پُج ہی نیہنہ سکسیں

بِاٰيٰتِنَآ ۚۛ اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغٰلِبُوْنَ ﴿۳۵﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمْ

مھاری آیتاں نالؔ تم تے جہڑا تھارا رستہ ور چلیں غا غالب ریہنہ غا (۱۸) فر جسو یلے موسیٰؑ مھارا دتا وا

مُّوْسٰى بِاٰيٰتِنَا بَيِّنٰتٍ قَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ

صاف معجزا لے غے انھاں کوڑے آیا انھاں نے کہیو : یوہ تے چھڑو پلّے تیں بنایو وو

مُّفْتَرًى وَّمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِيْٓ اٰبَآئِنَا الْاَوَّلِيْنَ ﴿۳۶﴾

جادو ہے تے ہم نے اسی گل اپناں پشلاں دادا بٹکاں (غا زمانہ) ماں وی کدے نیہنہ سنٹی ؛

(۱۶) دس سال پورا کرن تیں بعد حضرتِ موسیٰؑ اپناں گھر آلاں ناں - تے تفسیری رواتیاں غے مطابق ہور مالؔ چوکھر تے دو جو سامان لے غے مصر در واپس چلیا ویہہ شائد سوچتا ویں غا کہ پہلاں شہر تیں ذری دراڈے ڈیرو لا غے حالات غو جائزو لیاں غا۔ اِسے سفر ماں جد طور پہاڑ غے کوڑے پجیا اُت اگ تکنؔ غو یوہ واقعو پیش آیو جس غی تفصیل اس تیں پہلاں سورت طٰــــہٰ تے سورتِ نمل ماں گذر گئی ہے۔

(۱۷) یعنی سوہٹی غا سپ بنٹؔ نالؔ جہڑ و خوف تے کھبرا پیدا ہو گیو ہے اس ناں دور کرن واسطے اپناں دوئے ہتھ کچھاں ہیٹھ رکھ غے اپنٹے نالؔ گھٹو اِس نالؔ دل تیں ڈر نکل غے سکون حاصل ہو جے غو۔ حافظ ابن کثیرؒ فرمانویں: حضرتِ موسیٰؑ غا اس طریقہ ور انھاں غی اقتداء ماں جہڑ و وی ڈر تے کھبرا غا وقت ماں اس را کرے غو انشاء اللہ اس غو ڈر ختم ہو جئے غو۔ فر فرمایو: جے یہ دوئے معجزا لے غے فرعون تے اس غاں فرعونی درباریاں کوڑے جاؤ! اُنھاں ناں خدا غی فرمانبرداری در بلاؤ کیونجے ویہہ مُچ نافرمان تے گمراہ ہو گیا ہیں۔

(۱۸) حضرتِ موسیٰؑ ناں اس موقع ور مصر غا اس بندہ غو قتل یاد آ جے، جس ور ویہہ اپناں دل ماں آنؔ آلو یوہ خطرو عرض کریں جے ڈر ہے کہ کِدے ویہہ مناں قتل نہ کر چھوڑیں نالؔ ہی یاہ عرض کر غے جے ہوں صاف صاف تقریر نیہنہ کر سکتو اپناں بڑا پہائی حضرتِ ہارونؑ واسطے درخواست کریں جے ویہہ میرے تیں زیادہ صفائی نالؔ تقریر کر سکیں اس گلوں انھاں ناں میری مدد واسطے رسول بنا غے میرے نالؔ کر دیو! مناں اس گل غو ڈر ہے کہ فرعونی میری مخالفت کریں غا تے مناں چُھوٹھو کیہنہ غا اسا وقت ماں حضرتِ ہارونؑ میری تصدیق کر غے میری مدد کریں غا۔ اللہ تعالیٰ نے یہ ساریں دعا قبول فرمالیں جس را کہ سورت طٰہٰ آیت ۳۶ ماں ہے، تے فرمایو جے ہوں تھارا پہائی غے ذریعہ تھاری بانھ تغڑی کر دیوں غو، تے تم سوہٹی تے ہتھ چمکنؔ غا میرا دتا وا یہ معجزا لے غے جد انھاں کوڑے جیں غا فر انھاں ناں تھارے نیڑے لکنؔ غی وی ہمت نیہنہ ہوسیں۔ تے میریاں ان نشانیاں غی وجہ تیں تم وی تے تھارا امننؔ آلا وی ضرور غالب آویں غا۔

وَقَالَ مُوسٰى رَبِّيْٓ اَعْلَمُ بِمَنْ جَآءَ بِالْهُدٰى مِنْ

تے موسیٰؑ نے فرمایو : میرو رب اس ناں خوب جانٔے جہڑو اس کوٗلوں ہدایت لے غے آیو

عِنْدِهٖ وَمَنْ تَكُوْنُ لَهٗ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۭ اِنَّهٗ لَا

ہے تے جس واسطے آخرت غو چنگو نتیجو ہے اس ماں کوئے شک نیہنہ کہ

يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ۝۳۷ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَاُ

ظالم کدے کامیاب نیہنہ ہوسیں (۱۹) تے فرعون نے کہیو : اے دربار غیو سردارو !

مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ ۚ فَاَوْقِدْ لِيْ

ہوں تے نیہنہ جانٔو جے تھارو میرے تیں سوا کوئے ہور خدا ہے ؟ ہامان ! توں میرے واسطے

يٰهَامٰنُ عَلَى الطِّيْنِ فَاجْعَلْ لِّيْ صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ

مٹی ناں اگ ماں پکا ، فر میرے واسطے اک اُچو محل بٔنوا تانجے ہوں اُپر

اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى ۙ وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ مِنَ

چڑھ غے موسیٰؑ غا خدا ناں دیکھوں ؛ اور ہوں تے اس ناں

الْكٰذِبِيْنَ ۝۳۸ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُوْدُهٗ فِي الْاَرْضِ

چُھوٹھو ہی سمجھوں (۲۰) اور فرعون تے اس غیں فوجاں نے زمین ماں انحق

بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُوْنَ ۝۳۹

اتی چکی وی تھی تے ویہہ یوہ سمجھ رہیا تھا جے انھاں نے مھارے در مڑ غے آنٔوں ہی نیہنہ ؛

فَاَخَذْنٰهُ وَجُنُوْدَهٗ فَنَبَذْنٰهُمْ فِي الْيَمِّ ۚ فَانْظُرْ

چھیکڑ ہم نٔے وہ تے اس غا لشکر پکڑ لیّا فر ہم نٔے ویہہ سمندر ماں پھینک چھوڑیا ؛ ہُنٔ تک لیّو !

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظّٰلِمِيْنَ ۝۴۰ وَجَعَلْنٰهُمْ اَىِٕمَّةً

ظالماں غو انجام کسو ہووو ! تے ہم نٔے ویہہ پیشوا بٔنایا تھا

يَّدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُوْنَ ۝۴۱

جہڑا دوزخ در ہی بلاٗنویں تھا ، تے قیامت غے تہاڑے انھاں غی کوئے مدد نیہنہ کی جاسیں ؛

(۱۹) جد یہ معجزا لے غے حضرت موسیٰؑ فرعون تے اس غاں درباریاں کوٗنے پجیا انھاں ناں دل ماں تے پکو یقین ہوگیو جے یہ اللہ تعالیٰ غی قدرت غا نشان ہیں جادو نیہنہ ! جس را کہ سورت نمل آیت ۱۴ ماں ہے ور لوکاں ناں بیوقوف بٔنانٔ تے اپنی کُرسی بچانٔ واسطے کہنٔ لگا ، یوہ تے پلّے تیں بٔنایو و صاف صاف جادو ہے ، فر یہ گل کہ اللہ اک ہے ، تے عبادت اُسّے غی ہونٔی لوڑئے ! اور مرن تیں بعد زندہ ہو غے اس دنیا غی زندگی غو حساب دیٔوں ہے ۔ یہ گل تے ہم نٔے اپنٔاں دادا بٹکا غا زمانہ ماں وی نیہنہ سُنٔیں حضرتِ موسیٰؑ نے فرمایو : خدا خوب جانے ہدایت لے غے کونٔ آیو ہے یعنی اس ناں پتو ہے کہ ہوں اس کوٗلوں ہدایت لے غے آیو ہاں ! اس گلوں یقیناً چنگو انجام میرو ہی وہے غو ۔ باقی جہڑو بدنصیب اللہ غی نشانیاں ناں جادو کیہنہ اسا ظالم تے کدے وی اپنی مراد توڑی نیہنہ پج سکتا ۔

(۲۰) مصر ماں دیوی دیوتاں غی پوجا وی وہے تھی ۔ سگوں فرعون نے کجھ خاص اپنٔاں معبود وی بٔنایا وا تھا ۔ ور آپ فرعون غا بارہ ماں قرآن کریم غا انداز تیں یوہی سہئی وہے جے وہ اپنٔاں آپ ناں خدا کہہ تھو جس را کہ ات وی وہ اپنٔاں درباریاں ناں کہہ رہیو ہے کہ ’’ ہوں نیہنہ سمجھتو جے میرے تیں سُوا تھارو کوئے ہور خدا ہے ‘‘ تے سورت شعرٰی آیت ۲۹ ماں وہ موسیٰؑ ناں تھمکی دیئیے کہ جیکدے تمنٔے میرے تیں سُوا کوئے ہور خدا منیوں تاں ہوں تمنٔاں قید کروا چھوڑوں غو ۔ اسے را سورت نازعات ماں وہ اپنٔاں آپ ناں صاف لفظاں ’’ ساراں تیں اُچا رتبہ آلو رب ‘‘ کہہ ۔ ہو سکے اس نے اُت غاں لوکاں غا یوہ ذہن بٔنا چھوڑیو وہے جے جہڑو بادشاہ وہے وہ ہی عبادت غو مستحق وہے ۔ فر وہ اپنٔاں وزیر ہامان ناں حکم دیئیے جے توں میرے واسطے اک مُچ اُچی عمارت بنوا ہوں اس ور چڑھ غے موسیٰؑ غا خدا ناں دیکھوں غو ۔ یعنی زمین ماں تے میں تک لیّو ہے ات تے میرے تیں سُوا کوئے معبود نیہنہ ! ہُنٔ عمارت بنا تانجے اسماناں ور وی تک آؤں ! باقی میرا خیال ماں تے موسیٰؑ بالکل چُھوٹھا ہی ہیں ۔ فرعون نے یاہ گل حضرت موسیٰؑ غو مخول بنانٔ واسطے کہئی تھی یا سچیں ہی اس نے کوئے اسو اُچّو مینارو بنا یو تھو ؟ ؟ مفسراں غی اک بڑی تعداد تے یا ہی کہہ جے یاہ گل اس نے چھڑی مخول بٔنانٔ واسطے کہئی تھی ور دوجے پاسے پراناں پراناں مفسر ابن ابی حاتم ، ابن المنذر ، ابن مردویہ ، علامہ قرطبی تے ابن کثیرؒ وغیرہ نے حضرت ابنِ عباسؓ تے حضرت قتادہؒ جیئاں بزرگاں غی یاہ تفسیر نقل کی ہے جے اس نے سچیں مچیں ہی اک بہت اُچّو مینارو بنوایو تھو ، جس تیں اُچّی اس زمانہ ماں کائے عمارت نیہنہ تھی تے وہ اس راغیں گل لوکاں ناں کہہ غے اپنٔی گل غو پکو یقین کروانٔوں چاہوے تھو ۔ واللہ اعلم ۔

(۲۱) یعنی فرعون تے اس غی فوجاں نے انّحق اتی چکی وی تھی۔ تے ویہہ یوہ خیال کرن لگ گیا تھا کہ ہم نے مر غنے نہ زندہ ہونوں ہے، نہ خدا غی بارگاہ ماں پیش ہونوں ہے، نہ زندگی غو حساب دینوں ہے تے نہ ہی نیکی بدی غی جزا سزا ملنی ہے۔ حالانکہ انھاں ماں یاہ ساری آکڑ اللہ تعالیٰ غی طرفوں ڈھِل غی وجہ تیں پیدا ہوگئی تھی، فر جسو یلّے انھاں غی بربادی غو وقت آ گیو فر نہ انھاں غی طاقت کجھ کم آئی نہ دولت!! سمندر غی اک ہی کانگ نے نیس غی نیس ماں ساراں غی آکڑ مٹھی کر چھوڑی۔ تے ساری دنیا نے ظالماں غو انجام اپنّی اکھاں ناں تک لیو، یہ فرعونی لوک دنیا ماں خدا غی نافرمانی آلاں کماں در بلا بلا غنے لوکاں ناں دوزخ غے رستے لانویں ویں تھا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے: ہم نے قیامت توڑی آنڑ آلاں نافرماناں غا یہ امام تے مقدم بنا چھوڑیا بلکہ قیامت غے تہاڑے وی فرعون ساراں تیں مُہرے دوزخ ماں جئے غو اور اس غے پچھے اس غی قیادت تے مقدمی ماں فرعونی کم آلا سارا نافرمان ویں غا ور کوئے کسے غی کجھ مدد نیہنہ کرسیں نہ لیڈر اپنّی قوم غی، تے نہ قوم اپناں مقدماں غی! خیر! یاہ تے آخرت غی گل ہے اللہ تعالیٰ فرماوے آخرت غی اس ذلالت تیں پہلاں اس دنیا ماں ہی انھاں غے پچھے لعنت لا چھوڑی، دنیا غو ہر کوئے آدمی جد وی فرعون غو ناں سُنّے وہ اس ناں ظالم کہہ غے در فٹّے منہ تے لخ لعنت ہی کہہ۔

وَاَتْبَعْنٰهُمْ فِیْ هٰذِهِ الدُّنْیَا لَعْنَةً ۚ وَیَوْمَ الْقِیٰمَةِ

تے ہم نے اس دُنیا ماں انھاں غے پچھے لعنت لا چھوڑی ؛ تے قیامت غے تہاڑے

هُمْ مِّنَ الْمَقْبُوْحِیْنَ (۴۲) ؏ وَلَقَدْ اٰتَیْنَا مُوْسَی الْكِتٰبَ

انھاں غو بچ پھیڑو حال وہے غو (۲۱) تے ہم نے پہلی اُمتاں ناں ہلاک کرن تیں بعد موسیٰؑ ناں

مِنْۢ بَعْدِ مَاۤ اَهْلَكْنَا الْقُرُوْنَ الْاُوْلٰى بَصَآىِٕرَ لِلنَّاسِ

اسی کتاب عطا فرمائی تھی جہڑی لوکاں واسطے بصیرت

وَهُدًى وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ یَتَذَكَّرُوْنَ (۴۳) وَمَا كُنْتَ

تے ہدایت اور رحمت تھی ؛ تانجے ویہہ نصیحت حاصل کریں (۲۲) تے (اے نبیؐ) جسو یلّے

بِجَانِبِ الْغَرْبِیِّ اِذْ قَضَیْنَاۤ اِلٰى مُوْسَى الْاَمْرَ وَمَا

ہم نے موسیٰؑ ناں حکم دتو تھو تاں تم (طور غے) لہندے آنّے پاسے نیہنہ تھا تے نہ ہی تم

كُنْتَ مِنَ الشّٰهِدِیْنَ (۴۴) وَلٰكِنَّاۤ اَنْشَاْنَا قُرُوْنًا

اُت (موجود) لوکاں ماں تھا ؛ بلکہ ہم نے بچ ساریں قوم پیدا کیں

فَتَطَاوَلَ عَلَیْهِمُ الْعُمُرُ ۚ وَمَا كُنْتَ ثَاوِیًا فِیْۤ اَهْلِ

فر انھاں ور لموں زمانوں گزر گیو تے تم مدین غاں بسنیکیاں ماں وی رہنڑ آلا نیہنہ تھا

مَدْیَنَ تَتْلُوْا عَلَیْهِمْ اٰیٰتِنَا ۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِیْنَ (۴۵)

کہ انھاں ناں مھاریں آیت پڑھ پڑھ غے سنّاتا ور ہم ہی (تمناں) رسول بنّانڑ آلا تھا ؛

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّوْرِ اِذْ نَادَیْنَا وَلٰكِنْ رَّحْمَةً

تے نہ ہی تم طور غا کھنڈ اور تھا جس ویلّے ہم نے (موسیٰؑ ناں) اواز دتی تھی ور یاہ تھارا رب غی طرفوں

مِّنْ رَّبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّاۤ اَتٰىهُمْ مِّنْ نَّذِیْرٍ مِّنْ

مہربانی ہے تانجے تم اس قوم ناں ڈرانویں جس کونّے تھارا تیں پہلاں کوئے ڈرانڑ آلو نیہنہ آیو،

قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ یَتَذَكَّرُوْنَ (۴۶) وَلَوْلَاۤ اَنْ تُصِیْبَهُمْ

تانجے ویہہ نصیحت حاصل کریں (۲۳) تے کدے اسی گل نہ ہو جئے کہ انھاں ور انھاں غا

(۲۲) یعنی حضرتِ نوحؑ غی قوم تے قوم عاد اور قوم ثمود وغیرہ غا اُکّل جانڑ تیں بعد جد نویں نویں نسل پیدا ہوئیں، اور انھاں ناں ہدایت غی لوڑ پئی اس ویلّے ہم نے لوکاں ور احسان کر غنے تورات نازل فرمائی جسناں پڑھ غے لوکاں غیں اکھ اُگڑ سکیں تھیں لوک عقل مندی تے سمجھ حاصل کر سکیں تھا، اُس غاں حکماں ور عمل کر غے تے اُس غا دسیا وا رستہ ور چل غے صحیح ہدایت کھٹ سکیں تھا اس را تورات لوکاں غی سمجھ ٹھیک کر غے اور ہدایت غا رستہ ور لا غے انھاں ناں خدا غی رحمت غا مستحق بنّانڑ آلی تھی۔ تے اللہ نے بنی اسرائیل ور یوہ احسان اس گلوں کیّو تھو تانجے ویہہ نعمتاں غو شکر ادا کریں تے اللہ ور ایمان لیا غے نصیحت حاصل کریں۔

(۲۳) حضرتِ موسیٰؑ غا قصہ غی لوء ماں جہڑو مسّیں بیان ہووو ہے ان ترے آیتاں ماں رحمتِ عالمؐ غی رسالت ثابت کی گئی ہے جے یوہ حضرتِ موسیٰؑ غو صدیاں پرانّوں قصّو حضرت غی زبانوں بیان ہونّوں ہی اس گل غو پکو ثبوت ہے کہ حضرت اللہ غا سچا نبی ہیں کیو نجے قرآن غی وحی غے ذریعہ رحمتِ عالمؐ نے یوہ صدیاں پرانّوں قصّو اس را بیان کیو ہے جس را جے اپنّی اکھاں ناں تک غے بیان فرمانویں حالانکہ ساری دنیا جانّے کہ نہ تے سیکڑاں سال پہلاں نبی پاکؐ طور پہاڑ غے سجے پاسے موجود تھا۔ جت حضرتِ موسیٰؑ خدا ناں ہم کلام ہو رہیا تھا۔ نہ اس دور غاں لوکاں ماں ہی موجود تھا۔ تے نہ مدین ماں رہنڑ آلا تھا فر مدتاں پہلاں غیں یہ ساریں گل کس را فَر فَر سنّا ویں لگا؟؟ اس توں سُوا اس غو کوئے جواب نیہنہ کہ یہ ساریں گل بس اللہ تعالیٰ ہی اپنّی وحی غے ذریعہ سنّا رہیو ہے جہڑو ہر جگہ ہر گھڑی موجود رہ۔ تے جس ور اللہ وحی نازل فرماوے وہ اُس غو سچو نبی وہے۔ لہذا ثابت ہووو کہ حضرت محمد مصطفیٰؐ اللہ غا سچا نبی ہیں کیو نجے حضرت موسیٰؑ تیں بعد لکھاں لوک پیدا ہوتا تے مرتا گیا، اس لمی مدت ماں لوک خدائی تعلیم ناں بسار بیٹھا تھا خاص عرب ماں تے صدیاں تیں کوئے پیغمبر آیو ہی نیہنہ تھو، جس کر غنے لوک اسمانی ہدایت تیں دور ہو گیا تھا۔ اللہ نے ساری دنیا ناں اپنّی رحمت ناں نوازن واسطے تے ہدایت غو رستو دسنڑ واسطے اپناں حبیبؐ نبی بنا غنے ٹوریا، تے حضرت غنے مھاوے یہ بسریں ویں گل یاد کرائیں۔ تانجے لوک نصیحت حاصل کر غنے اپناں آپ ناں نافرماناں ور آنڑ آلا خدائی عذاب تیں بچا سکیں۔

مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا۟ رَبَّنَا لَوْلَآ

کرتوتاں غی وجہ تیں کائے مصیبت آپوے فر ویہہ کہنْ لگ جیں کہ اے مھاریا ربا!

أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ وَنَكُونَ مِنَ

تیں مھارادر کوئے رسول کیوں نیہنہ ٹوریو جے ہم تیری آیتاں غی پیروی کرتا تے ہم ایمان لیانْ آلاّں ماں

ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿۴۷﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟

شامل ہوجاتا ؛ فر جسو ویلّے مھاری طرفوں انھاں کوٗنے ''حق'' آ گیو ویہہ کہنْ لگا :

لَوْلَآ أُوتِىَ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ مُوسَىٰٓ ۚ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ

جے انھاں ناں اسی چیز کیوں نیہنہ لبھی جسی موسیٰؑ ناں لبھی تھی ؛ الاّ! تے کیوں! انھاں نے اس چیز نالْ کفر نیہنہ کیّو

مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۖ قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا وَقَالُوٓا۟

جہڑی پہلاں موسیٰؑ ناں دِتی گئی تھی انھاں نے کہیو : یہ دوئے جادو ہیں جہڑا اک دوجا غو اپرالو کریں تے بولیا جے ہم

إِنَّا بِكُلٍّ كَٰفِرُونَ ﴿۴۸﴾ قُلْ فَأْتُوا۟ بِكِتَٰبٍ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ

ساراں غا منکر ہاں (۲۴) (اے نبیؐ) فرمادیو : کہ جے تم سچا ہیں تاں تم اللہ تعالیٰ غی طرفوں ایسی کتاب لے آوٗ

هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَآ أَتَّبِعْهُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿۴۹﴾

جہڑی انھاں دواں کتاباں تیں بدھ ہدایت آلی وہے ہوں وی اس غی پیروی کروں غو ؛

فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَكَ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ

فر جے ویہہ تھاری گل غو جواب نہ دے سکیں تاں تم جانْ لیّو کہ یہ بس اپنْی خواہشاں ور ہی

أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ ٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ بِغَيْرِ هُدًى

چل رہیا ہیں تے اس تیں بدھ کونْ گمراہ وہے غو جہڑو اللہ تعالیٰ غی ہدایت چھوڑ غے اپنْی خواہشاں

مِّنَ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿۵۰﴾

پچھے ہی چل پوے بیشک اللہ تعالیٰ ظالم لوکاں ناں ہدایت نیہنہ دیتو (۲۵)

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ ٱلْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿۵۱﴾

تے ہم نےٗ انھاں ناں اوپر وتھلی (اپنْوں) کلام پہچایو تا نجے ویہہ نصیحت حاصل کریں (۲۶)

---

(۲۴) یعنی جیکدے لوکاں غا کفر شرک تے گناہاں غی وجہ تیں خدا غو عذاب آ جا تو اس ویلّے تے لوک ضرور یاہ تاہنگ کرتا جے افسوس! ہمناں سِدّ ورستو دسّنْ واسطے کوئے نبی نیہنہ آیو نیہنہ تے ہم وی ایمان لیا غے اور اس نبی غی پیروی کرغے اس عذآب تیں بچ جاتا۔ وراج جد کہ اللہ نے اپنْاں محبوب نبیاں غا سردار رحمتِ عالم ﷺ ناں اپنْوں سچو تے برحق دین دے غے چلایا ہیں اور لوکاں ناں ہدایت غو رستو لبھ گیو ہے ور یہ لوک جانْ بجھ غے خدا غا سچا دین تیں دور نسنْ واسطے بَہانا لوڑیں، قرآن پاک غا بارہ ماں کیہنہ کہ جے یوہ واقعہ ہی خدا غو کلام ہے فر تورات ہاروں اکّو واری کیوں نیہنہ نازل ہوتو، تے نبی پاک ﷺ غی نبوت غا بارہ ماں لوکاں غا دلاں ماں شک تے ٹھسو باہنْ واسطے کیہنہ کہ جے یہ نبی ہیں تاں انھاں ناں حضرتِ موسیٰؑ ہاروں سوہٹی مبارک تے ہتھ غا چمکنْ غو معجزو کیوں نیہنہ لبھو؟ اللہ تعالیٰ جواب دیئے کہ جی بسم اللہ! آوٗ! اسے ورنمیڑو کرلیاں، کیوں! جیکر تم موسیٰؑ غا اللہ معجزاں ناں تے انھاں ور نازل ہونْ آلی کتاب تورات ناں معیار بنْاویں فر اے عرب غیو مشرکو!! تم دسو! کیوں تم اس ناں منیں تے تھارو اس ور ایمان ہے؟ تے تھارا جساں ہی کافر فرعونیاں نے انھاں غو اُس دور ماں انکار نیہنہ کیوتھو؟ ضرور کیوتھو! انھاں ناوی خدائی کلام ناں تے خدائی معجزاں اسے را جادو کہیوتھو جس را کہ اج تم قرآن ناں جادو کہہ رہیا ہیں بلکہ تم تے اج وی قرآن غے نالْ نالْ جد تورات غی گلّاں ناں اپنْی مرضی تے خواہشاں غے خلاف تکیں فٹ دواں ناں جادو کہہ چھوڑیں فر تم حضرتِ موسیٰؑ غاں معجزاں غی مانگ کہڑا منہ نالْ کریں! کُوئی تے شرم کرو!

(۲۵) یعنی جد تم نہ تورت ناں منیں، نہ اس غی پیشن گوئی غے مطابق اللہ غی اِس کتاب قرآن ور ایمان لیانویں بلکہ دواں کتاباں ناں جادو کیہنہ فر لوکاں غی ہدایت واسطے تھارے کوٗنے کے بندوبست ہے؟؟ فر تم اسی کتاب کیوں نیہنہ لے آتا جہڑی انھاں دواں کتاباں تیں بدھ ہدایت دینْ آلی وہے۔ لیکن تم تے چھڑی ضد غی وجہ تیں ہی اس قرآن ناں نیہنہ منتا جد کہ مھارے اندر کوئے بیر نیہنہ چارے قضاء من لیو! جیکر تم ان دواں کتاباں تیں بدھ ہدایت آلی کتاب لے آویں تاں ہم ساراں تیں مُہرے اس ور عمل کراں غا کیونجے مھارے اندر تعصب نیہنہ۔ ہم تے بس ہدایت ہی غی تاہنگ ماں رانہہ۔ فر اللہ تعالیٰ اپنْاں حبیب ﷺ ناں فرماوے! کہ جد یہ اسی کتاب نیہنہ لیا سکتا فر تم سمجھ جاوٗ جے یہ کسے گل غی تحقیق نیہنہ کرنی چاہتا بلکہ یہ تے بس اپنْاں نفس غی خواہشاں پچھے ہی پیا وا ہیں جہڑی گل وی انھاں غا نفس ناں چنگی لگے واہی کہہ ماریں حالانکہ جہڑو نفس غی خواہشاں ناں ہی اپنْوں رہنما تے امام بنْا لئے اس تیں بڑو ظالم تے گمراہ کونْ ہو سکے! اصل ماں جد انسان اسی سوچ بنْا غے آپے اپنے اپر ظلم کرن لگ جے فر اساں ظالماں ناں اللہ تعالیٰ وی ہدایت نصیب نیہنہ کرتو فر ویہہ اسے را گمراہی ماں ڈابو مارتا تے ٹُھٹھ کرتا ریہنہ۔

(۲۶) یعنی لوکاں غی ہدایت واسطے وحی نازل کرن غو یوہ سلسلو کوئے نووں نیہنہ بلکہ اللہ تعالیٰ ہر دور ماں اک تیں پچھے دوجی وحی غے ذریعہ اوپر وتھلّی اپنْوں کلام نازل کرتو رہیو ہے تے اج وی قرآن غی اک سورت تیں بعد دوجی نازل کرغے لگا تار لوکاں غی ہدایت غو بندوبست کر رہیو ہے۔

الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۲﴾

جھاں ناں ہم نےؔ اس تیں پہلاں کتاب دتی تھی ویہہ اس ور ایمان لیانویں ؛

وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ

تے جسویلےؔ انھاں ناں یوہ (قرآن) پڑھ غے سنایو جئے کیہنہ ہم اس ور ایمان لے آیا بیشک یوہ مھارا رب غی

رَّبِّنَآ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِيْنَ ﴿۵۳﴾ اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ

طرفوں برحق ہے ہم تے پہلاں تیں ہی فرمانبردار ہاں ؛ یہ ہی ویہہ لوک ہیں جھاں ناں انھاں غو

اَجْرَهُمْ مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوْا وَيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ

دوہرو ثواب لبھے غو کیونجے ویہہ ثابت قدم رہیا تے ویہہ لوک نیکی نالؔ برائی ناں دور کریں

السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿۵۴﴾ وَاِذَا سَمِعُوا

تے مھارا دتا وا رزق بچوں خرچ کرتا ریہنہ ؛ تے جسویلےؔ کسے کولوںؔ کائے بے ہودہ

اللَّغْوَ اَعْرَضُوْا عَنْهُ وَقَالُوْا لَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ

گل سنئیںؔ تاں اس تیں کھنڈے ہوجئیں تے کہہ چھوڑیں جے مھارا واسطے مھارا عمل ؛ تے تھارا واسطے

اَعْمَالُكُمْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِى الْجٰهِلِيْنَ ﴿۵۵﴾ اِنَّكَ

تھارا عمل ؛ مھاری طرفوں تمناں سلام ! ہم جاہلاں نالؔ نیہنہ اُلجھنوؔں چاہتا (۲۷) (اے نبیؐ) بیشک تم

لَا تَهْدِىْ مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِىْ مَنْ

جس ناں چاہویں اس ناں ہدایت نیہنہ دے سکتا ، بلکہ اللہ تعالیٰ ہی جس ناں چاہوے اس ناں

يَّشَآءُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِيْنَ ﴿۵۶﴾ وَقَالُوْٓا اِنْ نَّتَّبِعِ

ہدایت دیدئے ؛ تے وہ ہدایت آلاؔں ناں خوب جانےؔ (۲۸) تے کیہنہ : کہ جے ہم تھارے نالؔ

الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ

ہدایت ور چلاں غا تاں تے ہم تدّے ہی اپنیؔ زمین تیں کڈ دتا جاں غا ؛ کیوں ! ہم نےؔ انھاں ناں امنؔ آلا

حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَىْءٍ رِّزْقًا مِّنْ

حرم ماں جگہ نیہنہ دتی ! جت ہر قسم غا میوا چھکیا وا چلیا آویں یوہ مھاری طرفوں (انھاں واسطے)

(۲۷) اہلِ کتاب بچوں سچا دین دار تے نیک لوکاں غو حال بیان فرمانے غے عرب غا مشرکاں ناں یوہ احساس کروایو جارہیو ہے جے تم تے چھڑا اعتراض ہی کریں ایمان تے نہ تھارو پرانی کتاباں ور تھو نہ اس کتاب قرآن ور ہے اس غا مقابلہ ماں نیک اہلِ کتاب لوکاں ناں تکو! ویہہ پرانی کتاباں - یعنی تورات انجیل - ناں وی منیں تھا تے جد انھاں کتاباں غی پیشن گوئی غے مطابق رحمتِ عالم ﷺ تشریف لیایا اور حضرت ور اللہ غو یوہ کلام نازل ہوو و فر یہ نیک سیرت اہلِ کتاب فٹ بول پیا جے ہم تے اپنیاں کتاباں غی پیشن گوئی غے مطابق پہلاں ہی اس ناں مناں تھا سگوں ہم اڈیک وانؔ تھا جے اللہ غی یاہ پیشن گوئی کد پوری وہے، بس ہُنؔ ہم اس قرآن ور وی ایمان لے آیا ہاں ، اسا لوکاں ناں اللہ دوھرو دوھرو اجر عطا فرماوے ،فر ان نیک بخت لوکاں غیں صفت بیان فرمائیں جے یہ لوک بدی غو جواب نیکی نالؔ دیں ، تے جد کائے خطا ہو جے فر اس غے پچھے نیکی کر غے اس غی میل تُھو چھوڑیں ، یہ اللہ غا رستہ ماں خرچ کریں تے جد کوئے جاہل انھاں نالؔ جاہل پونا ں آلیؔ تُھتھ کرے فر یہ سلامتی غی گل کہہ غے پلّو چھڑکالیں ، جاہلاں نالؔ اینویں الجھتا نیہنہ ۔ ابنِ اسحاق تے بیہقی نے لکھیو ہے جے یہ آیت اس ویلےؔ نازل ہوئیں تھیں جد حبشہ غی ہجرت تیں بعد حبشہ تیں بیہہ عیسائی نبی پاک ﷺ غی تے قرآن غی تحقیق کرن واسطے مکہ شریف آیا تھا تے حضرت نالؔ گل کرتاں ہی ایمان لے آیا تھا ور مکہ غاں مشرکاں نے انھاں غو مخول بنایو تے ہاسی اڈائی تھی تے انھاں نالؔ تُھتھ کرن لگ گیا تھا اس ویلےؔ انھاں نے آخری سلام کہہ غے اُن جاہلاں کولوؔں اپنؔوں پلّو چھڑکالیو تھو اِن آیتاں ماں انھاں موموناں ہی غیں صفت بیان ہوئیں ہیں ، لیکن ابنِ مردویہ، طبرانی تے مظہری وغیرہ تفسیراں ماں حضرت ابنِ عباسؓ غی یاہ روایت ہے جے یہ لوک مدینہ غی ہجرت تیں بعد غزوہ خیبر غا موقع ور آیا تھا تے اتے ہی ایمان قبول کیو تھو، ور حضرت سعید ابن جبیرؒ بیان فرمانویں کہ ات انھاں عیسائی نومسلماں غیں صفت بیان ہوئی ہیں جھڑا حبشہ ماں حضرت جعفر طیارؓ وغیرہ صحابہ کرامؓ غی تبلیغ ور ایمان لیا تھا (مظہری) واللہ اعلم بہر حال ! واقعو کوئے وی وہے ور اس ماں مکہ غاں مشرکاں واسطے بڑی درڑ ہے جے تم تے کسے چیز ور ایمان نیہنہ لیا تا بس چھڑا اُسکا اعتراض کریں ۔

(۲۸) نبی ﷺ ناں اس گل غی ڈاہڈی ہڑک رہ تھی جے کسے را سارا لوک خاص کر غے حضرت غا رشتے دار ایمان قبول کر غے دوزخ غا عذاب تیں بچ جیں ۔ اس آیت ماں حضرت ناں تسلی دتی جارہئی ہے جے ہدایت دیدینی تھاری ذمہ واری ہی نیہنہ ، تھارو کم تے بس دین غی دعوت دینی ہے ۔ ہدایت تے بس اللہ تعالیٰ ہی غا ہتھ ماں ہے وہ جس ناں چاہوے اس ناں نصیب کر دیئے ۔ کیونجے وہ ہی جانےؔ کہ کس غا دل ماں ہدایت غی تاہنگ ہے تے کونؔ ہدایت ور آنوؔں چاہوے ۔ مسلم شریف ماں ہے جے یاہ آیت نبی پاک ﷺ غا چاچا ابو طالب غا بارہ ماں اس ویلےؔ نازل ہوئی تھی جد نبی پاک ﷺ غی سخت تاہنگ غے باوجود انھاں ناں ایمان نصیب نیہنہ ہوو و تھو تے ویہہ ایمان غی دولت تیں سخنےؔ ہتھیں ہی رخصت ہو گیا تھا ۔

لَدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا
رزق ہے ور ان ماں متا لوک جانٹا ہی نیہنہ ؛ تے کتنی ہی بستیں ہم نے ہلاک کر
مِنْ قَرْيَةٍۭ بَطِرَتْ مَعِيْشَتَهَا ۚ فَتِلْكَ مَسٰكِنُهُمْ
چھوڑیں جھاں ناں اپنٹاں گذارا ور بڑو بڈیار تھو یہ ہیں انھاں غا گھر
لَمْ تُسْكَنْ مِّنْۢ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيْلًا ۭ وَكُنَّا نَحْنُ الْوٰرِثِيْنَ ﴿۵۸﴾
جھڑا انھاں تیں بعد گھٹ ہی بسیا ہیں تے چھیکڑ ہم ہی انھاں غا وارث ہو گیا (۲۹)
وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِيْٓ اُمِّهَا
تے (اے نبیؐ) تھارو رب بستیاں ناں ہلاک نیہنہ کرتو جچر توڑی کہ وہ انھاں غی بڑی بستی ماں رسول
رَسُوْلًا يَّتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِنَا ۚ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰٓى
پہیجدے جھڑو انھاں ناں مھاریں آیت پڑھ پڑھ غے سنٹاوے تے ہم بستیاں ناں ہلاک نیہنہ کرتا
اِلَّا وَاَهْلُهَا ظٰلِمُوْنَ ﴿۵۹﴾ وَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ
ور اس ویلٖے جد کہ ات غا بسنیکی ظالم ہو جیں ؛ تے تمناں جو کجھ وی دتو گیو ہے
فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزِيْنَتُهَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ
یوہ بس دُنیا غی زندگی غو سمان تے اس غی رونق ہے تے جو کجھ اللہ تعالیٰ کولٖے ہے وہ بچ سرس
وَّاَبْقٰى ۭ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۰﴾ اَفَمَنْ وَّعَدْنٰهُ وَعْدًا
تے باقی رہنٖ آلو ہے ؛ فر کیوں ! تم عقل تیں کم نیہنہ لیتا ! (۳۰) پہلا ! وہ آدمی جس نالٖ ہم نے چنگو
حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيْهِ كَمَنْ مَّتَّعْنٰهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وعدو کیّو وو ہے جھڑو اس ناں ضرور لبھنٖ آلو ہے وہ اس شخص جسو ہو سکے جس ناں چھڑو دنیا غو فائدو دتو وو ہے
ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِيْنَ ﴿۶۱﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ
فر وہ قیامت غے تہاڑے بنّ غے آنیاں جانٖ آلاں ماں وہے غو ؛ تے جس تہاڑے اللہ انھاں ناں بلاوے غو
فَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَاۗءِيَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿۶۲﴾
تے فرماوے غو : کت ہیں میرا ویہہ شریک ؟ جھاں ناں تم (میرا شریک) سمجھیں تھا ؛

(۲۹) مکہ غا مشرک ایمان قبول نہ کرن واسطے نیوں تے ہزاراں پھند بہانا کریں ویں تھا ور انھاں غی اصل مشکل تے بڑو بہانوں یوہ ہی تھو جے ہم ساراں مشرکاں غا گرو منیاں جاں سارو عرب ہمناں شرک غا مقدم سمجھے تے مھاری عزت کرے فر جیکدے ہم رحمت عالم ﷺ غے نالٖ ہو غے اللہ غی نازل کی وی اس ہدایت ور چل پُواں غا تاں تے سارو عرب مھارو دشمن ہو جئے غو مھارو کاروبار بند ہو جئے غو بلکہ ہو سکے مھارا امنٖ آلا لہر ماں آ غے ہم ناں اس شہر تیں کڈھ ہی چھوڑیں ؛ قرآن نے اس غا ترے جواب دِتّا ہیں فرمایو پہلی گل تے یاہ ہے کہ یاہ عزت تے تمناں نصیب ہی اللہ تعالیٰ نے کی ہے۔ اللہ تعالیٰ نے ہی اپنٹاں اس گھر غے صدقے سارو ملکو امن آلی جگہ بنا چھوڑیو ہے ساری دنیا غا میوہ تے اناج اِت چھکیا وا چلیا آ رہیا ہیں یوہ سب کجھ تھارا کفر تے نافرمانی غے باوجود ہو رہیو ہے۔ فر سوچو ! جد تم ایمان قبول کر غے اس غا فرمانبردار بن جیئں غا فر وہ تمناں کتنی نعمتاں نالٖ نوازے غو ! فر دوئی گل بیان فرمائی کہ تم جس مال دولت پچھے پے غے کفر شرک غی انھیری ماں پھسیا وا ہیں اِس مال دولت ور پھنڈن آلا تے کتنٹا ہی لوک اپنٹی نافرمانی ور خدائی عذاب نالٖ ملیا میٹ ہو گیا ہیں جھاں غا کھولا اپنٹی برتی آپ سُنا رہیا ہیں تے اسا اُجڑیا ہیں کہ فر کہٹ ہی آباد ہووا ہیں۔ یوہ سب کجھ تھارے سامنٹے ہے فر تم دنیا غی لالچ پچھے کفر کر غے خدا غا عذاب تیں ڈرتا کیوں نیہنہ تیجی گل اگلی آیتاں ماں آوے گی۔

(۳۰) یعنی تھاریاں نافرمانیاں ور خدا غو عذاب تے تدّے ہی آ جاتو ور عذاب اج توڑی بس دو وجہ تیں نیہنہ آیو۔ رحمت عالم ﷺ غا مبعوث ہونٖ تیں پہلاں اس گلوں نیہنہ آیو کیوں جے خدا کسے وی علاقہ غی مرکزی بستی ماں رسول چلا غے لوکاں ناں آگاہ کرن تیں پہلاں عذاب نازل نیہنہ کرتو۔ تے رحمت عالم ﷺ غا تشریف لے آنٖ تیں بعد اجوں توڑی عذاب اس گلوں نیہنہ آیو کیو نجے اللہ بنداں ناں توبہ غو خوب موقعو دیٹوں چاہوے ور اس ناں دور وی نہ سمجھو۔ آخر ماں مشرکاں غا بہانہ غو تیجو جواب دتو جے تم جس مال دولت پچھے پے غے آخرت ناں بسار بیٹھا ہیں یاہ دولت تے بس دنیا غا چار تہاڑاں غی پھل کھیلی ہی ہے جد کہ اللہ تعالیٰ کولٖے تے نہ مُکنٖ تے نہ سمّنٖ آلو اجر ہے۔ ور افسوس ! تم عقل تیں کم لیتا ہی نیہنہ۔

قَالَ الَّذِيْنَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ

جھاں ور (عذاب) غی گل ثابت ہوگئی وہے غی ویہہ کیہنہ غا: ربّا! یہ ہی ہیں ویہہ لوک جھڑا ہم نے گمراہ

اَغْوَيْنَا اَغْوَيْنٰهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّاْنَآ اِلَيْكَ مَا كَانُوْٓا

کیّا تھا ہم نے ویہہ اسے را گمراہ کیّا جس را ہم آپ گمراہ ہوگیا تھا ہݨ ہم تیری بارگاہ ماں ان تیں ابیزاری غو اعلان کراں یہ

اِيَّانَا يَعْبُدُوْنَ ۝۶۳ وَقِيْلَ ادْعُوْا شُرَكَآءَكُمْ

مھاری عبادت نیہنہ کریں تھا (۳۱) تے کہیو جئے غو: جے تم اپݨاں بݨایاوا شریکاں ناں بلاؤ!

فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَهُمْ وَرَاَوُا الْعَذَابَ

فر ویہہ انھاں ناں بلانویں غا ور ویہہ انھاں ناں کجھ جواب نیہنہ دے سیں تے ویہہ عذاب دیکھ لیں غا

لَوْ اَنَّهُمْ كَانُوْا يَهْتَدُوْنَ ۝۶۴ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ

افسوس! کدے یہ ہدایت ور آیا ہوتا (۳۲) تے جس تہاڑے اللہ تعالیٰ انھاں ناں بلا غے پچھے غو،

مَاذَآ اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِيْنَ ۝۶۵ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْبَآءُ

تم نے رسولاں ناں کے جواب دتو تھو؟ اس تہاڑے انھاں ناں کجھ جواب نیہنہ سر سیں

يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُوْنَ ۝۶۶ فَاَمَّا مَنْ تَابَ

تے نہ ہی ویہہ آپس ماں کجھ پچھ سکیں غا؛ ور وہ آدمی جس نے توبہ کی

وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ مِنَ

تے ایمان لیایو اور چنگا عمل کیّا اس واسطے تے امید ہے کہ وہ کامیاب ہوݨ آلاں

الْمُفْلِحِيْنَ ۝۶۷ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ مَا

ماں وہے غو (۳۳) تے تھارو رب جو چاہوے سو پیدا کرے تے (جس ناں چاہوے) پسند کرے، انھاں

كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحٰنَ اللّٰهِ وَتَعٰلٰى عَمَّا

ناں اس غو کجھ اختیار نیہنہ اللہ پاک ہے تے اس غی ذات اس شرک تیں مچ اُچی ہے جھڑی

يُشْرِكُوْنَ ۝۶۸ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُوْرُهُمْ وَمَا

لوک کریں؛ تے تھارو رب خوب جانے جو کجھ انھاں غا دل چھپانویں تے جو کجھ

(۳۱) مشرک جھڑا دنیا غی ہوس پچھے خدا غا دین ناں چھوڑ رہیا تھا انھاں ناں ہی کہیو جا رہیو ہے جے ذری غور کرو ہاں اِک پاسے تے نیکو کار مومن ہے جس واسطے اللہ نے جنت غی نعمتاں غو وعدو کیّو وہے جھڑیں اس ناں ضرور لبھݨی ہیں دوجے پاسے وہ مشرک ہے جھڑو چار تہاڑا غی دنیا غی پھل کھیلی گزار غے قیامت غے تہاڑے خدا غی بارگاہ ماں مجرماں ناݪ گرفتار کر غے آنیوں جئے غو فر جہنّم غا سَدا رہݨ آلا قید خانہ ماں سٹ دتو جئے غو ہُݨ دسو ہاں یہ دوئے برابر ہو سکیں؟ کدے نیہنہ ہوسکتا۔ انھاں مشرکاݨ ناں تے ہور ذلیل کرن واسطے اللہ تعالیٰ ساری خلقت غے سامݨے پچھے غو دسو ہاں! ویہہ شیطان تے ویہہ مذہبی تے سیاسی کھڑپینچ کئیاں گیا جھاں غی تم گل منّیں تھا تے جھاں ناں خدا غی خدائی ماں پہالی سمجھیں تھا فر ویہہ شیطان تے ویہہ گمراہ مقدّم جھڑا لوکاں ناں گمراہ کریں ویں تھا تے مشرک یاہ آس لا غے بیٹھا وا تھا جے اوکھے ویلے یہ مھارے کم آویں غا ویہہ آپے بول پویں غا ربّا! یہ ویہہ ہی لوک ہیں جھڑا ہم نے گمراہ کیّا تھا ور ہم نے یہ زور زبردستی ناݪ گمراہ نیہنہ کیّا بلکہ جس را ہم اپݨی مرضی ناݪ گمراہ ہووا تھا یہ وی اپݨاں دل غی چاہت ناݪ ہی گمراہ ہووا تھا اصل ماں یہ اُپݨاں نفس غی خواہشاں ور ہی چلیں تھا جو کجھ انھاں غو نفس انھاں ناں کہہ تھو اُسے ور عمل کریں تھا لہٰذا یہ مھارا پُجاری نیہنہ بلکہ اپݨاں نفس غا پجاری ہیں تے اج ہم انھاں تیں بیزاری غو اعلان کراں۔ ہُݨ آپے سوچ لیو جے اسو مشرک جنت ماں جاݨ آلا مومن غے برابر کد ہو سکے؟۔

(۳۲) یعنی جھاں ناں تم خدا غی خدائی ماں شریک سمجھ غے اُنھاں اگے دعا منگیں ویں تھا اج انھاں ناں ہی مدد واسطے بلاؤ!! ور اُت ہر کسے ناں اپݨی ہی پئی وی وہے غی کوئے کسے غی مدد نیہنہ کرسکسیں، بلکہ اُس تہاڑے عذاب ناں تک غے سارا ہی یا ہی تاہنگ کریں غا جے افسوس! کدے ہم وی ہدایت ور آیا ہوتا لیکن ویلو کھڑا غے یہ روڑیا کجھ کم نیہنہ آ سیں۔

(۳۳) اپر خدا غی توحید غا بارہ ماں سوال غو ذکر تھو، ہُݨ یوہ بیان ہے جے قیامت غے تہاڑے نبیاں غی نبوت غا بارہ ماں وی پچھیو جئے غو و جے تم نے انھاں ناݪ کے سلوک کیّو تھو؟ انھاں غی تبلیغ غو کے جواب دتو تھو؟ اس ویلے نافرمان لوک قیامت غو دہشت ناک منظر دیکھ غے ڈور پُہور ہوجئیں غا تے انھاں ناں کجھ جواب نیہنہ سر سیں اسے ناں فرمایو ''جے انھاں غے اگے خبراَنی ہوجیں غیں'' تے نہ ویہہ آپس ایکݨ دوجا کولوں ہی کجھ پچھ سکیں غا۔ ہاں! جس نے اس دنیا ماں توبہ کر غے ایمان قبول کیّو وہے غو، اور نیک عملاں غو خزانوں جوڑیو وہے غو اُس غا بارہ ماں تے پکی امید ہے کہ وہ ضرور کامیاب ہوجئے غو، باقی سارا نا امید ہی ریہنہ غا۔

يَعْلِنُوْنَ ﴿۶۹﴾ وَهُوَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ لَهُ الْحَمْدُ فِي

ویہہ باندے کریں؛ تے وہ ہی اللہ ہے جس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ دنیا تے آخرت ماں

الْاُوْلٰى وَالْاٰخِرَةِ ۡ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۷۰﴾

اسے واسطے ساریں صفت ہیں تے اسے غی حکومت ہے تے تم نے اسے درمڑ غے جانوں ہے (۳۴)

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا

(اے نبیؐ) تم فرمادیو: الاّ! تکو تے سہئ! جیکدے اللہ تعالیٰ قیامت غا دن توڑی تھارا ور رات

اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ

ہی رات کردئے ، فر اللہ تعالیٰ تیں سوا وہ کہڑو خدا ہے جہڑو تمناں لوء

بِضِيَاۗءٍ ۭ اَفَلَا تَسْمَعُوْنَ ﴿۷۱﴾ قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ

آنڑ دئے ، تے کیوں ! تم سنٹا نیہنہ ! تم فرمادیو: پہلاّ تکو تے سہئ ! جیکدے اللہ تعالیٰ قیامت

اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ

غا تہاڑا توڑی سدا تھارا ور تہاڑی ہی کر دئے فر اللہ تیں

اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُوْنَ فِيْهِ ۭ

سواء وہ کہڑو خدا ہے جہڑو تمناں رات آنڑ دئے جس ماں تم ارام کریں

اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ ﴿۷۲﴾ وَمِنْ رَّحْمَتِهٖ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ

تے کیوں ! تم دیکھتا نیہنہ ! تے یاہ اسے غی رحمت ہے کہ اس نے تھارے واسطے رات تے تہاڑی

وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ

(غو نظام) بنّایو ، تانجے تم اس ماں ارام کریں نالے تم اس غو فضل تلاش کرسکیں تے تم شکر

تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۳﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ اَيْنَ

گذار بنڑ جیں (۳۵) تے جس تہاڑے اللہ تعالیٰ انھاں ناں بلاّ غے فرماوے غو کت ہیں

شُرَكَاۗءِيَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿۷۴﴾ وَنَزَعْنَا

میرا ویہہ شریک جنھاں ناں تم (میرا شریک) سمجھیں تھا ؛ تے ہم ہر ایکنڑ

(۳۴) یعنی جس را ہر چیز ور اختیار وی اسے غو ہے، ہر چیز پیدا وی اسے نے کی ہے، علم وی ہر اک گل غو اسے کو نے ہے بس اسے را عبادت غی مستحق وی چھڑی اک اُسّے غی ذات ہے دنیا تے آخرت ماں صفتاں غو مالک وی وہ ہی ہے ہر کیئں ور حکم وی صرف اسے غو چلے تے مرن تیں بعد فر اسے غی بارگاہ ماں ساراں نے حاضر ہونّوں ہے لہذا اس غی کسے گل ماں کوئے وی شریک نیہنہ تے اس غی ذات ہر قسم غا شرک تیں سُچّی تے پاک ہے۔

(۳۵) کتنیں موٹیں تے صاف صاف دلیلاں نالّ اللہ تعالیٰ اپنٹی توحید سمجھا رہیو ہے کہ یاہ اللہ تعالیٰ ہی غی قدرت ہے اس نے رات تہاڑی غا پھیر پرت غو یوہ نظام رکھیو ہے ورنہ سوچو! جیکدے اللہ دیہنہ نہ چاھڑے اور قیامت توڑی رات ہی رات کر چھوڑے فر اے مشرکو ! جنھاں ناں تم خدائی غو درجو دیں انھاں بچوں کہڑا باطل معبود ماں یاہ طاقت ہے کہ وہ تمناں لوء غی دولت آنڑ دیئے، یاہ گل تے سُنتاں ہی سمجھ ماں آجے، فر کیوں تم سنتا نیہنہ !۔ یا دیہنہ ناں سراں ور ہی کھلو کر غے سدا تہاڑی ہی تہاڑی کر چھوڑے۔ فر دسو! کہڑو باطل معبود تمناں رات غی نعمت عطا کر سکے۔ فر کیوں ! تمناں تہاڑی غی یاہ لوء دِستی نیہنہ ! اصل ماں رات تہاڑی غو یوہ پھیر پرت اللہ ہی غی رحمت تے مہربانی نالّ ہے تانجے انسان رات ماں ارام تے تہاڑی ماں اپنّاں کم کاج کر غے خدا غو شکر ادا کرے، نیہنہ تے دنیا غو کوئے باطل معبود یہ کم کدے نیہنہ کر سکتو۔

مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا فَقُلْنَا هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوْٓا

امت بچوں اک گواہ کڈلیاں غا فر ہم کا نہہ غا تم اپنّی دلیل پیش کرو! اس ویلّے ویہہ جانّ لیں غا

اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۷۵﴾ ع

۷ ع ۱۰

جے سچی گل اللہ ہی غی ہے تے جھڑو کوڑ ویہہ پلّے تیں بنّا نویں تھا سارو ہوا ہو جئے غو (۳۶)

اِنَّ قَارُوْنَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوْسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ

قارون بلاشبہ تھو تے موسیٰؑ غی قوم بچوں ور اس نے انھاں ور (ہی) اتی چک لی تھی

وَاٰتَيْنٰهُ مِنَ الْكُنُوْزِ مَآ اِنَّ مَفَاتِحَهٗ لَتَنُوْٓاُ

تے ہم نّے اس ناں اتناں خزانہ دتا وا تھا کہ اس غیں گُنجیں اک زورا ور جماعت ناں

بِالْعُصْبَةِ اُولِى الْقُوَّةِ اِذْ قَالَ لَهٗ قَوْمُهٗ لَا تَفْرَحْ

چانّی وی اوکھی ہوجیں تھیں (۳۷) جسویلّے اس غی بلادری نے اس ناں کہیو: توں بڈیار نہ کر

اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِيْنَ ﴿۷۶﴾ وَابْتَغِ فِيْمَآ اٰتٰىكَ

اللہ تعالیٰ بڈیار کرن آلّاں ناں پسند نیہنہ کرتو؛ تے جھڑی دولت اللہ نے تتّاں دتی ہے

اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيْبَكَ مِنَ الدُّنْيَا

اس ماں آخرت غا کہَر واسطے وی کجھ کر! تے دنیا ماں اپنّوں حصو نہ بسار

وَاَحْسِنْ كَمَآ اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ

تے جس را اللہ تعالیٰ نے تیرا ور احسان کیّو ہے توں وی احسان کر اور زمین ماں فساد مچان

فِى الْاَرْضِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿۷۷﴾ قَالَ

غی تاہنگ نہ کر! بیشک اللہ تعالیٰ فسادیاں ناں پسند نیہنہ کرتو (۳۸) اس نے جواب دتو:

اِنَّمَآ اُوْتِيْتُهٗ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِىْ ؕ اَوَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّ

متّاں تے یوہ سارو کجھ بس میرا اس علم نالّ لبھو ہے جھڑو میرے کوتّے ہے کیوں! اس ناں پتو نیہنہ! جے

اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهٖ مِنَ الْقُرُوْنِ مَنْ هُوَ

اللہ تعالیٰ نے اس توں پہلاں پہلیاں اُمتاں غا اسا اسا لوک ہلاک کر چھوڑیا جھڑا اس توں

(۳۶) فر قیامت غو وہ نقشو پیش ہو رہیو ہے کہ جد اللہ غا نبی مشرکاں کافراں غے خلاف گواہی دیں غا۔ اللہ تعالیٰ مشرکاں ناں اُنھاں غا باطل معبوداں غا بارہ ماں فرماوے غو، فر ہر دور غاں کافر مشرک نافرماناں غا مقابلہ ماں اس دور غاں پیغمبراں ناں انھاں غے خلاف گواہ بناوے غو تے اللہ غا نبی اور انھاں غا نیکو کار اُمتی گواہی دیں غا جے یہ مشرک کسّا کسّاں پھند کر غے کفر تے شرک ور ڈٹیا وا تھا اس تیں بعد اللہ تعالیٰ مجرماں ناں موقعو دیئے غو جے تم اپنّاں بچاء واسطے کوئے دلیل پیش کرو! تم نّے یوہ کفر شرک آنّو رستو کیوں نوڑیو تھو؟ اس ویلّے مشرکاں ناں صاف صاف یقین ہو جے غو کہ سچی گل اللہ تعالیٰ ہی غی ہے تے دنیا ماں ویہہ شرک ناں سچ ثابت کرن واسطے جھڑا کوڑ شوڑ بنّا نویں ویں تھا ویہہ سارا ہوا ہو جیئں غا۔

(۳۷) سورت غا منڈ ماں حضرت موسیٰؑ غو وہ قصو بیان ہوو و تھو جھڑو فرعون تے فرعونی حکومت نالّ پیش آیو تھو، ہُنّ آخر ماں انھاں غو وہ قصو بیان ہو رہیو ہے جھڑو انھاں غی اپنّی بلادری غا ایکنّ بندہ قارون نالّ پیش آیو تھو، کیونجے مکہ غا مشرکاں نے ایمان قبول نہ کرن غی اک وجہ یاہ وی بیان کی تھی کہ جے ہم اسلام قبول کر لیاں تاں ہم غریب ہو جاں غا، مھارا چڑھاوا بند ہو جیئں غا۔ ہُنّ قارون غو قصّو بیان کر غے انھاں ناں دنیا غی ہوَس غو نتیجو دسیو جا رہیو ہے۔ قارون۔ جس را کہ آپ قرآن بیان کرے لگو حضرتِ موسیٰؑ غی بلادری بنی اسرائیل بچوں ہی تھو، بلکہ حضرتِ ابنِ عباسؓ تے دوجا مچ سارا مفسر تے فرمانویں کہ یوہ حضرت موسیٰؑ غو پتیر پہائی تھو، (روح المعانی، قرطبی) بائبل غا نسب نامہ تیں وی یوہی اندازو وہے۔ ور یوہ بدنصیب اپنّی ہی بلادری غو غدار بن گیو تھو، اصل ماں یوہ بڑو ہشیار، چلاک چاپلوس تے خوشامدی قسم غو بندو تھو، تے حضرت سعید ابن مسیّبؒ فرمانویں کہ فرعون نے اِس غی چاپلوسی تک غے یوہی بنی اسرائیل ور نگران مقدّم یعنی وزیر اعلیٰ مقرر کر چھوڑیو تھو (قرطبی) جس را کہ اج وی ظالم حکومت کسے قوم غو سِر چُٹنّ تے اس غو لہو چوسنّ واسطے اسے قوم بچوں ہی کجھ غداراں چاپلوساں ناں اس قوم ور وزیر اعلیٰ، وزیر داخلہ، افسر مقدم تے کھڑپینچ بنا غے مسلط کر چھوڑیں فر ویہہ مقدم اپنّی قوم غا ہمدرد بنّ غے تے اس ناں ترقی غا ساوا باغ دس دس غے اس غی خوب رت نپیڑیں، قارون نے وی اپنّی قوم بنی اسرائیل نالّ یوہی کُجھ کیّو بلکہ روایتاں تیں پتو لگے جے یوہ مذہبی کتاباں غو وی بڑو ماہر سمجھیو جے تھو (ابن کثیر روح المعانی) جس کر غے یوہ منافق اجکل غاں پخنڈیاں ہاروں سیاست تیں علاوہ مذہب تے دین غا ناں ور وی رج غے اُلّو بناوے تے دوئیں دوئیں ہتھیں لُٹّے تھو۔ اس نے فرعون ناں خوش کرن واسطے کتنوں ظلم کیو! تے خدا غی کتنی نافرمانی کی! اس غو اندازو بس اس اک گل تیں لا لیو کہ اللہ تعالیٰ حضرت موسیٰؑ غا بارہ ماں فرماوے جے ویہہ ہور ناں لوکاں تیں علاوہ خاصکر غے ترے بڑاں کافراں در رسول بنّا غے چلایا گیا تھا، جن ماں فرعون تے ہامان تیں بعد تیجو ناں اسے قارون غو ہے دیکھو سورت مومن آیت ۲۴/ تے سورت عنکبوت آیت ۳۹/ قارون نے فرعونی حکومت ماں اپنّاں اس عہدہ تیں رج غے فائدو کھٹیو تے اتنی دولت بٹّیلی کہ مالّ غا امار لگ گیا۔ ات توڑی کہ جد اس نے ہر قسم غی دولت کٹّی کٹّی کر غے صدوقاں ماں بند کر غے جندرا چاھڑیا اس ویلّے انھاں صندوقاں غیں گُنجیں ہی اتنی زیادہ ہو گیئں کہ لوکاں غی اک بڑی جماعت مسیں مر غے ویہہ کنجیں چاء سکے تھی۔

(۳۸) قاروں ناں حضرت موسیٰؑ نے تے سمجھایو ہی تھو، آپ اس غی بلادری بنی اسرائیل نے وی مچ مہر محبت نال تبلیغ کی جے توں اپنی دولت ور بڈیار نہ کر! اللہ ناں یہ اتی چکنّ آلّا، بڈیار

أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَّأَكْثَرُ جَمْعًا ۗ وَلَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ

بدھ زور اور تھا تے جتھو وی انھاں غو زیادہ تھو، تے گنہگاراں کولوں انھاں غا گناہاں غا بارہ ماں

الْمُجْرِمُونَ ﴿۷۸﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ ۖ قَالَ

پچھیو نیہنہ جاتو (۳۹) فر وہ اپݨی ٹھاٹھ ماں اپنی بلاّ دری غے سامݨے نکلیو تاں جہڑا لوک دنیا غی زندگی غا

الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا

طلبگار تھا ویہہ کہݨ لگا : افسوس ! کدے ہم ناں وی واہ دولت لبھتی جہڑی

أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿۷۹﴾ وَقَالَ الَّذِينَ

قارون ناں لبھی ہے یوہ تے واقعہ ہی بڑی قسمت آلو ہے ؛ تے جھاں ناں علم عطا ہوو و تھو

أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ

انھاں نے کہیو : تھارا ور پئی ! ایمان لیاݨ آلاں تے نیک عمل کرن آلاں واسطے اللہ تعالیٰ کولے جہڑو

وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿۸۰﴾ فَخَسَفْنَا

ثواب ہے وہ تے بچ ہی سرس ہے تے وہ انھاں ہی لوکاں ناں لبھے جہڑا ثابت قدم ریہنہ (۴۰) تے ہم نے قارون

بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ ۚ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ

ناں اس غو محل ناں زمین ماں تھسا چھوڑیو ؛ فر کائے اسی جماعت نیہنہ ہوئی جہڑی اللہ غا مقابلہ

مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ ﴿۸۱﴾ وَأَصْبَحَ

ماں اس غی مدد ور آتی ؛ تے نہ وہ آپے اپݨوں آپ بچا سکیو ؛ تے سویرے ویہہ ہی لوک

الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ

جہڑا کل اس غا رتبہ غی تمنّاں کریں تھا کہݨ لگا : ہائے شامت ! اللہ تعالیٰ

اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ ۖ

ہی تے اپݨاں بنداں بچوں جس ناں چاہوے روزی غی کشائش دیدئے تے (جس واسطے چاہوے) تنگی کردئے

لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ۖ وَيْكَأَنَّهُ

جیکدے اللہ تعالیٰ مھارا اور احسان نہ کرتو تاں تے وہ ہم ناں وی تھسا چھوڑتو ؛ ہائے شامت !

دسݨ آلا، پھُنڈݨ آلا تے مان کرن آلا چنگا نیہنہ لگتا، اللہ نے تناں جہڑی دولت دتی ہے اس ناݪ دنیا ماں اپݨی جائز ضرورت پوری کرو ور اصل مسئلو آخرت غو ہے اس گلوں اس ناݪ اپݨی آخرت غی فکر کر!! اللہ تعالیٰ غا رستہ ماں خیرات کر غے جنت کھٹ ! اللہ نے تناں دولت عطا کر غے جس را تیرے ور احسان کیو ہے توں وی اس غا رستہ ماں خرچ کر غے اس غاں بنداں ور احسان کر! انھاں ناݪ نیک سلوک کر!! تے دولت غا زور ور دنیا ماں فساد نہ چک اللہ فسادیاں ناں پسند نیہنہ کرتو۔ بلکہ انھاں ور خدا غو قہر نازل وہے۔

(۳۹) قارون جواب دیئے کہ یوہ ماݪ مناں اینہویں کیہویں بس خدائی فضل ناݪ ہی نیہنہ لبھ گیو بلکہ یوہ میرو کسب میرا ہنر تے میری محنت غو نتیجو ہے نعوذ باللہ حالانکہ ساری دنیا جاݨے کہ بچر توڑی خدا کسے ور فضل نہ کرے کوئے وی انسان چھڑا اپݨاں کسب ناݪ کدے دولت مند نیہنہ ہوسکتو۔ تے نہ ہی مال دولت اس گل غی نشانی وہے کہ یوہ بندو خدا غو پیارو ہے خدا نے قارون تیں پہلاں کتنیں بڑیں بڑیں جماعت انھاں غا تکبر غی وجہ تیں ہلاک کر چھوڑیں حالانکہ انھاں کولے قارون تیں بدھ مال دولت تھو تے طاقت وی اس تیں زیادہ تھی ور خدائی قہر تیں کائے چیز انھاں ناں بچا نیہنہ سکی نہ مجرماں کولوں انھاں غا گناہاں غا بارہ پچھݨ غی لوڑ پئی کیونجے اللہ تے آپ سب کجھ جاݨݨ آلو ہے۔ یہ ساریں گل قارون غے سامݨے تھیں ور قارون نے کسے گل تیں سبق نیہنہ لیّو۔

(۴۰) یعنی اک تہاڑے قارون نے اپݨی دولت غی نمائش کی تے خوب لش پھش ناݪ بݨ ٹھݨ غے لوکاں ناں آکڑ دستو نکلیو، فر دنیا داراں تے ماݪ غاں ہوسیاں غی تے اس ناں تکتاں ہی لیل کرن لگ گئیں جے افسوس ! کدے مھاری وی قارون جسی برات لگتی! اس غی کتنی ٹھاٹھ باٹھ ہے! ور جھاں غا دل علم غا نور ناݪ بھر یا وا تھا ویہہ دنیا غا تھوکھا ماں کد آسکیں تھا ویہہ بولیا: او تھارا ور پُوے! تم کسی گل کیہنہ ! یاہ دنیا غی ٹھاٹھ باٹھ تے بس چار تہاڑا غی پھُل کھیلی ہے، اس غا مقابلہ ماں جہڑا لوک ایمان لیا غے نیک عمل کریں انھاں ناں اللہ غی طرفوں جہڑو ثواب لبھے غو وہ تے اس تیں کروڑاں درجہ سرس ہے ور یاہ گل نصیب انھاں ناں ہی وہے جہڑا ہر پاسے تیں نظر پھیر غے اس غا سچا دین ور ڈٹ جیں۔

ع ۱۱

لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٢﴾ تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا

کافر تے کدے کامیاب نیہنہ ہوتا (۴۱) یوہ آخرت غو گھر ہم انھاں لوکاں واسطے ہی مقرر کراں

لِلَّذِيْنَ لَا يُرِيْدُوْنَ عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۭ

جہڑا زمین ماں نہ بڑو بنو چاہویں تے نہ فساد مچاوٗں !

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ

اور آخرت (غی بہتری) تے پرہیز گاراں ہی واسطے ہے؛ جہڑو نیکی لے غے آوے غو اس ناں

خَيْرٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى

اس تیں سرس بدلو لبھے غو اور جہڑو بدی لے غے آوے غو فر برائی کرن آلاں ناں

الَّذِيْنَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٨٤﴾

اتنی ہی سزا دتی جئے غی جتناں کہ ویہہ برا عمل کریں تھا (۴۲)

اِنَّ الَّذِيْ فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَآدُّكَ اِلٰى

(اے نبیؐ) بیشک وہ اللہ جس نے تھارا ور قرآن (غا حکم) فرض کیا ہیں وہ تمناں ضرور فر اصلی وطن

مَعَادٍ ۭ قُلْ رَّبِّيْٓ اَعْلَمُ مَنْ جَآءَ بِالْهُدٰى وَمَنْ

ماں پہچا دئے غو تم فرما دیو: میرو رب اس ناں خوب جانٗے جہڑو ہدایت لے غے آیو ہے تے اس ناں وی

هُوَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنْتَ تَرْجُوْٓا اَنْ يُّلْقٰٓى

جہڑو کہ صاف گمراہی ماں ہے (۴۳) تے تمناں اس گل غی امید نیہنہ تھی جے تھارا

اِلَيْكَ الْكِتٰبُ اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ فَلَا

ور یاہ کتاب نازل کی جئے غی ور یاہ تھارا رب ہی غی مہربانی ہے لہٰذا تم کافراں غا

تَكُوْنَنَّ ظَهِيْرًا لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ

کدے حمایتی نہ بنٖیوں (۴۴) تے تمناں کائے گل اللہ تعالیٰ غی آیتاں

اٰيٰتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ

تیں کدے نہ روکے اس توں بعد کہ ویہہ تھارا اور نازل ہوگئی ہیں تے تم اپنٗاں رب در بلاٗ تا رُہو

(۴۱) قارون غا زمین ماں تھس جان غو ذکر بائبل ماں وی آیو ہے چان چک زمین دو پھاڑ ہوگئی تے قارون اپنٗاں محل ناںٗے خزانہ سنٗے زمین غا ٹھڈ ماں چلیو گیو اس ویلٗے خدا غا عذاب تیں نہ اس ناں اس غو مال دولت تے پارٹی بچا سکتی تے نہ وہ اپنٗی آپ مدد کر سکیو تے جہڑا لوک جاتے تہاڑے اِس جسّو ہونٗ غی تاہنگ کریں تھا انھاں غیں وی اکھ اُگڑ گیئں تے آپے ہی کہن لگ گیا جے واقعہ ہی مالٗ دولت خدا غو پیارو ہونٗ غی کوئے نشانٗی نیہنہ بلکہ روزی تے اللہ اپنٗی حکمت غے مطابق ہی کِسے ناں کُھلّی دیدیئے تے کسے واسطے ذری تنگی کر چھوڑے مقصد ہر حال ماں بنداں غو امتحان لینٗوں ہی وہے بس وہ کدے دے غے ازماوے تے کدے نہ دے غے ہم وی اُس غا کرم نالٗ ہی بَچ گیا ہاں ورنہ ہم وی اُس جسو ہونٗ غی تاہنگ کر رہیا تھا تے اِس قصہ تیں پتو لگ گیو جے کافر پہَانویں دنیا غا چار تہاڑا عیش کر لئے ور اصل کامیابی اس ناں کدے نیہنہ نصیب ہوتی۔

(۴۲) اُپر آخرت غو ذکر تھوہُنٗ یوہ دسیو جا رہیو ہے جے آخرت غو یوہ گھر کساں کساں بنداں واسطے ہے تے اُت انھاں ناں اپنٗا کیّا غو بدلو کس را لبھے غو۔

(۴۳) سورت پاک چھوئی تے حضرت موسیٰؑ غا قصہ تیں تھیں جہڑا اک وقت ماں تے فرعونی حکومت غا ظلم تیں بچن واسطے نَستا دوڑ تا مَدیَن در جا رہیا تھا ور کجھ سالاں تیں بعد ہی اللہ تعالیٰ غا عطا کیّا وا معجزا لے غے بڑی شان نالٗ فِر مصر آ رہیا تھا جس ماں فرعون غی تباہی تے انھاں غا غلبہ غو اعلان تھوہُنٗ سورتِ پاک اس گل ور مکائی جا رہئی ہے جے اے رحمت عالم ﷺ تم مُطمئن رُہو اَج تے مکّہ غا یہ مشرک تمناں ہجرت کرن ور مجبور کر رہیا ہیں ور وہ اللہ جس نے تھارے ور قرآن جسی مقدس کتاب نازل کی ہے تے اِس غاں حکماں ور عمل کرنوں فرض کیو ہے وہ اک تہاڑے ضرور تمناں فتح تے کامیابی نالٗ تھارا اِس اصلی وطن مکّہ ماں واپس لیا وے غو اُس نے تھارو سچّو نبی ہونٗوں دلیلاں نالٗ ثابت کر دتو ہے لہذا جہڑو ہُنٗ وی نہ منٗے اس ناں کہہ دیو جے اللہ تعالیٰ اس ناں وی خوب جانٗے جہڑو اس کوٗنوں ہدایت لے غے آیو ہے تے اس ناں وی جہڑو صاف کھلّی گمراہی ماں ہے وہ آپے ہر ایکنٗ غو نمیڑو کر دیئے غو۔ حضرت ابنِ عباسؓ تے حضرت ضحاکؒ فرمانویں جے یاہ آیت مکّہ تیں مدینہ در ہجرت کرتاں نبی پاک ﷺ غی تسلّی واسطے اس ویلٗے نازل ہوئی تھی جد حضرت اس رستہ ماں ''جُحفہ'' ناں غی اک جگہ تیں لنگ رہیا تھا (قرطبی، ابنِ کثیر)

(۴۴) یعنی تمناں نبوت تے رسالت عطا کرنٗی یاہ تے ساری اللہ ہی غی مہربانی ہے تم پہلاں تیں اِس غا اڈیک وانٗ تے تھا ہی نیہنہ لہذا جس نے یاہ مہربانی کی ہے وہ ہی دنیا تے آخرت ماں تمناں کامیابی عطا کرے غو تم انھاں مشرکاں کافراں غی کجھ پرواہ نہ کرو تے جس راہ ج توڑی انھاں تیں کنّی تھا اسے راہ اگے وی انھاں نالٗ کوئے تعلق نہ رکھیو۔

(۴۵) یعنی قرآن نازل ہوگیو ہے ہُنؔ تم اس غو سنیو اللہ غاں بنداں توڑی پہچا تا جاؤ کسے مشرک کا فرغی کجھ رعایت نہ کرو تے جس راتم پہلاں تیں ہی کرتا آیا ہیں اِک اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرتا رُہو کسے ناں اُس غو شریک نہ بناؤ اس غو کوئے شریک ہو ہی نیہنہ سکتو نہ اُس تیں سِوا کوئے عبادت غو مستحق ہو سکے کیونجے اس غی ذات تیں سِوا ہر اِک نے اُوڑک فنا ہونٗوں ہے تے چھیکڑ ساراں نے اسے غی عدالت ماں حاضر ہونٗوں ہے جِت چھڑواسے غو حکم چلّے غو۔ معالم التنزیل ماں حضرت ابنِ عباسؓ غو یوہ ارشاد بیان ہویو ہے جے انھاں آیتاں ماں ظاہری طور ور تے یہ حکم رحمت عالمﷺ ناں دِتاّ گیا ہیں ور اصل ماں حضرت ناں کہہ غے اُمت ناں سمجھایو جا رہیو ہے۔

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۸۷﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ

تے کدے مشرکاں ماں (شامل) نہ ہویو ؛ تے اللہ تعالیٰ ناںؔ کسے دوجا معبود غی

إِلٰهًا آخَرَ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

عبادت نہ کریو؛ اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ، اس غی ذات تیں سوا ہر اک چیز ہلاک ہونؔ آلی ہے

لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۸۸﴾

اسے غی حکومت ہے تے اسے در تم نےؔ مڑ غے جانٗو ہے (۴۵)

سُورَةُ الْعَنْكَبُوتِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ تِسْعٌ وَسِتُّونَ آيَةً وَسَبْعُ رُكُوعَاتٍ

سورت عنکبوت مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اُنہتر آیت اور ست رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناںؔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آنٗو ہے

الٓمّٓ ﴿۱﴾ أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوٓا أَنْ يَقُولُوٓا آمَنَّا

(۱) کیوں! لوکاں نے یوہ سمجھیو وو ہے جے ویہہ یاہ کہنؔ ناںؔ چھٹ جئیں غا جے ہم ایمان لے آیا

وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿۲﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

تے انھاں غی ازمائش نیہنہ ہوسیں ؛ حالانکہ ہم نےؔ انھاں تیں پہلاں لوکاں ناں یقیناً ازمایو تھو

فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿۳﴾

فر اللہ انھاں لوکاں ناں ضرور باندے کر دئے غو جہڑا سچا ہیں تے وہ انھاں ناں وی ضرور باندے کرے غو جہڑا جھوٹھا ہیں (۲)

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا

کیوں! ان لوکاں نے جہڑا برائیں کریں یوہ سمجھیو وو ہے کہ ویہہ مھارا قابو تیں باہر ہو جیں غا

سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿۴﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ اللّٰهِ

مچ پہیڑو فیصلو ہے جہڑو یہ کریں (۳) جہڑو اللہ تعالیٰ ناںؔ ملن غی امید رکھے

فَإِنَّ أَجَلَ اللّٰهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۵﴾

تے اللہ تعالیٰ غو مقرر کیّو وو وقت ضرور آنؔ آنٗو ہے تے وہ سب کجھ سنن آنٗو جانن آنٗو ہے ؛

۹ ع ۱۲

سورت قصص غی تفسیر اللہ غا فضل ناںؔ اج ۲۰/ محرم ۱۴۲۲ھ مطابق ۱۵/ اپریل ۲۰۰۱ء اتار آنٹے تہاڑے کوٹ بھلوال غا بندی خانہ ماں پوری ہوگئی۔

تفسیر سورت عنکبوت

(۱) آیت ۴۱ ماں ان لوکاں غی جہڑا اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے دوجاں باطل معبوداں ناں اپٹوں مددگار تے کارساز بنالیں اور انھاں ناں اپٹوں حاجت روا تے مشکل کشا سمجھیں یاہ مثال دتی گئی ہے جے انھاں غو غیر اللہ ور پُہر وسواسے را ہے جس راکہ بوعہ غو اپٹی تانی ور! حالانکہ بوعہ غو گہر اس ناں کہڑی چیز تیں بچا سکے!! بوعہ ناں عربی ماں ''عنکبوت'' کیہنہ اسے ور سورت پاک غو ناں ''عنکبوت'' ہے۔ یاہ سورت پاک مکّہ پاک ماں اس ویلے نازل ہوئی تھی جد ایمان آلاؔں ور مشرکاں غو ظلم حدوں بدھ گیو تھو جس ور اس سورت ماں ایمان آلاؔں ناں اللہ غا رستہ ماں اوکھت جہلّن تے ثابت قدم رھنؔ غی تاکید کیگئی ہے۔ سورت پاک غا منڈ ماں ہی فرمایو: جے ایمان ور ازمائش تے ضرور آویں غیں۔ کیونجے انھاں ازمائشاں ناںؔ ہی اللہ کچاں پکاں تے سچاں جھوٹھاں بلکہ موموناں تے منافقاں ماں نکھیڑ کرے سچاں موموناں غو ایمان ازمائشاں ور ہور پکو ہوتو جئے جدکہ منافق ازمائشاں غا اک ہولاؔ اگے ہی دین ناں سلام کر چھوڑیں۔ فر فرمایو: جے! ازمائشاں غو یوہ سلسلو منڈ قدیم تیں ہی چلیو آوے۔ فر حضرت نوحؑ، حضرت ابراہیمؑ حضرت لوطؑ حضرت صالحؑ، حضرت ہودؑ تے حضرت موسیٰؑ غو مختصر مختصر ذکر کر غے یاہ گل سمجھائی ہے جے ایمان آلاؔں ور ہر دور ماں سختیں آتیں رہئی ہیں۔ ور اللہ چھیکڑ ایمان آلاؔں ناں کامیاب کر غے نافرماناں ناں ہر دور ماں ملیا میٹ کرتو رہیو ہے. فر اللہ تعالیٰ غی توحید غیں مچ ساریں دلیل بیان فرما غے شرک کفر غو باطل ہونٗوں بیان فرمایو ہے تے آخر ماں ایمان آلاؔں نیکوکاراں ناں تسلی دتی گئی ہے جے جہڑا اللہ غا رستہ ماں مصیبت جہلّیں، محنت کریں اللہ انھاں ناں ضرور کامیابی غا رستہ دس دیئے کیونجے اس غی مدد نیکوکاراں غے ناںؔ ہے۔

(۲) یاہ گل قرآن پاک نے کئیں واری انداز بدل بدل غے بیان کی ہے. کہ جہڑو ایمان قبول کرے غو اس غی ضرور ازمائش وہے غی۔ اس ور مصیبتاں غا جھکھڑ جُہلّیں غا۔ بیماریں، پریشانیں، تنگدستی تیں علاوہ جان مال غا نقصان اس ناں جھنجوڑا دیں غا۔ اور یوہ امتحان وی اپٹاں اپٹاں رتبہ تے مقام غا لحاظ ناںؔ وہے یعنی جہڑو ایمان ماں جتنوں پکو وہے۔ تے جس غو رتبو جتنوں اُچو وہے اتنوں ہی اس غو امتحان وی سخت وہے رحمت عالمﷺ فرمانویں: ساراں تیں زیادہ سخت ازمائش نبیاں غی وہے فر بڑاں نیکاں لوکاں غی فر انھاں تیں بعد دوجاں غی (مشکوٰۃ) تے نبیاں

ماں وی کیو نجے ساراں تیں اُچّو رتبو رحمت عالم ﷺ غو ہے اس گلوں حضرت آپ اپنّاں بارہ ماں فرمانویں: جے میرے اُپرّ اللہ غا رستہ ماں اتنیں تکلیف آئیں ہیں کہ اتنیں میرے تیں پہلاں کدے کسے ور نیہنہ آئیں (مشکٰوۃ) فر فرمایو جے یاہ ازمائش چھڑی اج تھاری ہی نیہنہ ہو رہئی بلکہ تھاراتیں پہلاں وی ہر دور ماں ایمان آلاّں غی اسے راازمائش ہوتی رہئی ہے تاریخ غا ورقا پرت غے تک لیو حضرت آدمؑ تیں لے غے اج توڑی جدوی کسے نے ایمان غو دعوو کیو اس ور مصیبتاں غا پہاڑ ٹٹ پیا رحمت عالم ﷺ اگے مکہ پاک غا سختیں غا دور ماں صحابہ نے عرض کی تھی جے حضرت! بہت ازمائش آگیئں تم اللہ تعالیٰ اگے دعا کرو! اس ور حضرت نے فرمایو: تھاراتیں پہلاں جدکوئے ایمان قبول کرے تھو وہ کھلّو کھلّو سِدّ و زمین ماں دب دتو جے تھو فر آری ناں چیر غے دو پھاڑ کر دتو جے تھو کسے غا وجود ور لواہ غا کنگھا پھیر غے اس غی کھلڑی لاہئی جے تھی ور یہ سختیں انھاں ناں خدا غا دین تیں ذری نیہنہ ہٹا سکیں (بخاری) اصل ماں جدکوئے ایمان قبول کرے وہ اللہ تعالیٰ ناں عشق محبت غو اک دعوو کرے جے حالات پہانویں کسا وی آجیں ور ہوں تیرا دین غو پلّو نیہنہ چھوڑسوں اس ور اللہ تعالیٰ اپنّی رضا غو تے نعمت پہری سدا رہن آلی جنت غو وعدو کرے۔ فر ان سختیاں ازمائشاں غے ذریعہ اللہ کھراں کھوٹاں تے سچاں چھوٹھاں غی نکھیڑ کرے۔ اگ غی پھٹھی ماں تب غے ہی اصلی تے نقلی سونو کنی کنی ویں؛ سختیاں غا اس طوفان ماں ہی ددھ پین آلاّں تے لہو دینّ آلاں غی پشان وہے یوہ مضمون اس تیں پہلاں سورت بقرہ آیت ۲۱۴ سورت ال عمران ۱۴۲ سورت توبہ ۱۶ ماں وی گذر یو ہے۔

(۳) اُپلّیں دو آیتاں ماں فرمایو تھو جے ایمان آلاّں غی ضرور ازمائش وہے غی یاہ ازمائش زیادہ کافراں غے ہتھوں ظلم ناں ہی وہے اس آیت ماں اک پاسے تے ایمان آلاّں ناں تسلی دتی جا رہئی ہے جے تم گھبراؤ نہ تھارا یہ دشمن میرا عذاب تیں بچ نیہنہ سکسیں، تھارے اپر تے چار تہاڑا یہ دنیا غیں سختیں ہیں جدکہ یہ تے دنیا غی بربادی تیں علاوہ آخرت ماں ہمیشاں ہمیش واسطے دوزخ غو بالن بنیں غا۔ تے دوجے پاسے اس ماں نافرماناں واسطے یاہ درڑ وی ہے کہ ہم نّے تمنّاں دنیا ماں چار تہاڑا ٹہلّ دے دتی اس ور تم نّے یوہ فیصلو کر لیّو جے تم مھارا قابو تیں ہی باہر ہو گیا ہیں فر تے تم مچ پھیڑو فیصلو کر رہیا ہیں۔ نیہنہ!! تم کدے مھاری پغڑ تیں بچ نیہنہ سکتا۔

(۴) ایمان آلاّں ناں اللہ غا رستہ ماں ایمان پچھے مصیبت برداشت کرن تے سختیں جھلّنّ غی رغبت دوائی جا رہئی ہے، جے جہڑو اللہ غا رستہ ماں مصیبت اس گلوں جھلّے کہ اس نے پہلکے اپنّاں مالک غی بارگاہ ماں حاضر ہونّوں ہے جت اُس ناں ان سختیاں ور اپنّاں مالک غی رضا تے خشنودی ناتّے جنت غیں ویہہ نعمت نصیب ہونی ہیں جتھاں ناں تکتاں ہی ایمان آلا آپے بول پویں غا جے مھاریں ساریں تکلیف دور ہو گئیں ہیں؛ اساں بنداں ناں پکو یقین کر لینّو چاہئے جے اس غی اللہ تعالیٰ ناں ضرور ملاقات وہے غی، ملاقات غا وعدہ غی کھڑی ضرور آوے غی لہذا وہ اپنّاں مالک سنگ ملاقات غی شونق ماں کیوں نہ سختیں جھلّے، وہ اس رستہ غا کنڈا کیوں نہ برداشت کرے، جد شیریں غی ملاقات واسطے فرہاد تیسہ ناں پنجاں گھنّ غے نہر کڈن واسطے تیار ہو سکے؛ حالانکہ اس ناں ملاقات غو یقین وی نیہنہ ہو تو فر ایمان آلو اپنّاں مالک غی ملاقات واسطے سختیں کیوں نہ جھلّے!! جدکہ اس ماں فائدو وی چھڑو اس غو اپنّوں ہی ہے کہ وہ مالک الملک غو محبوب بنّے غو ورنہ خدا تے دنیا جہان تیں بے پرواہ ہے وہ تے نہ کسے غا ایمان غو محتاج ہے تے نہ نیکی غو! فر ایمان غو فائدو بیان کیّو جے جہڑا ایمان قبول کر غے تے اس غا رستہ غیں سختیں جھل جھل غے نیک عمل کرے اللہ کفر شرک غا اس غا پشلا سارا گناہ معاف کر غے اس ناں اپنّوں پیارو بندو بنا لئے۔ تے آخرت ماں جد اس غی اپنّاں مالک ناں ملاقات وہے اُت اس ناں اس غاں نیک عملاں غو۔ اس غاں عملاں تیں مچ بہتر۔ بدلو تے ثواب لبھے۔

وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهٖ ۭ اِنَّ اللّٰهَ

تے جہڑو محنت کرے وہ اپنّاں ہی فائدہ واسطے محنت کرے اللہ تعالیٰ تے

لَغَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ۝۶ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

دنیا جہان تیں بے پرواہ ہے؛ تے جہڑا لوک ایمان لیایا اور انھاں نے چنگا

الصّٰلِحٰتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ

عمل کیّا؛ ہم ضرور انھاں تیں انھاں غا گناہ دور کر دیًا غا تے ہم انھاں ناں انھاں غا

اَحْسَنَ الَّذِيْ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝۷ وَوَصَّيْنَا

عملاں غو بہت چنگو بدلو دیںاں غا (۴) تے ہم نّے انسان ناں اپنّاں ماں باپ ناں

الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا ۭ وَاِنْ جَاهَدٰكَ

نیک سلوک کرن غو تاکیدی حکم کیّو ہے؛ ور (اے انسان!) جیکدے ویہہ تیرے ور زور گہلیں

لِتُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۭ

جے توں میرے ناں اسی چیز ناں شریک کر جس غا بارہ ماں تنّاں علم نیہنہ تاں توں انھاں غو کہنّو نہ منّئے!

اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝۸

تم ساراں نے مڑ غے میرے کولّے ہی آنّو ہے فر ہوں تمنّاں دس دیوں غو جو کجھ تم کریں ویں تھا؛

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ

تے جہڑا لوک ایمان لیایا اور انھاں نے چنگا عمل کیّا انھاں ناں ہم ضرور

فِي الصّٰلِحِيْنَ ۝۹ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا

نیکاں ماں شامل کراں غا (۵) تے لوکاں ماں کجھ اساوی ہیں جہڑا کیہنہ: جے ہم اللہ تعالیٰ ور

بِاللّٰهِ فَاِذَآ اُوْذِيَ فِي اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ

ایمان لے آیا، فر جسویلّے اللہ غا رستہ ماں انھاں ور کائے تکلیف آجئے تاں ویہہ لوکاں غا ستانّ ناں اس را سمجھیں

اللّٰهِ ۭ وَلَىِٕنْ جَاۗءَ نَصْرٌ مِّنْ رَّبِّكَ لَيَقُوْلُنَّ اِنَّا كُنَّا

جس را اللہ غو عذاب! تے جے تھارا رب غی طرفوں مدد آجئے فر یہ ہی لوک کیہنہ: ہم تے تھارے

مَعَكُمْ ۭ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِيْ صُدُوْرِ الْعٰلَمِيْنَ ⑩

ناں تھا کیوں ! دنیا جہان غا (لوکاں غا) دلاں ماں جو کجھ ہے اللہ تعالیٰ اس تیں واقف نیہنہ ؟

وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ ⑪

تے اللہ تعالیٰ انھاں لوکاں ناں ضرور باندے کرے غو جھڑا ایمان لیایا تے وہ منافقاں ناں وی ضرور باندے کرے غو (٦)

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوْا

تے کافر لوک ایمان آلاں ناں کیہنہ : تم مھارا رستہ

سَبِيْلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطٰيٰكُمْ ۭ وَمَا هُمْ بِحٰمِلِيْنَ

ور چلو تھارا گناہ ہم چالیاں غا حالانکہ ویہہ انھاں غا گناہاں (غا پہار) بچوں

مِنْ خَطٰيٰهُمْ مِّنْ شَيْءٍ ۭ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ⑫

کجھ وی نیہنہ چک سیں ویہہ تے یقیناً چھوٹھا ہیں ؛

وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَّعَ اَثْقَالِهِمْ ۡ

تے انھاں نے ضرور اپناں پہار وی چایا واویں غا تے اپناں پہار غے ناں کجھ ہور پہار وی !

وَلَيُسْـَٔـلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ⑬ ع

ع ۳ ۱۳

تے انھاں ناں قیامت غے تہاڑے ان کوڑی گلاں غا بارہ ماں ضرور پچھیو جئے غو جھڑیں یہ پلّے تیں بنّاویں (٧)

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيْهِمْ

تے ہم نےّ نوحؑ انھاں غی قوم در رسول بنّا غے ٹوریا فر ویہہ انھاں ماں

اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِيْنَ عَامًا ۭ فَاَخَذَهُمُ

پنجاہ گھٹ اک ہزار سال رہیا چھیکڑ ویہہ لوک طوفان نے

الطُّوْفَانُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ⑭ فَاَنْجَيْنٰهُ وَ

آپکڑیا تے ویہہ ظالم تھا ؛ تے ہم نےّ نوحؑ ناں نالےّ

اَصْحٰبَ السَّفِيْنَةِ وَجَعَلْنٰهَآ اٰيَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ ⑮

کشتی ماں سوار لوکاں ناں بچالیّو تے یوہ واقعو ہم نےّ دنیا جہان واسطے اک نشانی بنّا چھوڑیو (٨)

(۵) اللہ غا رستہ ماں کدے ازمائش ماں باپ غے ذریعہ ہی ہوجے کہ ماں باپ غی محبت تے احترام غو تقاضو تے یوہ وہے کہ بندو اُنھاں غی گل منےّ ور دوجے پاسے اللہ غا دین غو کجھ ہور مطالبو وہے۔ اسا وقت ماں انسان غی سخت ازمائش وہے کہ وہ کہڑو رستو اختیار کرے۔ ماں باپ ناں خوش کرغے تے اللہ غا دین غی خلاف ورذی کرغے اپناں مالک ناں ناراض کرے یا ماں باپ غی محبت کنڈ پچھے سٹ غے تے خدا غا سچا دین ناں سینہ ناںؐ لاغے اُس غی رضا کھٹے !! یوہ سخت ازمائش تے امتحان غو وقت وہے اسا وقت ماں اللہ اپناں نیک بنداں ناں حکم دیئے جے تم ماں باپ ناںؐ نیک سلوک، سُہنّو برتا تے ضرور کرو ور میرا دین غی مخالفت ماں انھاں غی گل بالکل نہ منوں ! رحمتِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم نے مختصر لفظاں ماں فرمایو: اللہ غی نافرمانی کرغے کسے مخلوق غی گل نیہنہ منی جا سکتی (بخاری ومسلم) اس اوکھی کہڑی ماں جھڑا خوش قسمت بندا ایمان تے نیک عمل ور ڈٹ جیں اللہ انھاں واسطے فرماوے جے (انھاں غا ماں باپ کسا وی ویں) ہوں انھاں ناں ضرور اپناں نیک بنداں ماں شامل فرماغے جنت ماں داخل کروں غو۔ حدیث ماں ہے جے یہ آیت اس ویلے نازل ہوئیں تھیں جد حضرتِ سعد بن ابی وقاصؓ نے ایمان قبول کرلیو تھو جس ور انھاں غی ماں نے قسم کر لی تھی کہ جچر تو ڑی تم واپس اپناں پراناں شرکی مذہب ور نیہنہ آسیں اچر تو ڑی ہوں نہ کجھ کھاؤں پیوں غی تے نہ کسے چھت ہیٹھ ارام کروں غی۔ انھاں غی ماں نے اسے حالت ماں ترے تہاڑا گذار چھوڑیا تھا تے ویہہ نستیں ہوگئیں تھیں ور حضرت سعدؓ نے فرمایو تھو کہ پِہانویں توں اک ہزار واری مر تے فرزندی ہو ور ہوں خدا غو دین کدے نیہنہ چھوڑ سکتو، اس ور مایوس ہوغے انھاں غی ماں نے روٹی کھانی شروع کر لی، اسے واقعہ ور یہ آیت نازل ہوئیں (مسلم، ترمذی)

(٦) یعنی کسا تعجب غی گل ہے کہ لوکاں ماں کجھ اسا وی ہیں جھڑا پہلاں تے بڑا شور ناںؐ اعلان کریں جے ہم پکا مسلمان ہاں۔ ور جد اللہ غا رستہ ماں مصیبت تے پریشانیں آویں فر کافراں غی طرفوں ستان ناں اس را سمجھیں جس را کہ یوہ خدا غو عذاب ہے تے اس ازمائش تیں اس رانسیں جس راِ خدا غا عذاب تیں نسؔوں چاہئے ! حالانکہ جس غا دل ماں ایمان غی اگ پہنتی وہے وہ مصیبتاں تیں کد ڈرے ! حضرت ابنِ عباسؓ فرمانویں یہ ویہہ منافق ہیں جھڑا اپناں ایمان غو اعلان تے کریں تھا ور سختیں دیکھ غے خدا غو دین چھوڑ دیں تھا (ابن کثیر) ور یہ ڈرو کل لوک لالچی وی اسا ہیں کہ جد اللہ غی طرفوں مسلماناں ناں کائے کامیابی تے فتح نصیب ہوجے فر اس غو نفعو کھٹن واسطے اُت یہ ساراں تیں مُہرے پجُ جیں کہ ہم وی تھارے ناںؐ ہاں ! اللہ تعالیٰ فرماوے کیوں ! انھاں لوکاں ناں یوہ پتو نیہنہ کہ خدا دل غاں رازاں ناں جانےّ ! تے اس ناں چلاکیاں ناںؐ تُھوکھو نیہنہ دتو جا سکتو۔ نیہہ ! اللہ تعالیٰ خوب جانےّ کس غا دل ماں ایمان ہے تے کس غا دل ماں منافقت ! اور وہ انھاں ازمائشاں غے ذریعہ سچاں موموناں تے منافقاں ناں ضرور کنی کرے غو۔ ان آیتاں ماں نقشو تے اُس دور غاں منافقاں غو پیش ہوو وہے ور جے تم ذری ڈنگی نظر ناںؐ تکیں تاں تمناں صاف دسے غو کہ اساں لوکاں غو اج وی کوئے گہاٹو نیہنہ۔

(٧) مکہ غا کُجھ متکبر مشرک ایمان آلاں غو مخول بناںؐ واسطے کیہنہ تھا جے تم آخرت غا حساب تے دوزخ تیں کیوں ڈریں ! تم فر مھارا شرکی مذہب ماں آجاؤ قیامت غے تہاڑے تھارا سارا گناہ ہم اپنے سر لے لیاں غا اللہ نے فرمایو: اسی گل کدے نیہنہ ہو سکتی پہلاں تے آخرت غا حالات تکتاں ہی انھاں غی یاہ ساری آکڑ مٹھی ہوجئے غی اور کوئے کسے غے کجھ کم آسے ہی نیہنہ ! ہر اکین ناں اپنی اپنی پئی وی کو ہے تے جے چار قضا کوئے اس واسطے تیار وی چار قضا ہوجئے تانوی واہ خدا غی عدالت ہے ات ”کرے کوئے تے پہرے کوئے“ غو قانون نیہنہ چل سکتو۔ ہاں ! ات گمراہ کرن آلاں ناں اپنی گمراہی غی سزا تیں علاوہ دوجاں ناں گمراہ کرن غی ڈگی وی چائی پُوے غی۔ تے یہ جھڑا پلّے تیں بنا بنّا غے کوڑ ماریں انھاں ناں ضرور ان غی پُچھ وہے غی۔

وَاِبْرٰهِيْمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ ؕ

تے (ہم نے) ابراہیمؑ چلایا جسویلے کہ انھاں نے اپنی قوم ناں کہیو: تم اللہ غی عبادت کرو! تے اس تیں ڈرو!

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ⑯ اِنَّمَا تَعْبُدُوْنَ

یاہ گل تھارا واسطے بہتر ہے جیکر تم جانئیں ؛ تم اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَّتَخْلُقُوْنَ اِفْكًا ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ

بتاں غی عبادت کریں ! تے پلّے تیں کوڑ بناویں ؛ بیشک جھاں غی

تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُوْنَ لَكُمْ رِزْقًا

تم اللہ ناں چھوڑ غے عبادت کریں ویہہ تھارا واسطے روزی غو اختیار نیہنہ رکھتا

فَابْتَغُوْا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوْهُ وَاشْكُرُوْا لَهٗ ؕ

لہٰذا تم اللہ تعالیٰ کولے ہی (اپنی) روزی ٹھونڈو! تے اسے غی عبادت کرو تے اسے غو شکر کرو

اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ⑰ وَاِنْ تُكَذِّبُوْا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ مِّنْ

تم نے اسے در مڑ غے جانوں ہے (۹) تے جیکدے تم (اس پیغام ناں) چھوٹھو کیہنہ غا فر تھارا تیں پہلاں وی

قَبْلِكُمْ ؕ وَمَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ⑱ اَوَلَمْ يَرَوْا

کتنی ہی اُمتاں نے چھوٹھو کہیو تھو، اور پیغمبر غے ذمہ تے بس صاف صاف پہچا دیتو ہی ہے؛ کیوں! انھاں نے

كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى

دیکھو نیہنہ جے اللہ تعالیٰ کس را مخلوق ناں پہلاں پیدا کرے فر وہ ہی اس ناں دوبارہ وی پیدا کرے غو بیشک یوہ کم

اللّٰهِ يَسِيْرٌ ⑲ قُلْ سِيْرُوْا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا كَيْفَ

اللہ تعالیٰ واسطے سوکھو ہی ہے (اے نبیؐ) فرمادیو: کہ زمین ماں ٹرو پھرو تے دیکھ لیو کس را اللہ نے مخلوق

بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَ ؕ

پہلی واری پیدا کی ہے فر (اسے را) وہ ہی اللہ مخلوق ناں دوجی واری پیدا کرے غو

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ⑳ ۚ يُعَذِّبُ مَنْ

یقیناً اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت رکھن آلو ہے ؛ وہ جس ناں چاہوے

فائدو: - ات توڑی دو گل آئیں اک یاہ کہ جھڑ وا ایمان لیا وے اُس غی ازمائش ضرور وہے تے دوجی یاہ جے ایمان آلاں ور ظلم کرن آلا کافر مشرک وی خدا غی پکڑ تیں باہر نیہنہ اگے اللہ غا رستہ ماں مصیبت تے پریشانی جھلن آلاں تے خدا غا دین غی مخالفت کر غے ملیا میٹ ہون آلاں غو ذکر ہو رہیا ہے۔

(۸) حضرت نوحؑ تے انھاں غی نافرمان قوم غو قصو اس تیں پہلاں سورت اعراف تے سورت ہود ماں تفصیل ناں گذر گیو ہے۔ حضرت نوحؑ نے قرآن غا بیان غے مطابق تبلیغ تے ساڈا نوں سو سال کی! ور عمر مبارک کتنی ہوئی؟ اس بارہ ماں کائے پکی روایت نیہنہ، حضرت ابن عباسؓ تیں اک روایت یاہ بیان کی جئے کہ نبوت تیں پہلاں غی عمر چالی سالی تھی تے طوفان تیں بعد ویہہ سٹھ سال دنیا ماں رہیا اس را کل عمر ساڈا دس سو سال ہوئی واللہ اعلم

(۹) دنیا ماں جد کدے وی شرک ہوئی خدا غی ذات تیں علاوہ دوجاں ناں حاجت روا تے مشکل کشا منیوں گیو اس غے پچھے اصل وجہ دنیا ہی غا فائدہ تھا یعنی بنیادی طور ور انسان شرک اس واسطے نیہنہ کرتو جے میرا گناہ معاف ہو جیں، میری بخشش ہو جے، ہوں دوزخ تیں بچ جاؤں تے جنت غو مستحق بن جاؤں، بلکہ خدا ناں چھوڑ غے جس ور چڑھاوا چاھڑے، جس غا بوآ ور متھو ٹیکے صرف اس مقصد واسطے ٹیکے جے انھاں غے صدقے مناں روزی مل جئے غی، میری قسمت کھل جئے غی تے برات لگ جئے غی۔ حضرت ابراہیمؑ اپنی قوم ناں یا ہی گل سمجھانویں کہ روزی دین آلی ذات چھڑی اللہ تعالیٰ ہی غی ہے، لہٰذا عبادت وی اسے غی ہونی لوڑیئے، شکر وی اسے غو کرنوں چاہئے! کیونجے مر غے جانوں وی اسے غی بارگاہ ماں ہے۔ حضرت ابراہیمؑ غا قصہ غی تفصیل واسطے تکو سورتِ بقرہ، سورت ہود، سورت ابراہیمؑ تے سورت انبیاء۔

يَّشَآءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُوْنَ ۝٢١ وَمَآ اَنْتُمْ

عذاب دئے تے جس ور چاہوے رحم فرماوے؛ اورتم نۡے اسے در مڑ غے جانۡوں ہے؛ تے تم نہ

بِمُعْجِزِيْنَ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَآءِ ۖ وَمَا لَكُمْ

زمین ماں اللہ غا قابو تیں باہر ہوسکیں اور نہ اسمان ماں ؛ تے اللہ تعالیٰ

مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ۝٢٢ وَالَّذِيْنَ

تیں سوا تھارو نہ کوئے کار ساز ہے تے نہ مدد گار (۱۰) تے جہڑا لوک

كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَلِقَآئِهٖۤ اُولٰٓئِكَ يَئِسُوْا مِنْ

اللہ تعالیٰ غی آیتاں ناں تے اس غی ملاقات ناں نیہنہ منتا یہ ویہہ ہی ہیں جہڑا میری رحمت تیں

رَّحْمَتِيْ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝٢٣ فَمَا كَانَ

بے آس ہوگیا ہیں تے یہ ہی لوک ہیں جھاں واسطے درد ناک عذاب ہے ؛ فر انھاں

جَوَابَ قَوْمِهٖۤ اِلَّآ اَنْ قَالُوا اقْتُلُوْهُ اَوْ حَرِّقُوْهُ

غی قوم غو جواب بس یوہی تھو جے انھاں ناں قتل کر چھوڑو یا انھاں ناں (اگ ماں) ساڑ چھوڑو

فَاَنْجٰىهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ

ور اللہ تعالیٰ نے ویہہ اگ تیں بچا لیّا ؛ بلاشبہ اس ماں ایمان آلاۡں واسطے بڑیں

يُّؤْمِنُوْنَ ۝٢٤ وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ

نشانۡیں ہیں (۱۱) تے ابراہیمؑ نے فرمایو : تم نۡے دنیا غی زندگی ماں تے آپس غی

اَوْثَانًا ۙ مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ ثُمَّ يَوْمَ

دوستی واسطے اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے بت بنّا لیّا ہیں ؛ فر قیامت

الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَّيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ

غے تہاڑے تم اک دوجا غی (دوستی تیں) نمکر جیں غا تے تم اک دوجا ناں در فٹ

بَعْضًا ۡ وَّمَاْوٰىكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝٢٥

کیہنہ غاۤ تے تم ساراں غو ٹھکانوں جہنم وہے غو اور تھاروکوئے مدد گار نیہنہ ہوسیں (۱۲)

(۱۰) یعنی اللہ غا پیغمبر غی ذمہ واری تے بس اس غا دین غی دعوت دینۡی ہے فر جہڑو نہ منے تے یاہ کائے نوی گل نیہنہ پہلا لوک وی نبیاں غی مخالفت کر کر غے خدائی عذاب ناںۡ ملیا میٹ ہوتا رہیا ہیں اگے وی جہڑو اس غا دیں غی مخالفت کرے غو وہ دنیا آخرت ماں تباہ وہے غو باقی جہڑو اس غی قدرت ماں غور کرے غو وہ یقیناً اسے نتیجہ ور پجّے غو کہ یاہ کائنات پیدا وی اسے نے کی ہے تے قیامت غے تہاڑے دوہری واری پیدا کر غے حساب وی اسے نے لینوں ہے۔ فر وہ ہی جس ناں چاہوے غو اپنّاں فضل ناںۡ نوازے غو تے جسناں چاہوے غو اس غا کیّا غی سزا دئے غو اس غو مجرم زمین ماں یا اسمان ماں کِدے وی چھپ لُک غے جان نیہنہ بچا سکتو تے نہ اس تیں سُوا کوئے اس غو حمایتی یا مددگار بنۡ سکے۔

(۱۱) چھیا چڑن غا اس واقعہ غی تفصیل سورت انبیاء آیت ۶۸، ۶۹ ماں گذر گئی ہے۔

(۱۲) اس آیت غی ترے طرح تفسیر کی جئے۔ اک یاہ کہ بت پرستی تم نۡے کوئے سوچ سمجھ غے تے عقلمندی ناںۡ شروع نیہنہ کی بلکہ بتاں غی پوجا غا ناں ور تم بس اپنۡی قوم ناں جوڑ غے رکھنی چاہویں، حالانکہ قیامت غے تہاڑے تم اک دوجا غا دشمن ہوجیں غا، تے دوجی تفسیر یاہ کی جے کہ بتاں غی پوجا کوئے عقلمندی غی گل نیہنہ ور ایکنۡ دوجا غی تے بڑاں بڈیراں غی انی تقلید ماں تم اکھ میچ غے اس رستہ ور چل پیا ہیں حالانکہ قیامت غے تہاڑے کوئے کسے غے کجھ کم نیہنہ آسیں۔ تے کجھ مفسراں نے اس را تفسیر کی ہے جے تمنّاں جھاں بزرگاں ناںۡ محبت تھی اج تے تم انھاں غی محبت ماں انھاں غا ناں غیں مورتیں بنّا غے تم انھاں غی پوجا کر رہیا ہیں ور قیامت غے تہاڑے ویہہ تھاری پوجا تیں نمکر جیں غا تے تم ایکنۡ دوجا ور لعنت کریں غا، تے تھارو کوئے مدد گار نیہنہ ہوسیں بلکہ اُت تھارو ٹھکانوں جہنم وہے غو۔

فَاٰمَنَ لَهٗ لُوْطٌ ۘ وَقَالَ اِنِّيْ مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبِّيْ ؕ

تے انھاں ورلوطؑ ایمان لے آیا؛ تے ابراہیمؑ نے فرمایو: ہوں اپنّاں رب در ہجرت کرن آلو ہوں

اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲۶﴾ وَوَهَبْنَا لَهٗۤ اِسْحٰقَ

بیشک وہ ہی غالب تے حکمت آلو ہے ؛ تے ہم نے انھاں ناں اسحاقؑ

وَيَعْقُوْبَ وَجَعَلْنَا فِيْ ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ

تے یعقوبؑ عطا فرمایا ؛ تے ہم نے انھاں غی لہڑی ماں پیغمبری تے کتاب (غو سلسلو)

وَالْكِتٰبَ وَاٰتَيْنٰهُ اَجْرَهٗ فِي الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهٗ فِي

رکھدتو ؛ تے ہم نے دنیا ماں وی انھاں ناں انھاں غو اجر دتو اور آخرت ماں تے

الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۲۷﴾ وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖۤ

ویہہ یقیناً نیکو کاراں ماں ویں غا (۱۳) تے (ہم نے) لوطؑ پیغمبر بنا غے چلایا (یاد کرو) جد انھاں نے اپنی قوم ناں کہیو

اِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ ۫ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ

تم بے حیائی غو اسو کم کریں جہڑو تھارا تیں پہلاں ساری دنیا ماں

اَحَدٍ مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۸﴾ اِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ

کسے نے نیہنہ کیّو ؛ کیوں ! تم (نفسانی خواہش واسطے) مڑداں کوئے آویں

وَتَقْطَعُوْنَ السَّبِيْلَ ۙ۬ وَتَاْتُوْنَ فِيْ نَادِيْكُمُ

تے تم رستہ ماں سنّ ماریں ؛ اور اپنّی مجلساں ماں پہیڑیں حرکت

الْمُنْكَرَ ۭ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖۤ اِلَّاۤ اَنْ قَالُوا

کریں (۱۴) فر انھاں غی قوم غو بس یوہی جواب تھو کہ انھاں نے کہیو :

ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۲۹﴾

کہ جیکر تم سچا ہیں تاں اللہ تعالیٰ غو عذاب لے آؤ !

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِيْ عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿۳۰﴾ ع

لوطؑ نے عرض کی : ربّا ! ان فسادی لوکاں غا مقابلہ ماں میری مدد فرما ؛

(۱۳) حضرت ابراہیمؑ نے اللہ غا دین پچھے ماں باپ، رشتیدار تے اپنی ساری قوم اور سارو ملک چھوڑ دتو تھو اللہ نے اس غا بدلہ ماں انعام وی اسا ہی عطا کیا اور ساراں تیں بڑو یوہ انعام کیّو کہ ''اگے قیامت توڑی نبوت تے کتاب'' انھاں ہی غی لہڑی ماں خاص کر دتی کہ ہُنّ جد وی کوئے نبی آوے غو وہ حضرت ابراہیمؑ ہی غی لہڑی بچوں آوے غو تے جد وی کوئے آسمانی کتاب نازل وہے غی واہ حضرت ابراہیمؑ ہی غی لہڑی غا نبی ور نازل وہے غی، اسے تیں جمہور مفسراں غو یوہ ہی خیال ہے کہ حضرت ابراہیمؑ تیں بعد وی سارا نبی انھاں غی لہڑی بچوں ہی ہو یا ہیں تے چھیکڑ ماں ساراں نبیاں غا سردار رحمتِ عالم ﷺ وی حضرت ابراہیمؑ غا بڑا صاحبزادہ حضرت اسماعیلؑ غی لہڑی ماں ہی تشریف لیایا ہیں (ابن کثیر وغیرہ) اسے گلوں حضرت ابراہیمؑ ناں ''ابوالانبیاء'' یعنی نبیاں غا باپ کہیو جئے۔

(۱۴) حضرت لوطؑ تے انھاں غی بدکار قوم غو قصو تفصیل ناں سورت اعراف، سورت ہود تے حجر ماں گذر گیو ہے اِت انھاں غی ہور برائیاں تے پہیڑاں کرتوتاں تیں علاوہ اک گل یاہ وی بیان ہوئی ہے جے ویہہ مجلس ماں کھل مُکھلا برائیں کریں تھا جس غی تفسیر ماں علماء فرمانویں جے ویہہ باندے باندے مڑداں ناں آپس ماں بدکاریں کریں تھا، مجلس ماں گندیں تے بیہودہ گل کریں ویں تھا۔ تے ساراں غے سامنے پد مار مار غے گڑاکا لانویں ویں تھا۔ اللہ تعالیٰ ایمان آلاں ناں ان برائیاں تیں بچاوے حافظ ابن کثیرؒ نے ہنڈو پَہڑانا، کُکڑ گہلانا، کبوتراں غو مقابلو کرنوں وی اس قوم غا گناہاں ماں شمار کیّو ہے جس ور یاہ ساری قوم خدائی عذاب ناں تباہ ہوئی تھی۔

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوٓا

تے جسویلے مھارا فرشتا ابراہیمؑ کونے خوش خبری لے غے آیا انھاں نے کہیو :

إِنَّا مُهْلِكُوٓا أَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا

ہم اس گراں آلاں ناں ہلاک کرن آلا ہاں بیشک ات غا بسنیک

كَانُوا ظٰلِمِينَ (٣١) قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا

ظالم ہیں ؛ ابراہیمؑ نے فرمایو : اس ماں تے لوطؑ وی ہیں ؛ انھاں نے کہیو :

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا

ہم ناں چنگی طرح پتو ہے جے اس ماں کون ہے، ہم انھاں ناں تے انھاں غا گھر غاں ناں ضرور بچالیاں غا سوائے

امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِينَ (٣٢) وَلَمَّآ أَنْ

انھاں غی بیوی غے ؛ واہ تے پچھے رہ جانْ آلاں ماں ہے ؛ تے جسویلے

جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ

مھارا چلایا وا (فرشتا) لوطؑ کونے آیا تاں لوطؑ انھاں غی وجہ تیں غمگین ہوگیا ؛ تے انھاں غو دل تنگ

ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا

ہوگیو ؛ تے انھاں فرشتاں نے کہیو : تم ڈرو نہ تے نہ غم کرو ہم یقیناً

مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ

تمناں تے تھارا گھر غاں لوکاں ناں بچالیاں غا سوائے تھاری بیوی غے کیونجے واہ پچھے

الْغٰبِرِينَ (٣٣) إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلٰىٓ أَهْلِ هٰذِهِ

رہ جانْ آلاں ماں ہے ؛ ہم اس بستی آلاں ور انھاں غی نافرمانی

الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (٣٤)

غی وجہ تیں اسمان تیں عذاب نازل کرن آلا ہاں ؛

وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَآ آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (٣٥)

تے ہم نے اس بستی ناں (نصیحت غی) اک نشانی بنا چھوڑیو انھاں لوکاں واسطے جہڑا سمجھیں (١٥)

(١٥) یعنی یاہ نافرمان قوم ملیا میٹ کر غے دوجاں واسطے عبرت تے نصیحت غی اک نشانی بنا چھوڑی تانجے آئندہ لوک اس قوم غو حشر تک غے خدائی نافرمانی کرن تیں ڈریں۔

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۙ فَقَالَ يٰقَوْمِ

تے ہم نے مدین در انھاں غا پہائی شعیبؑ رسول بنا غے چلایا تے انھاں نے فرمایو: اے میری قوم!

اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَلَا تَعْثَوْا

تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو تے آخرت غا تہاڑا غا امید وار رُہو تے

فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿۳۶﴾ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَتْهُمُ

زمین ماں فساد مچاتا نہ پھرو ؛ انھاں نے شعیبؑ ناں چھوٹھو کہیو ؛ فر ویہہ پچہل غا عذاب نے

الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوْا فِيْ دَارِهِمْ جٰثِمِيْنَ ﴿۳۷﴾ وَعَادًا

آپغڑیا تے ویہہ اپنّاں گھراں ماں منہ موندا پیا رہ گیا (۱۶) تے (ہم نے) قومِ

وَّثَمُوْدَا۠ وَقَدْ تَّبَيَّنَ لَكُمْ مِّنْ مَّسٰكِنِهِمْ

عاد تے قوم ثمود وی ہلاک کر چھوڑی تے یاہ ہلاکت انھاں غا (اجاڑ) گھراں تیں تمناں باندے دس رہئی ہے

وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ

تے شیطان نے انھاں غا عمل انھاں واسطے خوبصورت بنا دتا تے اس نے ویہہ (سِدّا) رستہ تیں

عَنِ السَّبِيْلِ وَكَانُوْا مُسْتَبْصِرِيْنَ ﴿۳۸﴾ وَقَارُوْنَ

روک چھوڑیا ؛ حالانکہ ویہہ اکھیں دیکھیں تھا ؛ تے قارون

وَفِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ ۣ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مُّوْسٰى

تے فرعون اور ہامان ناں وی ہم نے ہلاک کیّو ؛ انھاں کونے موسیٰؑ صاف نشانی

بِالْبَيِّنٰتِ فَاسْتَكْبَرُوْا فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانُوْا

لے غے آیا تھا ور انھاں نے زمین ماں تکبر کیّو حالانکہ ویہہ مھارا قابو تیں

سٰبِقِيْنَ ﴿۳۹﴾ فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْۢبِهٖ ۚ فَمِنْهُمْ

باہر نکل جان آلا نیہنہ تھا ؛ تے ہم نے ہر اک اس غا گناہاں ماں پغڑ لیّو فر انھاں بچوں

مَّنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ

کجھاں ور ہم نے پتھر برھان آلو پھانڈو پھیر چھوڑیو تے ان بچوں کجھاں

(۱۶) مدین آلاں در اللہ نے اپنّاں پیارا نبی حضرت شعیبؑ چلّایا جنھاں نے انھاں ناں خداغی توحید غی دعوت دتی آخرت غولیکھو یاد کرایو تے خدا غا عذاب تیں ڈرایا، ور دنیا ماں مست اس قوم نے اک گل نہ منّی بلکہ حضرت شعیبؑ ناں چھوٹھو کہن لگ گیا چھیکڑ یہ وی خدائی عذاب ناں اُکل گیا اسمان تیں اک گج تے اک کڑک آئی، زمین ماں پچہل آیو تے نیس غی نیس ماں ساراں غو کم ہوگیو۔

أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَ ۚ

ناں زور غی گج نے پکڑ لیّو ؛ تے کجھ ویہہ ہیں جہڑا ہم نے زمین ماں تہسا چھوڑیا

وَمِنْهُمْ مَّنْ اَغْرَقْنَا ۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ

تے کجھاں ناں ہم نے غرق کر چھوڑیو اللہ تعالیٰ تے انھاں ور بالکل ظلم کرن آلو نیہنہ تھو

وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۴۰﴾ مَثَلُ الَّذِيْنَ

بلکہ ویہہ آپے اپنے اپر ظلم کریں تھا (۱۷) انھاں لوکاں غی مثال جھاں نے

اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوْتِ ۚ

اللہ تعالیٰ تیں علاوہ ہور کار ساز بنا لیّا ہیں ببوعہ غی مثال ہے

اِتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوْتِ لَبَيْتُ

جس نے اک گھر بنا لیّو ؛ تے بلاشبہ گھراں ماں سب تیں بودو گھر ببوعہ

الْعَنْكَبُوْتِ ۘ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿۴۱﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ

ہی غو وہے ؛ افسوس ! کدے ویہہ اس گل ناں جاݨ لیتا ؛ بیشک اللہ تعالیٰ ان ساری چیزاں ناں جاݨے

مَا يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ ۭ وَهُوَ

جھاں غی یہ اللہ ناں چھوڑ غے عبادت کریں تے وہ ہی

الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۴۲﴾ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ

غالب ، حکمت آلو ہے ؛ تے یہ مثال ہم لوکاں ناں (سمجھان)

نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۚ وَمَا يَعْقِلُهَآ اِلَّا الْعٰلِمُوْنَ ﴿۴۳﴾

واسطے بیان کراں ؛ تے انھاں ناں علم آلا ہی سمجھیں ؛

خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۭ اِنَّ

اللہ تعالیٰ نے اسماناں ناں تے زمین ناں برحق پیدا کیّو ہے بیشک

فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۴۴﴾

ایمان آلاں واسطے اس ماں بڑی نشانی ہے (۱۸)

(۱۷) پتھر برہان آلی ہوا ناں قومِ عاد تے حضرتِ لوطؑ غی نافرمان بدکار قوم ہلاک ہوئی تھی۔ تے سخت کڑک اور گج ناں قومِ ثمود ناں تے مدین آلا برباد ہویا تھا، اور زمین ماں قارون اپݨاں خزاناں ناں تے محل سݨے تہسیو تے پانی ماں فرعون، ہامان ناں تے انھاں غیں فوجاں غو اور حضرتِ نوحؑ غی نافرمان قوم غو بیڑ و غرق ہووۓ تھو۔ اللہ تعالیٰ فرماوے انھاں بچوں ہم نے کسے ور ظلم یا ناانصافی نیہنہ کی بلکہ انھاں ناں ٹھیک اپݨاں کیّا غو بدلو لبھو۔

(۱۸) سبحان اللہ! جہڑا لوک اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے غیر اللہ ناں تے پتھر غیاں مورتیاں ناں حاجت روا تے مشکل کشا منیں انھاں غی کسی سُہنی مثال بیان فرمائی۔ جے خدا تیں سوا کسے ناں وی معبود منّوں تے اس غی ڈاہئی نوڑنی اسے را ہے جس را کہ ببوعوا اپنی تانی ماں بیں غے یاہ سمجھے کہ ہوں ہر کئیں تیں محفوظ ہو گیو ہوں حالانکہ اس غو گھر تے ہر اک حیوان غا گھر تیں کمزور وہے جہڑو بہاری غا اک تیلا غی سٹ وی نیہنہ جَھل سکتو بس یوہی حال غیر اللہ غاں پجاریاں مشرکاں غو ہے، انھاں ور وی جس ویلے خدا غا عذاب غی بہاری پھرے فر کوئے انھاں غو مددگار نیہنہ نکلتو، فر فرمایو: ویہہ اللہ ناں چھوڑ غے جس جس غی وی عبادت کریں خدا انھاں ناں خوب جاݨے اُنھاں بچوں کوئے وی انھاں غی کجھ مدد نیہنہ کر سکتو تے اللہ انھاں سُہݨیاں مثالاں ناں گل سمجھا وہے۔ ور سمجھیں ویہہ ہی ہیں جھاں کولے علم غی لوء ہے۔ نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم نے یاہ آیت تلاوت فرما غے فرمایو: عالم وہ ہی ہے جہڑو قرآن ماں غور فکر کرے، تے اس غاں حکماں ور عمل کرے ناں تے اللہ ناں ناراض کرن آلا کم نہ کرے۔ یعنی عالم ہون واسطے ان ترے گلاں غی لوڑ ہے (رواہ البغوی) تے جس را انھاں قوماں غی ہلاکت ماں اک عبرت ہے اسے را ایمان آلاں واسطے تے انھاں لوکاں واسطے جہڑا خدا غی قدرت ناں منیں زمین اسمان غا پیدا ہون ماں وی اللہ غی قدرت غیں بڑیں نشانیں ہیں۔